

๑

โรงเรียนวิถึพุทธ (Buddhist Oriented School) การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

โรงเรียนวิถึพุทธ หมายถึง โรงเรียนในระบบปกติทุกระดับ ภายใต้การกำกับของกระทรวงศึกษาธิการที่เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขา มาบูรณาการประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนในภาพรวมของสถานศึกษา โดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา และมีเมตตาเพื่อมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ

โรงเรียนวิถึพุทธ เป็นโรงเรียนในวิถึแห่งปัญญา ที่พัฒนาอย่างบูรณาการในระบบแห่งไตรสิกขา สู่ความเป็นพุทธ ผู้เข้าถึงธรรม ทำให้เป็นอิสระ โดยมีชีวิตที่ดี เจริญอกงาม มีความสุขจริงแท้ และอยู่ร่วมสังคมอย่างสร้างสรรค์เกื้อกูล สามารถนำโลกไปในวิถึที่ถูกต้อง ตามหลักแห่งวิถึแห่งธรรม (ป. อ. ปยุตโต)

๑) ความหมายของโรงเรียนวิถึพุทธ(Buddhis Oriented Schools)

โรงเรียนวิถึพุทธ (Buddhis Oriented Schools) หมายถึงโรงเรียนในระบบปกติทุกระดับ ภายใต้การกำกับของกระทรวงศึกษาธิการ ที่เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขามาบูรณาการประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนในภาพรวมของสถานศึกษา โดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา และมีเมตตา เพื่อมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ

โรงเรียนวิถึพุทธ มีสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา (สนก.) สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ส่วนวางแผนและพัฒนากอบรม สังกัดสถาบันวิจัยสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและคณะกรรมการดำเนินงานขับเคลื่อนโรงเรียนวิถึพุทธแห่งประเทศไทย (คขวท.) เป็นผู้ประสานงานและนิเทศส่งเสริมการดำเนินงานตามเกณฑ์ตัวชี้วัดอัตลักษณ์โรงเรียนวิถึพุทธในปัจจุบัน

๒) การก่อรูปแนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธ สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการจัดการประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” ขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งมี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ให้เกียรติเป็นประธาน ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองต่อความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลก โดยในที่ประชุม ศ.ดร. ชัยอนันต์ สมุทรวณิช เสนอให้มีการนำหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนา มาบูรณาการกับการบริหารจัดการในโรงเรียน

โดยหลังจากการประชุม กระทรวงศึกษาธิการได้นำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง ในเวลาต่อมา ในต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ดร. สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะ ได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ณ วัดญาณเวศกวัน และต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้จัดประชุมเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดอีกหลายครั้ง โดยมีพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมประชุมระดมความคิดเห็น

จากการประชุมดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดกรอบแนวคิดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธเบื้องต้น ในสาระสำคัญ ๓ ด้าน คือ

๑. ภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ,
๒. กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ
๓. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ซึ่งดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ” คือ มีปัญญาเข้าใจในทางคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรแห่งการพัฒนา ภายใต้ปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ

๓) ปฐมบทโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

เมื่อมีการกำหนดกรอบแนวคิดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธแล้วเรียบร้อยแล้ว กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้เริ่มรับสมัครโรงเรียนที่สนใจ และจัดให้มีการปฐมนิเทศ เพื่อให้ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนได้เข้าใจ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นโรงเรียนรูปแบบหนึ่งใน ๕ รูปแบบ ที่กระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น มุ่งพัฒนาให้เป็นนวัตกรรมแห่งการพัฒนาผู้เรียนสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศในสมัยนั้น คือ

๑. โรงเรียนวิถีพุทธ
๒. โรงเรียนในกำกับของรัฐ
๓. โรงเรียนสองภาษา
๔. โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ
๕. โรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร(ICT)

๔) โรงเรียนวิถีพุทธในปัจจุบัน

โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการดำเนินการส่งเสริมวัตกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ระบบสมัครใจ ตามแต่ละสถานศึกษาจะพิจารณาดำเนินการตามบริบทของโรงเรียน เพื่อมุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน โดยไม่มีงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลโดยตรง แต่จากผลการดำเนินการที่ส่งผลดีต่อผู้เรียน ผู้บริหาร คณะครู และชุมชนบ้านวัด ในบริบททางวัฒนธรรม ทำให้การดำเนินการตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเป็นที่สนใจจากสถานศึกษาจำนวนมาก

จากการที่ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งส่วนใหญ่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) มีความสนใจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๓/๒๕๔๗ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ สมเด็จพระพุทธปาปิตติโก (เกี่ยว อุปเสโณ) ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการ มหาเถรสมาคม ประารภว่า หากเจ้าคณะพระสังฆาธิการให้การสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านวิชาการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และให้ความร่วมมือจัดกิจกรรมของโรงเรียน เป็นต้น ก็จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ บ้านเมือง ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิต โดยส่วนรวมของประชาชน มหาเถรสมาคมจึงมีมติเห็นชอบให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ

๕) สถิติต่าง ๆ ของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ(๒๕๔๕ - ๒๕๕๙)

๕.๑ ผลโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ผลเชิงปริมาณ

พ.ศ. ๒๕๔๖	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๘๙	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๔๗	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๐,๔๗๕	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๐	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๑,๗๖๔	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๑	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๒,๑๙๐	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๒	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๓,๓๓๗	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๔	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๔,๒๑๒	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๕	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๑๒,๑๕๙	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๖	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๑๘,๕๗๗	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๗	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๑๙,๙๗๕	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๘	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๑,๓๗๐	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๙	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๒,๘๔๙	โรงเรียน(ข้อมูลเดือนกันยายน

๒๕๕๙)

(สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการและส่วนวางแผนและพัฒนาการฝึกอบรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดทำ website แล้วให้โรงเรียนที่สนใจสมัครใหม่ทั้งหมดเพื่อตรวจสอบความสมัครใจอีกครั้ง)

๕.๒ ผลการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

พ.ศ. ๒๕๕๑ – ปัจจุบัน(พ.ศ. ๒๕๕๙) คณะกรรมการจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธมาเป็นโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ ปรากฏผลการคัดเลือกโรงเรียนได้ดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๕๕๑	คัดเลือกโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ รุ่น ๑	จำนวน ๗๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๒	คัดเลือกโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ รุ่น ๒	จำนวน ๗๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๓	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๑	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๔	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๒	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๕	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๓	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๖	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๔	จำนวน ๒๖๕ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๗	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๕	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๘	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๖	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๙	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๗	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน

๕.๓ สถิติการเยี่ยมเยียนโรงเรียนเชิงประจักษ์

พ.ศ. ๒๕๕๕ – ปัจจุบัน คณะกรรมการจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดให้มีการตรวจเยี่ยมโรงเรียนเชิงประจักษ์ เพื่อเป็นกัลยาณมิตร ในการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ ได้มีการตรวจเยี่ยมเยียนโรงเรียนวิถิพุทธ ปรากฏดังนี้

พ.ศ. ๒๕๕๕	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๘๐ โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๖	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๒๘ โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๗	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๑๔๑ โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๘	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๙๓ โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๙	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๑๓๐ โรงเรียน

๕.๔ โรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน

พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้ขอพระราชทาน โล่โรงเรียนวิถิพุทธพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยใช้ตัวชี้วัด ๕๔ ประการ เป็นตัวประเมิน โดยคัดเลือกจากโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ ตั้งแต่รุ่นที่ ๑ เป็นต้นมา

พ.ศ. ๒๕๕๘	มีโรงเรียนพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๑ จำนวน ๒๗ โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๙	คัดเลือกโรงเรียนพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๒ จำนวน ๒๗ โรงเรียน

๒

ผลโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ(๒๕๔๕ - ๒๕๕๙)

๒.๑ ผลโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ผลเชิงปริมาณ

พ.ศ. ๒๕๔๖	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๘๙	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๔๗	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๐,๔๗๕	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๐	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๑,๗๖๔	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๑	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๒,๑๙๐	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๒	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๓,๓๓๗	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๔	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๔,๒๑๒	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๕	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๑๒,๑๕๙	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๖	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๑๘,๕๗๗	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๗	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๑๙,๙๗๕	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๘	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๑,๓๗๐	โรงเรียน
พ.ศ. ๒๕๕๙	มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน	๒๒,๘๔๙	โรงเรียน(ข้อมูลเดือนกันยายน ๒๕๕๙)

(สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการและส่วนวางแผนและพัฒนาการฝึกอบรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดทำ website แล้วให้โรงเรียนที่สนใจสมัครใหม่ทั้งหมดเพื่อตรวจสอบความสมัครใจอีกครั้ง)

๒.๒ ผลโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เชิงคุณภาพ

- พระภิกษุสงฆ์ มหาเถรสมาคม กรมการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และองค์กรภาคเอกชนหลายแห่ง เช่น มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ กลุ่มกัลยาณมิตรเพื่อการเสริมสร้างเครือข่ายวิถีพุทธ สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า และอีกหลายหน่วยงาน ได้ให้การสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ เพราะเห็นว่าเป็นทางรอดของสังคมไทย
- ผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา ๒๒๕ เขต เกิดการตื่นตัวที่จะเยี่ยมเยียนนิเทศ โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อให้โรงเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารจัดการในโรงเรียนทั้งระบบ
- ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ตระหนักถึงความสำคัญ เริ่มปรับตัวนำหลักพุทธธรรมเข้าไปใช้ในการบริหารจัดการทั้งระบบโรงเรียน รวมทั้งในการดำเนินชีวิตตนเอง ลด ละ เลิก อบายมุข
- นักเรียน ได้เรียนรู้ และเริ่มปรับตัว นำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในวิถีชีวิต โดยเน้นการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นตามหลักไตรสิกขา เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข นักเรียนมีมารยาท เอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่ รู้จัก บำป บุญ คุณ โทษ และช่วยกับสืบสานประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น
- ผู้ปกครอง ชุมชน ชื่นชมยินดีให้การสนับสนุนงานของโรงเรียนมากขึ้นเกิดความสามัคคีกัน ของ บ้าน วัด โรงเรียน (บ ว ร) นำสู่ความสงบ และสันติสุขของสังคม
- ด้านการจัดการความรู้ โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๕๙)

๓. ให้มีผู้แทนของผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อการประสานงาน สื่อสารอย่างรวดเร็ว เป็นระบบ และจัดทำสมุดทำเนียบมีรูป ชื่อ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์มือถือ แจกกับผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธทุกคน โดยมีการประชุมร่วมกันอย่างน้อย ปีละ ๑ ครั้ง และปรับปรุงทำเนียบผู้รับผิดชอบทุกปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๖ ถึงปัจจุบัน
๔. ให้ทุกโรงเรียนมีกรรมการโรงเรียนวิถิพุทธ และมีผู้รู้ทางศาสนา (พระสงฆ์ หรือฆราวาส) เป็นที่ปรึกษาโรงเรียน ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ
๕. ในการอบรมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถิพุทธ สำหรับโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการใหม่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดทำ ชุดสื่ออบรมทางไกลให้โรงเรียนดำเนินการอบรมเอง (๑๓ หัวข้อ) โดยให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกครั้งที่จบแต่ละหัวข้อและก่อนจบการอบรมทางไกลให้ผู้เข้ารับการอบรมร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยนิมนต์พระสงฆ์ซึ่งเป็นกรรมการมาร่วมวางแผนการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ
๑๐. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดทำสื่อการเรียนรู้สำหรับโรงเรียน ในรูปแบบเอกสารและวิดีโอในหัวข้อ " แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ " และสื่อเสริมความรู้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มมีโครงการถึงปัจจุบัน กว่า ๒๐ เรื่อง เพื่อเสนอให้โรงเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ และประยุกต์ใช้ โดยไม่เป็นการบังคับ
๑๑. พ.ศ. ๒๕๔๘ ให้ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธ ที่ดำเนินการได้ดี มีความก้าวหน้า มีกิจกรรมน่าสนใจ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกฝังคุณธรรมแก่โรงเรียนอื่นๆ โดยให้ชื่อว่า "โรงเรียนวิถิพุทธกัลยาณมิตร" จำนวนทั้งสิ้น ๒๐๖ โรงเรียน (คิดสัดส่วนตามจำนวนโรงเรียนวิถิพุทธ ในแต่ละสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา)
๑๒. จัดทำจดหมายข่าว " เพื่อนร่วมทางโรงเรียนวิถิพุทธ " แจกโรงเรียนวิถิพุทธทั่วประเทศเพื่อเป็นสื่อกลางสำหรับโรงเรียนวิถิพุทธ
๑๓. พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนที่ดำเนินการได้ดีมีความก้าวหน้า มีกิจกรรมน่าสนใจ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกฝังคุณธรรมแก่โรงเรียนอื่นๆ โดยให้ชื่อว่า "โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ " จำนวน ๓,๕๒๐ โรงเรียน (๑๐ % ของโรงเรียนสังกัด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน) ส่วนใหญ่จะซ้ำกับโรงเรียนวิถิพุทธเดิม
๑๔. พ.ศ. ๒๕๕๐ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดอบรมกระบวนการจัดการความรู้ให้แก่ ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา โดยอาจารย์ทรงพล เจตนาวณิชย์ เพื่อให้ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธฯ ขยายผลการจัดการความรู้ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้กับโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ทั้ง ๓,๕๒๐ โรงเรียน
๑๕. โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (หมุนเกลียว ยกระดับ) ภายในโรงเรียน ในระยะเวลา ๔ เดือน ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้
๑๖. โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ นำความรู้ และประสบการณ์ที่ หมุนเกลียว ยกระดับ ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแล้วมานำเสนอโดยวิธีการเปิดบ้านโรงเรียนวิถิพุทธ ใช้เวลา ๒ วัน เน้นให้ ผู้มาเยี่ยมบ้านได้มาเห็นสภาพจริงและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโรงเรียนสภาพใกล้เคียงกัน (๑ : ๘-๑๐ โรงเรียน)
๑๗. โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ นำเสนอเรื่องราวที่ หมุนเกลียว ยกระดับ ความรู้ ประสบการณ์ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ในชื่อหนังสือ " เรื่องเล่าเราพลัง " โดยเผยแพร่แลกเปลี่ยนกันภายใน และภายนอกเขตพื้นที่การศึกษา

๑๘. กิจกรรมแผนที่คนดีเป็นการเรียนรู้เรื่องราวผู้ทำความดีและนำเสนอด้วยภาพประกอบเรื่องผ่านสื่อภาพเคลื่อนไหวหรือสื่อกระดาษ โดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้มอบรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู พระสอนศีลธรรม ในโรงเรียน นักเรียนประถม นักเรียนมัธยมประมาณ ๓,๐๐๐ รูป/คนและในปีงบประมาณ ๒๕๕๔ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานร่วมกับกระทรวงต่างประเทศ พัฒนาครูเพื่อให้นำกิจกรรมไปขยายผลกับนักเรียนในกิจกรรมส่งเสริมนักเรียน “ยูวทูตความดี” ๘๔ โรงเรียน
๑๙. พ.ศ. ๒๕๕๐ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดอบรมการบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (จิตตปัญญา) แก่ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๘๙๐ รูป / คน โดยวิทยากรจากอาศรมศิลป์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณเพื่อสร้างทีมคณะบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญประจำสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และให้ขยายผลดำเนินการในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อให้เกิดโรงเรียนที่บริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ จำนวนกว่า ๕,๐๐๐ โรงเรียน
๒๐. พ.ศ. ๒๕๕๑ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๘๙๐ รูป / คน ที่ผ่านการอบรมการบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (จิตตปัญญา) หมุนเกลียว ยกระดับ ความรู้ ประสบการณ์ ด้านการปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม แล้วจับคู่ระหว่าง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ได้ ๘๐ คู่เพื่อเดินทางไปเยี่ยมกันและกันที่โรงเรียน จึงกลับมาหมุนเกลียว ยกระดับความรู้ ประสบการณ์ตนเอง อีกระดับหนึ่ง และได้จัด Symposium ร่วมกัน โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิร่วมให้ต่อยอดความรู้
๒๑. พ.ศ. ๒๕๕๑ โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ทั้ง ๓,๕๒๐ โรงเรียน ดำเนินการซ้ำข้อ ๗ - ๑๑ โดยขยายผล เพิ่มเป็น ๓๐% ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีโรงเรียน ประมาณ ๙,๙๐๐ โรงเรียน
๒๒. พ.ศ. ๒๕๔๙ - ปัจจุบัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานร่วมกับศูนย์คุณธรรม จัดกิจกรรมโครงการคุณธรรม เยาวชนไทยทำดี ถวายในหลวง โดยให้นักเรียน รวมกลุ่มคิดหาวิธีการแก้ปัญหาสังคม โดยใช้แนวพระราชดำริและหลักธรรมในศาสนาที่ตนนับถือ โดยร่วมกันดำเนินการ ๘-๑๐ คนมีครู พระ และ ผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นที่ปรึกษา มีการประกวดคัดเลือกจากระดับโรงเรียน ระดับ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ระดับกลุ่มภาคสงฆ์ ระดับประเทศ โดยทุกครั้งที่มีการนำเสนอ ได้จัดให้นักเรียนและครูที่ปรึกษามาเข้าค่ายร่วมกัน และ พัฒนาต่อยอดความรู้ให้ทั้งครู และนักเรียนได้ประสบการณ์และนำไปพัฒนาโครงการของตนเองต่อไป พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน กรกฎาคม ๒๕๕๔ มีโครงการร่วมประกวดกว่า ๑๐,๐๐๐ โครงการ มีการจัดทำสื่อเอกสารบันทึกความสำเร็จ และ วิดีทัศน์โครงการคุณธรรม สำหรับครูที่ปรึกษา

๒๓. พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นปีที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดสรรงบประมาณไทยเข้มแข็งฯ ให้ตามแผนกระตุ้นเศรษฐกิจ SP๒ โรงเรียนวิถีพุทธ และ โรงเรียนในสังกัดทุกแห่งจึงได้จัดดำเนินการอย่างน้อย ๓ เรื่องได้แก่
- ๑) ศูนย์ Give & Take เพื่อให้ นักเรียนทุกโรงเรียนได้เรียนรู้การเป็นผู้ให้ และ ผู้รับ
 - ๒) โครงการคุณธรรมสำนึกดี CSR + โครงการคุณธรรม ฯ เป็นการเสริมให้นักเรียนวางแผนการการทำอย่างมีทุนงบประมาณ ที่ได้มาจากปัญญาของนักเรียนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม
 - ๓) ค่ายพระ ครู ผู้ปกครอง เพื่อให้ทุกโรงเรียนได้สร้างความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมกัน ในการดูแล ปกป้องนักเรียนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม
๒๔. นอกจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ยังได้จัดให้มีโรงเรียนวิถีพุทธเน้นจิตอาสาซึ่งเป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารสมัครใจให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการพัฒนาพฤติกรรม และ จิตใจด้านการเป็นอาสาสมัคร ขณะนี้ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ มีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการประมาณ ๒๓๒ โรงเรียน เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโรงเรียนต้นแบบด้านคุณธรรมจริยธรรม ในสถานศึกษาที่โรงเรียนบางมูลนากภูมิวิทยาคม จังหวัดพิจิตร
๒๕. พ.ศ. ๒๕๕๓ – ปัจจุบัน ได้พัฒนาโรงเรียนอีกกลุ่มที่สนใจการพัฒนานักเรียนโดยหลักการ “อริยะสร้างได้ ในโรงเรียนวิถีพุทธ” มีผู้ผ่านการอบรมทั้งที่เป็นผู้บริหาร และ ครู ไม่น้อยกว่า ๑,๕๐๐ คน
๒๖. พ.ศ. ๒๕๕๓ – ปัจจุบัน เพื่อให้การสื่อสารเรื่องราวดีที่เกิดขึ้นในโรงเรียน เป็นแรงบันดาลใจแก่ผู้ ที่พบเห็น ผู้ที่รับทราบ เป็นแหล่งความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้ขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดการ เยี่ยม ประเมิน เสนอแนะ เพื่อการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำและโรงเรียนวิถีพุทธ ใน ๒ ปี โดยใช้งบประมาณจำนวน เกือบ ๔,๐๐๐ โรงเรียน อีกทั้งได้คัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธดีเด่น จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน โดยคัดเลือกมา ถึงปีที่ ๔ ปีละ ๑๐๐ โรงเรียน นอกจากนั้นได้ จัดทำข้อมูลเป็น เอกสาร และแผ่น CD เผยแพร่ให้โรงเรียนอื่น และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน ยังจัดทำวารสาร “รู้ต้นและเบิกบาน” ออกวารสารต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ส่งถึงทุกโรงเรียน และ จัดทำวีดิทัศน์ โรงเรียนวิถีพุทธเพื่อเผยแพร่แก่โรงเรียนในสังกัด
๒๗. พ.ศ.๒๕๕๓ - ๒๕๕๕ การพัฒนาอีกด้านหนึ่งที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้ความสำคัญคือเรื่อง จิตวิญญาณความเป็นครู ซึ่งได้จัดให้มีกระบวนการพัฒนาทั้ง ๔ ภูมิภาค รวมไม่น้อยกว่า ๑,๒๕๐ คน โดยเชิญวิทยากรที่มีประสบการณ์มาให้ความรู้ เช่น มูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ วิทยากรจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น
๒๘. คณะดำเนินงานได้สังเคราะห์ความรู้การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ดำเนินการต่อเนื่อง ๙ ปีได้ เป็นบทสรุปว่าเงื่อนไขสำคัญที่โรงเรียนจะดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างเป็นรูปธรรม มี ๒๙ ประการ สู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธปีที่ ๙ โดยได้สื่อสารเผยแพร่ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๓ และจะดำเนินการเยี่ยมประเมินการดำเนินการ ดูความพร้อม ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียน ดำเนินการอย่างต่อเนื่องให้เห็นเป็นรูปธรรม นำเป็นคณแบบในตัวชีวิตตามคำรับรองการปฏิบัติ ราชการ ARS

๒๙. พ.ศ. ๒๕๕๑ – ปัจจุบัน(พ.ศ. ๒๕๕๙) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกันยกระดับโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำเพื่อรับโล่โรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำและทุนสนับสนุนโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ จากพระพรหมบัณฑิต อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓๐. พ.ศ. ๒๕๕๑ – ปัจจุบัน(พ.ศ. ๒๕๕๙) คณะกรรมการจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธมาเป็นโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ ปรากฏผลการคัดเลือกโรงเรียนได้ดังนี้

- ปี พ.ศ. ๒๕๕๑	คัดเลือกโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ รุ่น ๑	จำนวน ๗๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๒	คัดเลือกโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ รุ่น ๒	จำนวน ๗๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๓	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๑	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๔	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๒	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๕	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๓	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๖	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๔	จำนวน ๒๖๕ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๗	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๕	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๘	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๖	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
- ปี พ.ศ. ๒๕๕๙	คัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่น ๗	จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน

๓๑. พ.ศ. ๒๕๕๕ – ปัจจุบัน คณะกรรมการจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดให้มีการตรวจเยี่ยมโรงเรียนเชิงประจักษ์ เพื่อเป็นกัลยาณมิตร ในการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ ได้มีการตรวจเยี่ยมเยียนโรงเรียนวิถิพุทธ ปรากฏดังนี้

- พ.ศ. ๒๕๕๕	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๘๐ โรงเรียน
- พ.ศ. ๒๕๕๖	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๒๘ โรงเรียน
- พ.ศ. ๒๕๕๗	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๑๔๑ โรงเรียน
- พ.ศ. ๒๕๕๘	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๙๓ โรงเรียน
- พ.ศ. ๒๕๕๙	เยี่ยมเยียนวิถิพุทธเชิงประจักษ์	จำนวน ๑๓๐ โรงเรียน

๓๒. พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้ขอพระราชทาน โล่โรงเรียนวิถิพุทธพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยใช้ตัวชี้วัด ๕๔ ประการ เป็นตัวประเมิน โดยคัดเลือกจากโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ ตั้งแต่รุ่นที่ ๑ เป็นต้นมา

- พ.ศ. ๒๕๕๘	มีโรงเรียนพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๑ จำนวน ๒๗ โรงเรียน
- พ.ศ. ๒๕๕๙	มีโรงเรียนพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๒ จำนวน ๒๗ โรงเรียน

๓

พัฒนาการโรงเรียนวิถีพุทธ

ยุคที่ ๑ กำเนิดวิถีพุทธ

๑.ให้มีผู้แทนของผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อการประสานงาน สื่อสารอย่างรวดเร็ว เป็นระบบ และจัดทำสมุดทำเนียบมีรูป ชื่อ ที่อยู่ หมายเลข โทรศัพท์ แจกกับผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธทุกคน โดยมีการประชุมรวมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง และปรับปรุงทำเนียบใหม่ทุกครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๖ ถึงปัจจุบัน

๒.ให้ทุกโรงเรียนมีกรรมการโรงเรียนวิถีพุทธ และมีผู้รู้ทางศาสนา (พระสงฆ์ หรือฆราวาส) เป็นที่ปรึกษาโรงเรียน ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๓.ในการอบรมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธ สำหรับโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการใหม่ สพฐ. จัดทำ ชุดสื่ออบรมทางไกลให้โรงเรียนดำเนินการอบรมเอง (๑๓ หัวข้อ) โดยให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกครั้งที่จบแต่ละหัวข้อ และก่อนจบการอบรมทางไกลให้ผู้เข้ารับการอบรมทุกคนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยนิมนต์พระสงฆ์ซึ่งเป็นกรรมการ มาร่วมวางแผนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.สพฐ. จัดทำสื่อ ทั้งเอกสาร และวิดีโอ "แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ" และสื่อเสริมความรู้ตั้งแต่เริ่มมีโครงการ ถึงปัจจุบัน กว่า ๒๐ เรื่อง เพื่อเสนอให้โรงเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ และประยุกต์ใช้ โดยไม่เป็นการบังคับ

๕.พ.ศ. ๒๕๔๘ ให้ สพท. และโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ดำเนินการได้ดี มีความก้าวหน้า มีกิจกรรมน่าสนใจ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกฝังคุณธรรมแก่โรงเรียนอื่นๆ โดยให้ชื่อว่า "โรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร" จำนวน ๒๐๖ โรงเรียน (คิดสัดส่วนตามจำนวน โรงเรียนวิถีพุทธ ในแต่ละ สพท.)

๖.จัดทำจดหมายข่าว "เพื่อนร่วมทางโรงเรียนวิถีพุทธ" แจกโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศเพื่อเป็นสื่อกลางสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๗.พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้ สพท. และโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนที่ดำเนินการได้ดี มีความก้าวหน้า มีกิจกรรมน่าสนใจ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกฝังคุณธรรมแก่โรงเรียนอื่นๆ โดยให้ชื่อว่า "โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ" จำนวน ๓,๕๒๐ โรงเรียน (๑๐% ของโรงเรียนสังกัด สพฐ.) ส่วนใหญ่จะซ้ำกับโรงเรียนวิถีพุทธเดิม

๘.พ.ศ. ๒๕๕๐ สพฐ. จัดอบรมกระบวนการจัดการความรู้ให้แก่ ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อให้ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธฯ ขยายผลการจัดการความรู้ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้กับโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ทั้ง ๓,๕๒๐ โรงเรียน

๙.โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (หมุนเกลียว ยกระดับ) ภายในโรงเรียน ในระยะเวลา ๔ เดือน ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้

๑๐.โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ นำความรู้ และประสบการณ์ที่ หมุนเกลียว ยกระดับ ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแล้วมานำเสนอโดยวิธีการเปิดบ้านโรงเรียนวิถีพุทธ ใช้เวลา ๒ วัน เน้นให้ผู้มาเยี่ยมบ้าน ได้มาเห็นสภาพจริง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโรงเรียนสภาพใกล้เคียงกัน (๑ : ๘-๑๐ โรงเรียน)

๑๑. โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ นำเสนอเรื่องราวที่ หมุนเกลียว ยกระดับ ความรู้ ประสบการณ์ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ในชื่อหนังสือ " เรื่องเล่าเราพลัง" โดยเผยแพร่ แลกเปลี่ยนกันภายใน และภายนอกเขตพื้นที่การศึกษา

๑๒. กิจกรรมแผนที่คนดี เป็นการเรียนรู้เรื่องราวผู้ทำความดี และนำเสนอด้วยภาพประกอบ เรื่อง ผ่านสื่อภาพเคลื่อนไหว หรือ สื่อกระดาษ โดย สพฐ. ได้อบรมรองผอ. สพท. ผู้อำนวยการ โรงเรียน, ครู, ครูพระ, นักเรียนประถม, นักเรียนมัธยมประมาณ ๓,๐๐๐ รูป/คน และในปีงบประมาณ ๒๕๕๔ สพฐ. ร่วมกับกระทรวงต่างประเทศ พัฒนาครูเพื่อนำกิจกรรมไปขยายผลกับ นักเรียนยุวทูตความดี จำนวน ๘๔ โรงเรียน

๑๓. พ.ศ. ๒๕๕๐ สพฐ. จัดอบรมการบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (จิตตปัญญา) แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู ครูพระ ๘๙๐ รูป/คน โดยวิทยากรจากอาศรมศิลป์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ เพื่อสร้างทีมคณะบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ประจำ สพท. และให้ขยายผลดำเนินการใน สพท. เพื่อให้เกิดโรงเรียนที่บริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ จำนวนกว่า ๕,๐๐๐ โรงเรียน Coaching Team

๑๔. พ.ศ. ๒๕๕๑ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู ครูพระ ๘๙๐รูป/คน ที่ผ่านการอบรมการบริหาร ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (จิตตปัญญา) หมุนเกลียว ยกระดับความรู้ ประสบการณ์ด้านการปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม แล้วจับคู่ระหว่าง สพท. ได้ ๘๐ คู่ Pair Participatory Learning Assessment เพื่อเดินทางไปเยี่ยมกันและกันที่โรงเรียน จึงกลับมาหมุนเกลียว ยกระดับความรู้ ประสบการณ์ตนเอง อีกระดับหนึ่งแล้วจัด Symposium ร่วมกัน โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิร่วมให้ ต่อยอดความรู้

๑๕. พ.ศ. ๒๕๕๑ โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ทั้ง ๓,๒๒๐ โรงเรียน ดำเนินการซ้ำข้อ ๗ - ๑๑ โดยขยายผลเพิ่มเป็น ๓๐% ของโรงเรียนสังกัด สพฐ. (ประมาณ ๙,๙๐๐ โรงเรียน)

ยุคที่ ๒ โครงการคุณธรรมทั่วไทย

๑๖. พ.ศ. ๒๕๔๙ - ปัจจุบัน สพฐ. ร่วมกับศูนย์คุณธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย จัดกิจกรรมโครงการคุณธรรม “เยาวชนไทย ทำดี ถวายในหลวง” โดยให้นักเรียน รวมกลุ่ม ร่วมกันทำตัวอย่างมีปัญญา คิดหาวิธีการแก้ปัญหาสังคม “ปัญหาที่อยากแก้ ความดีที่อยากทำ” โดยใช้ แนวพระราชดำริ และหลักธรรมในศาสนาที่ตนนับถือ โดยร่วมกันดำเนินการ ๘-๑๐ คนมีครู พระ และ ผอ.โรงเรียน เป็นที่ปรึกษา มีการประกวดคัดเลือกจากระดับโรงเรียน ระดับ สพท. ระดับกลุ่ม ภาคสงฆ์ ระดับประเทศ โดยทุกครั้งที่มีการนำเสนอ ได้จัดให้นักเรียน และครูที่ปรึกษามาเข้าค่าย ร่วมกัน และ พัฒนาต่อยอดความรู้ให้ทั้งครู และนักเรียน ได้ประสบการณ์ และนำไปพัฒนาโครงการ ของตนเองต่อไป พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน มีโครงการคุณธรรมกว่า ๑๐,๐๐๐ โครงการ มีการจัดทำสื่อเอกสารบันทึกความสำเร็จ ต่อเนื่องทุกปี และจัดทำวิทัศน์โครงการ คุณธรรม สำหรับครูที่ปรึกษา

๑๗. พ.ศ. ๒๕๕๐ ถึงปัจจุบัน สนก. ร่วมกับธนาคารออมสิน จัดโครงการประกวดโรงเรียนและ นักเรียนดีเด่นด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยคัดเลือกโรงเรียนปีละ ๓๘ โรงเรียนเพื่อรับทุนพัฒนา โรงเรียน ๑๐๐,๐๐๐ บาท และ นักเรียน ๘๐ คนเพื่อรับทุนการศึกษาคนละ ๔๐,๐๐๐บาท รวม ปีละ ๘ ล้านบาทจำนวน ๑๐ ปีต่อเนื่อง เป็นเงิน ๘๐ ล้านบาทเพื่อเทิดพระเกียรติในปีมหามงคล ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา

๑๘.พ.ศ.๒๕๕๓ เป็นปีที่ สพฐ.จัดสรรงบประมาณไทยเข้มแข็งฯ ให้ตามแผนกระตุ้นเศรษฐกิจ sp๒ โรงเรียนวิถีพุทธ และโรงเรียนในสังกัดทุกแห่งจึงได้จัดดำเนินการอย่างน้อย ๓ เรื่องได้แก่

๑) ศูนย์ Give & Take เพื่อให้ นักเรียนทุกโรงเรียนได้เรียนรู้การเป็นผู้ให้ และผู้รับ มี Public Conscience

๒) โครงการคุณธรรมสำนึกดี CSR+โครงการคุณธรรมฯ เป็นการเสริมให้นักเรียนวางแผนการการทำตัวอย่างมีทุนงบประมาณ ที่ได้มาจากปัญญาของนักเรียนที่มีความรับผิดชอบ ต่อสังคม ในชื่อ ธุรกิจคุณธรรม

๓) ค่ายพระ ครู ผู้ปกครอง เพื่อให้ทุกโรงเรียนได้สร้างความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในการดูแล ปกป้องนักเรียนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

๑๙.พ.ศ.๒๕๕๓ ยังได้จัดให้มีโรงเรียนวิถีพุทธเน้นจิตอาสาซึ่งเป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารสมัครใจให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการพัฒนาพฤติกรรม และจิตใจด้านการเป็นอาสาสมัคร เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๕ มีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการประมาณ ๒๓๒ โรงเรียน เดือนมิถุนายน ๒๕๕๖ ร่วมมือกับ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และศูนย์คุณธรรม จัดไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโรงเรียนต้นแบบด้านคุณธรรม จริยธรรม โรงเรียนบางมูลนากภูมิวิทยาคม จังหวัดพิจิตร

๒๐.พ.ศ.๒๕๕๓ –ปัจจุบัน ได้พัฒนาโรงเรียนอีกกลุ่มที่สนใจการพัฒนานักเรียนโดยหลักการ “อริยะสร้างได้ ในโรงเรียนวิถีพุทธ” กับเสถียรธรรมสถาน มีผู้ผ่านการอบรมทั้งที่เป็นผู้บริหาร และครู ไม่น้อยกว่า ๑,๕๐๐ คน

ยุคที่ ๓ โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ

๒๑.พ.ศ. ๒๕๕๓ –ปัจจุบัน เพื่อให้การสื่อสารเรื่องราวดีที่เกิดขึ้นในโรงเรียน เป็นแรงบันดาลใจแก่ผู้ที่พบเห็น ผู้ที่รับทราบ เป็นแหล่งความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน สพฐ. จึงได้ขอความร่วมมือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดการเยี่ยม ประเมิน เสนอแนะ เพื่อการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ และ โรงเรียนวิถีพุทธ ใน ๒ ปีงบประมาณจำนวนเกือบ ๔,๐๐๐ โรงเรียน อีกทั้งได้คัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน โดยคัดเลือกมาถึงปีที่ ๓ ปีละ ๑๐๐ โรงเรียน ปีที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นโอกาสเฉลิมฉลอง ๑๐๐ พระชันษา สมเด็จพระสังฆราชฯ จึงได้คัดเลือก ๒๓๐ โรงเรียน รับมอบทุนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่น ๔ รุ่น ๕ (๑๐๐ โรงเรียน) เป็นความร่วมมือของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวัดประยุรวงศาวาส ซึ่งได้จัดทำข้อมูลเป็นเอกสาร และแผ่น CD เผยแพร่ให้โรงเรียนอื่น

๒๒.ปีพ.ศ. ๒๕๕๓ ถึงปัจจุบัน สพฐ.ร่วมกับสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล สสส.) จัดกิจกรรมหลากหลายเพื่อรณรงค์ให้นักเรียน ตลอดจนผู้ปกครองเห็นพิษภัยของการดื่มเหล้า ความทุกข์ของนักเรียนที่มีผู้ปกครองดื่มเหล้า ทำโครงการคุณธรรมเพื่อให้ช่วยกันทุกภาคส่วนบ้าน วัด โรงเรียนลด ละ เลิกอบายมุขเหล้า บุหรี่ สิ่งเสพติด คั้นความสุขมาสู่นักเรียน เช่น มีโรงเรียนปลอดเหล้าด้วยคำพ่อสอน โครงการโพธิสัตว์น้อยชวนพ่อ แม่เลิกเหล้า งดเหล้าเข้าพรรษาในโรงเรียนวิถีพุทธ มีการให้กำลังใจ ยกย่องมอบโล่ เกียรติบัตรครูดีไม่มีอบายมุข เป็นต้น

๒๓.ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ฝ่ายบริการฝึกอบรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา จัดโครงการ พัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีการพัฒนาพระนิเทศวิถีพุทธ เพื่อให้ท่านออกเยี่ยมประเมินการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ กระจายทั่วทุกภูมิภาค

๒๔. ตั้งแต่ปี ๒๕๕๓ ถึงปัจจุบัน สพฐ. ร่วมกับสถาบันอาศรมศิลป์จัดทำวารสาร “รู้ตื่นและเบิกบาน” ออกวารสารต่อเนื่องส่งถึงทุกโรงเรียน และจัดทำวิดีโอทัศน์ โรงเรียนวิถิพุทธเพื่อเผยแพร่แก่โรงเรียนในสังกัด

๒๕. พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน เกิดกระแสการเข้าถึงสื่อเทคโนโลยีได้ง่ายดายโดยนักเรียนขาดทักษะการใช้เทคโนโลยีไปในทางให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสังคม จึงได้มีการจัดอบรมการผลิตสื่อความดี ร่วมกับคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนักเรียนที่ได้เรียนรู้เทคนิคการผลิตสื่อ และมีมุมมองในการนำเสนอคุณความดีที่พร้อมจะผลิตสื่อดีเผยแพร่ จำนวนไม่น้อยกว่าปีละ ๘๐ โรงเรียน

๒๖. พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๕ การพัฒนาอีกด้านหนึ่งที่ สพฐ. ให้ความสำคัญคือเรื่อง จิตวิญญาณความเป็นครู ซึ่งได้จัดให้มีกระบวนการพัฒนาทั้ง ๔ ภูมิภาค รวมไม่น้อยกว่า ๑,๒๕๐ คน โดยวิทยากรที่มีประสบการณ์ เช่น มูลนิธิศตศรี สฤกษ์วิงส์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ วิทยากรจาก สสส. เป็นต้น

๒๗. พ.ศ. ๒๕๕๘ ร่วมกับสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และมูลนิธิยุวสถิรคุณ พัฒนาโรงเรียนเสริมสร้างคุณธรรมทั้งระบบ ๕ โรงเรียนได้แก่ โรงเรียนสบปราบวิทยาคม (จังหวัดลำปาง) โรงเรียนปรางค์กู่ (จังหวัดศรีสะเกษ) โรงเรียนชลบุรีสุขขบท (จังหวัดชลบุรี) โรงเรียนนราสิกขาลัย (จังหวัดนราธิวาส) และโรงเรียนตะเคียน (จังหวัดสงขลา)

ยุคที่ ๔ อัตลักษณ์วิถิพุทธ ๒๙ ประการ

๒๘. คณะดำเนินงานได้สังเคราะห์ความรู้การดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธที่ดำเนินการต่อเนื่องได้เป็นบทสรุปว่าเงื่อนไขสำคัญที่โรงเรียนจะดำเนินการโรงเรียนวิถิพุทธ อย่างเป็นรูปธรรม มี ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ โดยได้สื่อสารเผยแพร่ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๓ และดำเนินการเยี่ยมประเมินการดำเนินการ ดูความพร้อม ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนดำเนินการอย่างต่อเนื่องให้เห็นเป็นรูปธรรม นำเป็นคະແນนในตัวของวัดตามคำรับรองการปฏิบัติราชการ ARS

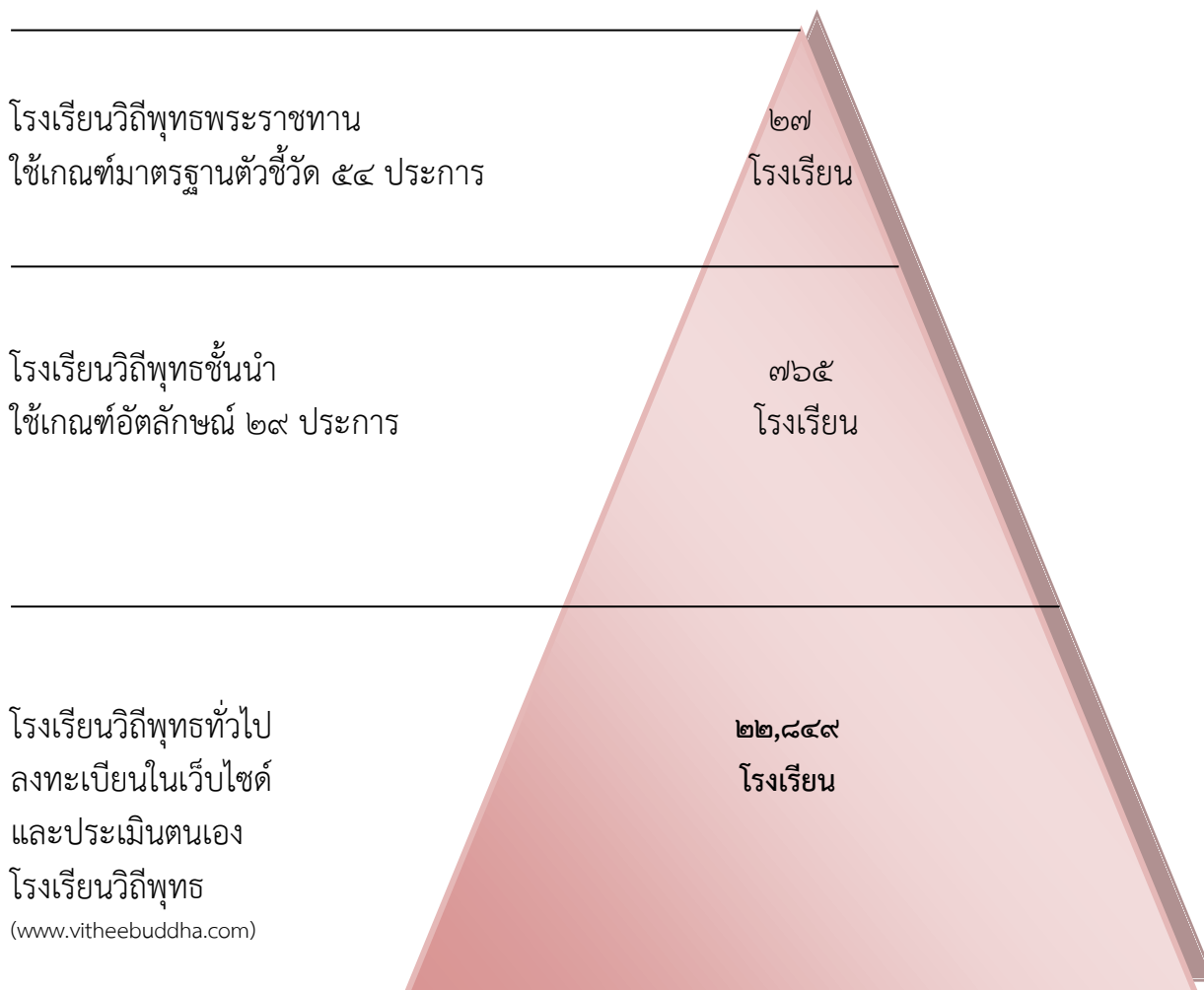
ยุคปัจจุบัน : วิถิพุทธ ๓ ระดับ

๒๙. พ.ศ. ๒๕๕๘ คณะดำเนินงานได้ขอพระราชทานรางวัลโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทานจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และได้ทรงตอบรับในการพระราชทานรางวัลดังกล่าว จำนวน ๓ ปี ต่อเนื่อง โดยในปี ๒๕๕๘ นับเป็นรุ่นที่ ๑ จำนวน ๒๗ โรงเรียน และได้ขอความอนุเคราะห์โรงเรียนรุ่งอรุณในการให้มีคุณภาพ และยั่งยืนสืบไป

๓๐. ปัจจุบันโรงเรียนวิถืพุทธจึงมีสามระดับ คือ

ประเภทโรงเรียนวิถืพุทธ

โรงเรียนวิถืพุทธ แบ่งระดับโรงเรียนวิถืพุทธ เป็น ๓ ระดับ ดังนี้

ปล. ข้อมูล ณ เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๕๙

- ระดับที่ ๑ โรงเรียนวิถืพุทธ จำนวน รวม ๒๑,๕๗๔ โรงเรียน ข้อมูล ณ วันที่ ๑๓/๙/๒๕๕๘
ตัวชี้วัด อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ,
ผู้รับผิดชอบ ศึกษานิเทศก์ผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถืพุทธ ประจำ สพม. สพป.ทุกเขต
- ระดับที่ ๒ โรงเรียนวิถืพุทธชั้นนำ ๖ รุ่น จำนวน รวม ๖๐๐ โรงเรียน
ตัวชี้วัด อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ที่เป็นผลสำเร็จ
ผู้รับผิดชอบ พระนิเทศก์วิถืพุทธ คณะกรรมการ จาก สพฐ และ มจร.
- ระดับที่ ๓ โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน จำนวน รวม ๒๗ โรงเรียน
ตัวชี้วัด ตัวบ่งชี้โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน ๕ มาตรฐาน ๕๔ ตัวบ่งชี้
ผู้รับผิดชอบ มจร.โรงเรียนรุ่งอรุณ สนก.และ พระนิเทศก์วิถืพุทธ

๔

หลักการในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ

โรงเรียนวิถิพุทธ เป็นสถานศึกษาในระบบปกติ ที่นำหลักพุทธธรรม หรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา ของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ ใช้ปัญญา และเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ(ปรโตโมสะ)ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรม แสวงปัญญา

ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีล หรือพฤติกรรม หรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ตั้งงามสำหรับตน และสังคม สมานธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้อง มีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครู และผู้บริหารสถานศึกษา เป็นกัลยาณมิตรสำคัญที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

หลักพุทธธรรมที่จะนำมาเป็นหลักในการประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ

๑. หลักพุทธธรรมที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาปัญหา ครอบคลุมทั้งระบบอย่างเป็นกระบวนการ หลักพุทธธรรมนี้จะใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางการศึกษาที่ดำเนินไปในทุกขั้นตอน หลักพุทธธรรมกลุ่มนี้คือ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท

๒. หลักพุทธธรรมเชิงปฏิบัติการ เสริมในรายละเอียด เมื่อตรวจสอบพบจุดบกพร่องของกระบวนการศึกษา หรือกระบวนการเรียนการสอนนั้น การนำหลักพุทธธรรมนี้ไปใช้ก็ทำได้สองอย่าง คือ ในฐานะทบทวนแผน (Re-planning) ตามความเป็นจริงที่ปรากฏออกมาจากการตรวจสอบด้วยหลัก อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท

โรงเรียนควรจัดสภาพในทุกๆด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรม อย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้ การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้น ของการจัดสภาพในสถานศึกษา ที่เหมาะสมในด้านต่างๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ด้านกายภาพ โรงเรียนจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูป เด่นเหมาะสม ที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุม หรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติ หรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม คู่มือเสียงต่างๆ ไม่ให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการ ทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

๑). มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียน และก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)

๒). มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอน หรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรม แม่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

๓) มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)

๔) มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็น กินอย่างมีสติ มีปัญญารู้เข้าใจ)

๕) มีกิจกรรมอาสาตาวินัยพิเศษ ปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)

๖) มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)

๗) มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์ หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)

๘) มีกิจกรรมบันทึก และยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)

๙) ทุกห้องเรียน มีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผล และประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล /วินัย ด้วยปัญญา) ฯลฯ

๓. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรม แสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และโรงเรียนส่งเสริมให้บุคลากร และนักเรียนปฏิบัติตน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๔. ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนัก และศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการ และวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิสุทธิพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหารเพียรพยายาม สนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุน และเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียน ตามวิถีชาวพุทธสถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้น หรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษา จะมีจุดเน้น และรายละเอียด รูปแบบที่ แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน มีการจัด กระบวนการเรียนรู้รายวิชา บางโรงเรียนเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน แบบภาพรวม บางโรงเรียนอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา

ในเรื่องของการศึกษา หรือกระบวนการเรียนการสอน อันถือว่าเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ก็ควรจะดำเนินไปโดยใช้วิธีสาย ๔ และปฏิจกสมุปบาทมาเป็นหลักการชั้น พื้นฐานที่สำคัญ แล้วนำเอาเรื่องอื่นมาเป็นบริวาร หลักสำคัญที่จะต้องตระหนักไว้เสมอก็คือ การใช้ หลักอริยสัจและปฏิจกสมุปบาท มาเป็นหลักในการแก้ปัญหา หรือดำเนินการในเรื่องราวใด ๆ นั้น ต้องตรวจสอบเรื่องนั้น ๆ ทั้งระบบ เพื่อให้พบความจริง ไม่มองเฉพาะจุดใดจุดหนึ่ง แต่ตรวจสอบเพื่อ ค้นหาความจริงแล้วแก้ปัญหาตามเหตุปัจจัยที่ปรากฏ บางเรื่องอาจแก้ทั้งหมด บางเรื่องอาจแก้ เพียงจุดใดจุดหนึ่งก็เพียงพอ

เมื่อเรานำหลักการพุทธธรรมมาใช้ในด้านการเรียนการสอนเราจะมองเฉพาะจุดเล็ก ๆ จุดเดียว ก็จะไม่ครอบคลุมประเด็นในทุก ๆ ด้าน ต้องทำความเข้าใจ เริ่มตั้งแต่หลักสูตร อาคารสถานที่ ครูอาจารย์ บรรยากาศ อุปกรณ์ วัสดุครุภัณฑ์ ขวัญกำลังใจ หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอยู่ ต้องนำมา พิจารณาให้หมด ตรงจุดไหนที่เห็นว่าดีอยู่แล้วก็รักษาไว้ แต่ส่วนที่บกพร่องก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น การใช้หลักการนี้มาพัฒนา ผลออกมาจะมีความเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน และความจริงที่ถูกต้อง ก็คือ ทางสายกลางที่มีความสมดุลในทุกชั้นตอน

คุณธรรมที่จะต้องนำมาเสริมลงในกระบวนการเรียนการสอน ที่ควรทำความเข้าใจ มีดังนี้

ปัญญา

ปัญญาและกระบวนการอันนำไปสู่การเกิดปัญญา คือความรอบรู้ทั้งตนเอง วิชาการต่าง ๆ สิ่งแวดล้อม สังคม และความเป็นไปของโลกอย่างชัดเจน นับเป็นจุดหมายปลายทางของกระบวนการ เรียนการสอนทุกวิชา ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งปัญญาออกเป็นสามประเภทคือ สชาติปัญญา ปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิด (พันธุกรรม) นิปากปัญญา ความรู้ในด้านอาชีพ และวิปัสสนาปัญญา เป็นความรู้แจ้ง รู้จริง รู้ถูกต้อง และกระบวนการที่ก่อให้เกิดปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) ปัญญาเกิดจากการคิด (จินตมยปัญญา) ปัญญาเกิดจากการอบรมตนเอง (ภาวนามย ปัญญา)

อริยมรรค ๘

อริยมรรค ๘ เป็นแกนกลางในการจัดการศึกษาของทุก ๆ วิชา เพราะหลักการของอริยมรรคอยู่ที่ สัมมา คือ ความถูกต้องชอบธรรมในลีลาชีวิตของมนุษย์ทุกชาติทุกเผ่าพันธุ์ ส่วนดำเนินไปในการอบแห่งอริยมรรคทั้งสิ้น หากลีลาเหล่านั้นดำเนินไปผิดทาง ชีวิตก็ต้องรับผลแห่งความผิन्नอย่างตรงไปตรงมา ไม่มีทางหลีกเลี่ยง แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าได้ใช้ลีลาชีวิตให้ถูกต้องในทุกขั้นตอน ผลออกมาเป็นความไร้ทุกข์ อย่างยุติธรรม ไม่มีใครจะมาเปลี่ยนแปลงผลแห่งความถูกต้องเหล่านั้นได้

อริยมรรค เป็นเรื่องของความถูกต้องที่ครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ไว้อย่างครบถ้วน คือ

๑. สัมมาทิฎฐิ คือความเห็นชอบ ความเห็นอันถูกต้องถ่องแท้ เป็นความจริงแท้ ไม่ใช่ผลที่เกิดจากการคาดคะเนหรือตั้งสมมติฐานใด ๆ ทั้งสิ้น และความเห็นที่ถูกต้อง จะต้องสามารถค้นหากระบวนการแห่งความจริงนั้นอย่างครบวงจรอีกด้วย

๒. สัมมาสังกัปปะ คือดำริชอบ ดำริถูกต้อง สอดคล้องกับความจริงที่ปรากฏนั้นเมื่อความจริงปรากฏเป็นพื้นฐานแล้ว ความดำริที่สอดคล้องกับความจริง ก็จะดำริได้อย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนกายใจของตนและผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา คือวาจาชอบ การพูดจาถูกต้อง เมื่อใจประจักษ์ความจริงทุกด้าน วาจาอันทำหน้าที่เป็นสื่อของใจ ก็จะสะท้อนสื่อสารถ่ายทอดออกมาแต่ความจริงที่ประจักษ์แล้วนั้น

๔. สัมมากัมมันตะ คือการงานชอบ การงานถูกต้อง ไม่ว่าจะงานทางกายหรือทางใจ หากเป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นจริง ย่อมเสริมค่าให้ชีวิตของผู้ทำ และสังคมที่เกี่ยวข้องจะพลอยได้รับผลเป็นสุขไปด้วย

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพชอบ การประกอบอาชีพถูกต้อง เมื่อทราบความจริงของชีวิตว่า การประกอบอาชีพที่ถูกต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มุ่งนำเอาผลที่ได้มาจากการใช้ความรู้ความสามารถ มาประกอบอาชีพให้ยืนยาว และอำนวยความสะดวกแก่เพื่อนมนุษย์ ก่อให้เกิดความปิติปราโมทย์ อิ่มทั้งกายและใจ

๖. สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบ ความพากเพียรอย่างถูกต้อง เมื่อได้ทราบความจริงว่าการประกอบความเพียรที่ผิดทำให้ชีวิตตกต่ำ นำความหายนะมาสู่ชีวิต เช่น พากเพียรในการประกอบอบายมุข มีแต่หน้าทุกข์มาสู่ชีวิต ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ก็ยึดเอาความเพียรถูกต้องคือ เพียรเลิก ลด ละ พฤติกรรมที่ขัดขวางความก้าวหน้าทั้งทางกายและทางใจ เมื่อทำได้แล้วก็ต้องเพียรพยายามระวังมิให้บาปเกิดขึ้นหรือมิให้พฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนาต้องหวนกลับมาสู่ชีวิตอีก ขณะเดียวกัน ก็ศึกษาอบรมบ่มเพาะแต่สิ่งที่ดีงาม พร้อมกับพัฒนา และรักษาให้อยู่กับชีวิตจนเกิดความสมบูรณ์ และสมดุล

๗. สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ ความระลึกที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระลึกรู้สึกรู้สีกต่อชีวิตตามความเป็นจริงอย่างเป็นกระบวนการ เข้าใจพฤติกรรม กิริยาหรือปฏิกิริยาของชีวิต เข้าใจผลอันเกิดจากกิริยา และปฏิกิริยาต่าง ๆ ของชีวิต ทั้งในส่วนกาย ความรู้สึกพฤติกรรมของจิต ตลอดจนถึงหลักและกฎเกณฑ์ของชีวิต ที่จะต้องดำเนินไปตามกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลง ตามเหตุปัจจัยอยู่เนื่องนิตย์

๘. สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจชอบ ความมั่นคงของจิตที่ถูกต้อง เป็นธรรมดาที่จิตของมนุษย์ เคลื่อนไหวไปมารับอารมณ์ต่าง ๆ อย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากจิตดับอยู่ในสภาวะปกติ ก็ไม่เกิดความเดือดร้อนใด ๆ แต่เมื่อมีกิเลสเข้ามาครอบครองจิตทำให้หวั่นไหวผิดปกติ ก็เกิดความทุกข์ ความจริงก็ปรากฏอยู่ว่า แม้องค์ประกอบชีวิตส่วนอื่นสมบูรณ์ แต่ถ้าไม่สามารถทำจิตให้ปกติได้ ความทุกข์ก็คงมีอยู่อย่างมากมาย เข้ามาสู่ชีวิตไม่ขาดสาย การเจริญภาวนาคือ วิธีการฝึกจิตให้สงบมั่นคง และเหมาะสม พร้อมทั้งจะ เรียนรู้ และสู้กับอารมณ์ที่จะมาอย่างไม่หวั่นไหว อันจะเป็นพื้นฐานให้เกิดความรู้แจ้ง (ญาณ) จนสามารถป้องกันจิตจากการคุกคามจากกิเลสต่าง ๆ แล้วในที่สุดก็จะพบกับความหลุดพ้น (วิมุตติ) ปราศจากกิเลสทั้งปวง

ตามหลักการจัดวิสุทธิพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจความจริง มีการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ประสานความร่วมมือระหว่างวัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้หลักธรรมสำคัญ สู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิสุทธิพุทธ ตามหลัก **ไตรสิกขา กัลยาณมิตตตา โปรโตโทษะ และโยนิโสมนสิการ**

ไตรสิกขา คือการศึกษา ๓ อย่าง ประกอบด้วยศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา การสรุปอริยมรรคลงในไตรสิกขาก็จะเป็นภาพของหลักการของการศึกษา ที่ควรจะต้องสอดแทรกเข้าไปในทุกสาขาวิชา กล่าวคือ

๑. ศีลสิกขา คือการศึกษาฝึกอบรมพัฒนากาย และวาจา ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะเพราะว่าความถูกต้องทั้งสามอย่างนี้เป็นเรื่องของระเบียบวินัยอันจะควบคุมพฤติกรรมหรือความเคลื่อนไหวทางกาย วาจา ให้ดำเนินไปในทิศทางปกติ ไม่ขัดขวางพัฒนาการของตนหรือสังคม

๒. สมาธิสิกขา คือการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาจิต ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิเพราะว่าองค์ประกอบของอริยมรรคทั้งสามประการนี้เป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมควบคุมจิตให้รู้จักคิดอย่างเป็นระเบียบ เรียกว่า คิดเป็นการที่มนุษย์จะคิดเป็นโดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นมีความมั่นคงพอที่จะต้านทานกระแสยั่วยู่ที่มาจากทิวสารทศมิให้หวั่นไหวไปในทางบวกหรือลบ แต่มั่นคง แน่วแน่ เยือกเย็น นั้นเป็นการสร้างจิตให้มีพลัง เป็นฐานในการรองรับสรรพวิชาต่าง ๆ อย่างมั่นคง

๓. ปัญญาสิกขา คือการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาปัญญา ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เพราะความสามารถที่จะมองเห็นความจริงในเรื่องราวต่าง ๆ แล้วหาทางออกให้กับตนเองและผู้เกี่ยวข้องโดยปลอดภัยทั้งในส่วนกายและในส่วนจิตกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีไตรสิกขาเป็นพื้นฐาน คงต้องมีจุดเน้นที่มีระเบียบวินัย (ศีล) จิตใจที่มั่นคงหนักแน่น (สมาธิ) มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริง (ปัญญา) ความจริงจะเป็นพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้ทั้งปวง เพราะสิ่งทั้งปวงล้วนมีความจริงประกอบอยู่อย่างเพียงพอตามธรรมชาติของสิ่งนั้น

ใช้หลักทำเนวนการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิสุทธิพุทธ ประกอบด้วย หลักสูตรสถานศึกษา สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขา เข้าในชีวิตประจำวัน

หลักเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

โดยโรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชน ซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่นๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน เพียรพัฒนาตน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรม จริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่างๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข โรงเรียนอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของโรงเรียน ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยา วาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมๆ กันโรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคมด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะหลักเกื้อกูลสัมพันธ์

๑. โรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่ ฯลฯ

๒. โรงเรียนนำนักเรียนร่วมกิจกรรมของวัด และชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในชั่วโมงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่นๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ

๓. โรงเรียนต้องเป็นโรงเรียนของชุมชน โดยเปิดโรงเรียนต้อนรับผู้ปกครอง และชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการกิจต่างๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยโรงเรียนในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

๔. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม ฯลฯ

๕. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่างๆ จัดร้านค้าของโรงเรียนเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลิตผลทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่างๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ

๖. ร่วมกับวัดในชุมชน จัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่างๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่างๆ ในวันหยุด หรือจัดกิจกรรมทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

๗. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ ระหว่าง โรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว

๘. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียนช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาคอขวด ฯลฯ

๙. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียน ในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์โรงเรียนวารสารเผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

๑๐. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของโรงเรียน และบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

ไตรสิกขา และอริยมรรค มีกระบวนการศึกษาดังนี้

กระบวนการศึกษา		เหตุที่กระทำ	ผลที่เกิดขึ้น
ไตรสิกขา	อริยมรรค		
ปัญญาสิกขา	๑. สัมมาทิฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ	ความเห็นชอบ เห็นว่าความดีต่าง ๆ มีอยู่จริง ดำริชอบ คิดในทางที่ถูกต้อง	เจริญองกาม จนมีความพร้อมทางปัญญา รู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น
ศีลสิกขา	๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ	เจรจาชอบ พูดถ้อยคำที่ไม่มีโทษ กระทำชอบ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เลี้ยงชีพชอบ ประกอบอาชีพสุจริต	มีความประพฤติดีงาม มีระเบียบวินัยที่ดีงาม มีอาชีพสุจริต มีความเป็นอยู่ที่ดีที่เจริญ
จิตสิกขา	๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ	พยายามชอบ มีความเพียรพยายาม ระลึกชอบ รู้ตัวอยู่เสมอ ตั้งจิตชอบ มีจิตใจที่แน่วแน่	มีความพร้อมทางด้านคุณธรรม มีคุณภาพจิตดี มีความเชื่อมั่น ตั้งใจในความดี มีสุขภาพจิตดี มีสรรถภาพจิตดี

พระธรรมปิฎกย้ำว่า “สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ” เป็นแกนนำ เป็นต้นทางและเป็นตัวยืนของกระบวนการศึกษาทั้งหมดสัมมาทิฐิ คือปัญญาขั้นสูงที่เกิดจาก การสั่งสอนอบรมในด้านจิตใจ จนเห็นสัจจะทั้งปวงว่าอะไรควรชองแวะ อะไรควรละอย่างชัดเจน การจัดการศึกษาจนได้ปัญญาประเภทสัมมาทิฐิ คือการวางรากฐานความถูกต้องให้แก่วิชาการทั้งปวง ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ตั้งอยู่บนสัมมาทิฐิ ล้วนเป็นความรู้ที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร ๆ แต่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ฝ่ายเดียว พื้นฐานสำคัญของการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ต้องมีสัมมาทิฐิเป็นแกนกลาง

พระพุทธองค์ก็ได้ชี้ชัดว่าการเกิดสัมมาทิฐิมาจากเหตุสองอย่าง คือ

๑. ปรัตโฆสะ คือปัจจัยกระตุ้นการเรียนรู้จากภายนอก เช่น การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ตลอดจนการเลียนแบบจากพ่อ แม่ ครู เพื่อน เป็นต้น

๒. โยนิโสมนสิการ คือปัจจัยกระตุ้นการเรียนรู้จากภายใน หมายถึงการคิดอย่างแยบคาย หรือความรู้จักคิด คิดอย่างมีระบบ คิดอย่างมีกระบวนการ คิดรอบด้าน หรือคิดตามแนวทางปัญญา คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ ตามความเป็นจริง

กล่าวโดยสรุป การศึกษามีหน้าที่สร้างสรรค์ทั้งสองด้านไปพร้อมกัน คือ การพัฒนาชีวิตบุคคล ให้ถึงความสมบูรณ์และสร้างสรรค์อารยะธรรมที่ส่งเสริมให้ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเจริญงอกงามไปในวิถีทางที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น ๆ การศึกษาที่แท้คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างสรรค์อารยะธรรมที่ยั่งยืน นักการศึกษาที่ยึดมั่นในหลักของพระพุทธศาสนา ก็พยายามพิจารณาตรวจสอบปัญหาต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ใช้หลักศานานำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา เราก็มองเห็นปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหาอย่างชัดเจนว่า การศึกษาที่ขาดดุลยภาพเป็นสาเหตุแห่งวิกฤตการณ์ในด้านต่าง ๆ จึงได้หันกลับมาพิจารณากันว่า การจัดการเรียนการสอนในอนาคตมีความจำเป็นต้องสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นจึงมีความเห็นพ้องกันว่าควรปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน โดยได้นำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในด้านการเรียนการสอน

ด้วยตั้งความหวังร่วมกันว่า การจัดการเรียนการสอนอันมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เพราะพระพุทธศาสนาเหมาะสมอย่างยิ่งกับสังคมไทย ก็จะก่อให้เกิดดุลยภาพแห่งการศึกษา และการพัฒนาสังคมเพราะพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่แน่นอนเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น ศีล ๕ ก็ควบคุมการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลและเชื่อมั่นว่าการศึกษาที่สมดุลและการพัฒนาที่สมบูรณ์ เช่นนี้จะเป็นพลวัตปัจจัยให้เกิดสังคมที่ปกติสุขที่ มนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกันด้วยสันติ บนพื้นฐานแห่งความเมตตาธรรม อันเป็นแกนนำแห่งสัมพันธภาพที่ไร้พรมแดนก็เพราะอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางนำมาซึ่งสุขของสรรพสิ่งทั้งปวง การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาระบบกัลยาณมิตรระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งในปัจจุบันครูกับศิษย์มีความปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ห่างกันมาก ครูทำหน้าที่เพียงบรรยาย (ลีปทายก) แล้วก็จบออกไป โอกาสที่ครูและศิษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ทางความรู้ก็ไม่มี

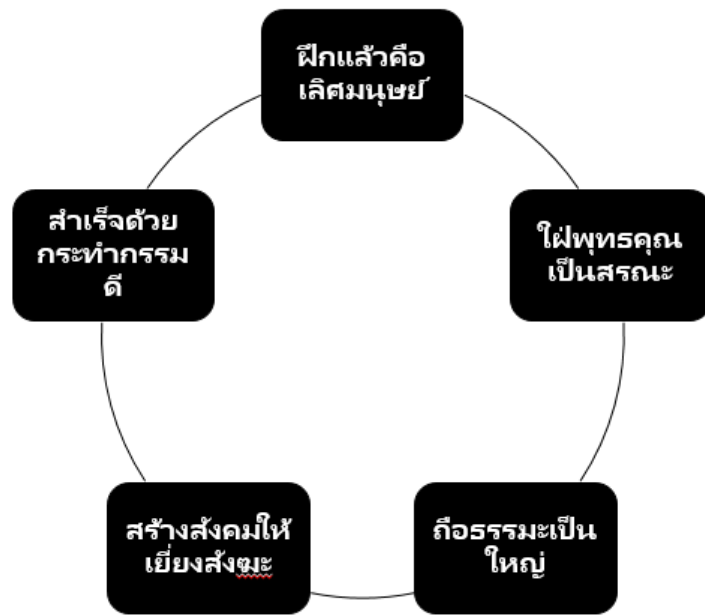
ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาสมัยก่อนแบบตะวันตก เช่น การเรียนแพทย์ แพทย์ที่มีชื่อเสียง เช่น หมอชิวโกโกมารภัจจ์ ไปเรียนที่เมืองตักสิลา หลักสูตร ๑๔ ปี ต้องเรียนวิชาการแพทย์ ๗ ปี อยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อีก ๗ ปี ได้รับการถ่ายทอดความรู้ความประทับใจในจรรยาบรรณต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการแพทย์ รวมทั้งศีลธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาด้วยนี่คือการสอนแบบตะวันตกและเป็นระบบที่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ แต่ในปัจจุบัน ระบบกัลยาณมิตรได้พังทลายแล้ว เพราะแนวคิดและค่านิยมแบบตะวันตก และการศึกษายุคใหม่เข้ามาบีบบังคับโดยเน้นปรัชญาการศึกษาตามรูปแบบทางตะวันตกมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทย ทำให้เกิดการทวนกระแสระหว่างปรัชญาการศึกษาตะวันตกและวัฒนธรรมไทย

เพราะเหตุนี้ การศึกษาแก้ไข้ปัญหาของสังคมดังกล่าว ตัวแปรที่สำคัญก็คือการจัดการศึกษาให้ถูกต้องโดยให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมของสังคมไทย นั่นคือการจัดการศึกษาโดยอาศัยแนวคิดของ “การศึกษาเชิงพุทธ” ซึ่งเป็นการศึกษาที่จะต้องเน้นระบบกัลยาณมิตร และความสมดุลระหว่างความเจริญทางด้านวัตถุกับจิตใจควบคู่กันไป

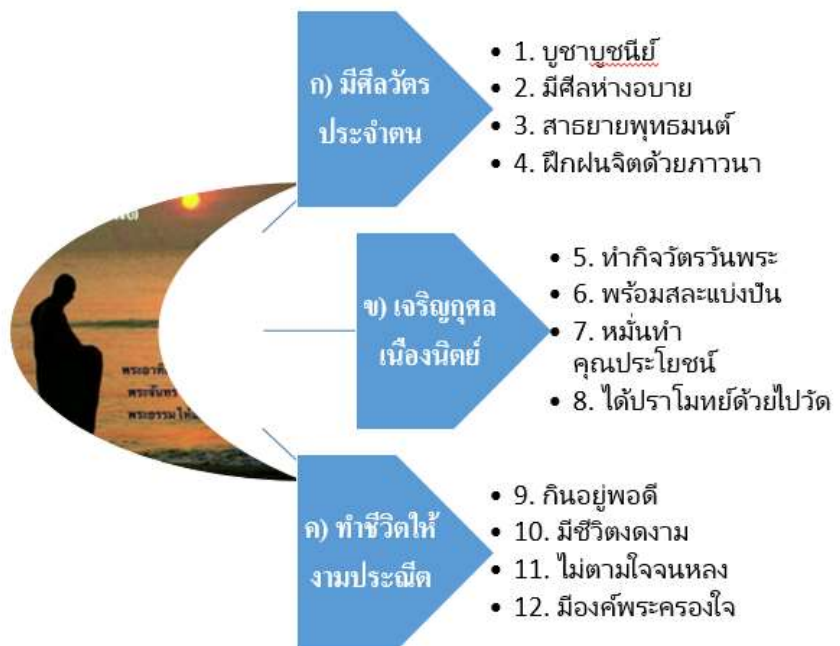
โดยบุคคลที่ได้รับการศึกษาด้านนี้จะได้รับผลตามความมุ่งหมายของการศึกษาทั้งในแง่คุณสมบัติประจำตัวกล่าวคือ มีปัญญาและกรุณา ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาในแง่ของทฤษฎีเชิงพุทธสามารถดับความทะยานอยากสิ่งของที่เกินความจำเป็นได้และในแง่ของการดำเนินชีวิต จะสามารถฝึกฝนอบรมตนเองได้ดีทั้งในด้านร่างกาย และจิตใจ สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ และจะสามารถบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจนั่นก็คือ การบรรลุถึงความไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งจะนำไปสู่ภาพรวมของการพัฒนาทางสังคมโดยอาศัยแนวคิดการศึกษาเชิงพุทธเป็นหลักในการจัดการศึกษา เพื่อการศึกษาที่สมบูรณ์และเพื่อความสงบสุขของสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ต่อไป

หลักชาวพุทธ

หลักการ

หลักปฏิบัติ

๕

วิธีการสอนตามแนวพุทธ

การเรียนรู้และการสอน (Learning and Teaching)

การสอนควรคำนึงเกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน เกี่ยวกับผู้เรียน และเกี่ยวกับ การสอน สรุปรจากพุทธวิธีในการสอนของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ดังนี้

ก. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นคืออริยะสัจจ์ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความ ทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็น ประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึง สวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

๒. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกัน เป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่าสอนเป็นอนุพุพิภคา ตัวอย่างก็คืออนุพุพิภคา ไตรสิกขา พุทธโอวาท ๓ เป็นต้น

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่ววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออก นอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

๕. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่าสนิทาน

๖. สอนเท่าที่เป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่ สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

๗. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้ เข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

ข. เกี่ยวกับผู้เรียน

๑. รู้คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น คำนึงถึงจริต ๖ อัน ได้แก่ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต ศรัทธาจริต พุทธจริต และ วิตกจริต และรู้ระดับ ความสามารถของบุคคล

๒. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี ข้อ นี้เกี่ยวโยงต่อเนื่องมาจากข้อที่ ๑

๓. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึง ความพร้อม ความสุขงอม ความแกรอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่าปริปากะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคล เป็นราย ๆ ไปด้วย ว่าในแต่ละคราว หรือเมื่อถึงเวลานั้น ๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร และเรียนได้ แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้นควร ให้เขาเรียนได้หรือยัง

๔. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้โง่เขลาด้วยการให้นำผ้า ขาวไปลูบคลำ เป็นต้น

๕. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการ แสวงความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการ แห่งปัญญา ซึ่งต้องการ อิสระภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริง ด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำ และมักมาใน รูปการถามตอบ ซึ่งอาจแยก ลักษณะการสอนแบบนี้ได้เป็น

๕.๑ ล่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ซึ่งข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้ เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ที่ตนเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำซึ่งช่องทางเข้าสู่ความรู้ ในการนี้ ผู้สอนมักกลายเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบ

๕.๒ มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งหาความรู้ไม่ใช่มุ่งแสดง ภูมิ หรือข่มกัน

๖. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆไป ตามควรแก่ กาลเทศะและ เหตุการณ์ เช่น ชาวนาคนหนึ่งตั้งใจไว้แต่กลางคืนว่า จะไปฟังพุทธเทศนา บังเอิญวัวหาย ไปตามได้ แล้วรีบมา แต่กว่าจะได้ซำก็มาก คิดว่าทันฟังท้ายหน่อยก็ยัง ดี ไปถึงวัดปรากฏว่าพระพุทธเจ้ายัง ทรงประทับรอออยู่หนึ่ง ๆ ไม่เริ่มแสดง ยิ่งกว่านั้น ยังให้จัดอาหารให้เขารับประทานจนอิ่มสบายแล้วจึง ทรงเริ่มแสดงธรรมหรือเรื่อง เด็กหญิงชาวบ้านลูกช่างทุกคนหนึ่งอยากฟังธรรม แต่มีงานม้วนกรอด้วย เร่งอยู่ เมื่อทำเสร็จจึงเดินจากบ้านเอาม้วนด้ายไปส่งบิดาที่โรง ผ่านโรงธรรมก็แวะหน่อยหนึ่ง นั่งอยู่ แถวหลังสุดของที่ประชุม พระพุทธองค์ก็ทรงหันไปเอาพระทัยใส่ รับสั่งให้เข้าไปนั่ง ใกล้ๆทักทาย ปราศรัย และสนทนาให้เกียรติให้เด็กนั้นพูดแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม และทรงเทศนาให้เด็กนั้น ได้รับประโยชน์จากการมาฟังธรรม

๗. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจุฬป็นถกที่กล่าวแล้ว เป็นต้น

ค. เกี่ยวกับการสอน

๑. ในการสอนนั้นการเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วน ช่วยให้การ สอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและ นำเข้าสู่เนื้อหาได้ เช่น เมื่อ ทรงสนทนากับความช่างก็ทรงเริ่มสนทนาด้วยเรื่องวิธีฝึกช่าง พบชวานาก็สนทนาเรื่องการทำงาน พบพราหมณ์ก็สนทนาเรื่องไตรเพทหรือเรื่องธรรม ของพราหมณ์ บางทีก็ทรงจับจุดสนใจหรือเหมือน สะกิดให้สะดุ้ง เป็นการปลุกเร้าความ สนใจ เช่น เมื่อเทศน์โปรดชฎิลผู้บูชาไฟ ทรงเริ่มต้นด้วยคำว่า อะไรๆ ร้อนลูกเป็นไฟ หหมดแล้ว ต่อจากนั้นจึงถามและอธิบายต่อไปว่าอะไรร้อน อะไรลูกเป็นไฟ นำเข้าสู่ ธรรมะ บางทีก็ใช้เรื่องที่เขาสนใจหรือที่เขารู้นั้นเองเป็นข้อสนทนาไปโดยตลอดแต่แทรก ความหมายทางธรรมเข้าไว้ให้

๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เฟลิดเฟลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความ อึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว เช่น เมื่อ พราหมณ์โสณทัณฑะ กับ คณะไปเฝ้า ท่านโสณทัณฑะครุ่นคิดวิตกอยู่ในใจว่า “ถ้าเรา ถามปัญหาออกไป หากพระองค์ตรัสว่า พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรถามอย่างนี้ ที่ประชุมก็จะหมิ่นเราได้ ถ้าพระสมณะโคดมจะฟัง ตรัสถามปัญหาเรา ถ้าแม้เราตอบไม่ ถูกพระทัย หากพระองค์ตรัสว่าพราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ ท่านไม่ควรตอบอย่างนี้ ที่ถูก ควรแก้อย่างนี้ ที่ประชุมก็จะหมิ่นเราได้ ถ้ากระไรขอให้พระสมณะโคดมถาม ปัญหาเรา ในเรื่องไตรเพทอันเป็นคำสอนของอาจารย์เราเถิด เราจะตอบให้ถูกพระทัยทีเดียว”

พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าใจพราหมณ์ได้ ทรงดำริว่า “โสมทัณฑะนี้ลำบากใจอยู่ ถ้าอะไรเราพึงถามปัญหาเขาในเรื่องไตรเพทอันเป็นคำสอนของอาจารย์ฝ่ายเขาเองเถิด” แล้วได้ ตรัสถามถึงคุณสมบัติของพราหมณ์ ทำให้พราหมณ์นั้นสบายใจ และรู้สึกภูมิใจที่จะสนทนาต่อไปในเรื่องซึ่งตัวเขาเองถือว่าเขารู้ชำนาญอยู่เป็นพิเศษ และพระองค์ก็ทรง สามารถชักนำพราหมณ์นั้นเข้าสู่ธรรมของพระองค์ได้ด้วยการคอยทรงเลือกป้อนคำถาม ต่างๆ แก่พราหมณ์นั้น แล้วคอยสนับสนุนคำตอบของเขาต้อนรับเข้าสู่แนวที่พระองค์ทรง พระประสงค์ หรือเมื่อพบนิโครธปริพาชก ก็ทรงเปิดโอกาสเชิญให้เขาถามพระองค์ด้วย ปัญหาเกี่ยวกับลัทธิฝ่ายเขาทีเดียว

๓. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ ในสมัยพุทธกาล แม้เมื่อมีผู้มาทูล ถามเรื่องคำสอนของเจ้าลัทธิต่างๆ ว่าของใครผิดใครถูก พระองค์ก็ไม่ทรงตัดสิน แต่จะทรงแสดงหลักธรรมให้เขาฟัง คือให้เขาคิดพิจารณาตัดสินเอาด้วยตนเอง เช่น คราวหนึ่ง พราหมณ์ ๒ คน เข้าไปเฝ้าทูลถามว่า ท่านปุณณะกัสสะปะ เจ้าลัทธิหนึ่ง กับ ท่านนิครนถนาฏบุตร อีกเจ้าลัทธิหนึ่ง ต่างก็ปฏิบัติว่าตนเป็นผู้ที่รู้ที่สุดด้วยกัน วาทะ เป็นปฏิปักษ์กัน ใครจริง ใครเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “อย่าเลยพราหมณ์ ข้อที่ ทั้งสองนี้ต่างพูดอวดรู้ มีวาทะเป็นปฏิปักษ์กันนั้น ใครจะจริง ใครจะเท็จ พักไว้เถิดเรา จักแสดงธรรมให้ท่านทั้งสองฟัง ขอให้ท่านตั้งใจฟังเถิด” เรื่องเช่นนี้มีปรากฏหลายแห่ง ในพระไตรปิฎก แม้เมื่อแสดงธรรมตามปกติในที่ประชุมสาวก ก็ไม่ทรงยกยอ และไม่ ทรงรุกรานที่ประชุม ทรงชี้แจงให้รู้เข้าใจชัดเจนไปตามธรรม

๔. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่ เขลา หรือเห็นเป็นชั้นต่าง ๆ อย่างพระพุทธจริยาที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแมตถาคตจะ แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม่ จะแสดงแก่ภิกษุ แก่อุบาสกอุบาสิกา แก่ปุถุชนทั้งหลาย โดยที่สุดแม่แก่คนขอทาน และพรานนกก็ย่อมแสดงโดยเคารพ หาแสดงโดยขาดความเคารพไม่”

๕. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจสละสลวย เข้าใจง่าย อย่างที่ว่า “พระสมณะโคดมมีพระดำรัสไพเราะะ รู้จักตรัสถ้อยคำไฉ่ดังงาม มีพระวาทะ สุภาพ สละสลวยไม่มีโทษยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดแจ้ง”

จะขอนำพุทธพจน์แห่งหนึ่ง ที่ตรัสสอนภิกษุผู้แสดงธรรม เรียก กันว่า องค์แห่งพระธรรมกถึก มาแสดงไว้ ดังนี้ “อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มีสิ่งทีกระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจคือ

๑. เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ
๒. เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ
๓. เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา
๔. เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส
๕. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น”

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต กล่าวว่า

พุทธธรรมฉบับขยายความ เล่มใหญ่เกินไป พกพาไปไหนไม่ได้ หนักอีกต่างหาก เหมาะสำหรับตั้งโต๊ะ ไว้ศึกษาค้นคว้า ส่วนฉบับเล็ก มีเนื้อหาสาระครบสมบูรณ์เช่นกัน ถึงไม่ละเอียดนักก็พอที่จะจับภาพรวมของพระพุทธศาสนาได้ เหมาะนำไปเป็นของขวัญแด่ข้าราชการ ผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งหลาย เนื่องในวาระดิถีต่าง ๆ ทราบว่า สถาบันการศึกษาหลายแห่งได้กำหนดเป็นหนังสือเรียนของนักศึกษา ทั้งระดับปริญญาตรีและโทด้วย ทราบว่า ในการสอบเข้าปริญญาโท บางแห่งก็กำหนดให้ผู้สมัครสอบอ่านพุทธธรรมก่อน หาไม่อาจสอบตกก็ได้ ผมชอบพุทธธรรม ตรงที่วิธีมองวิธีเขียนของท่านเจ้าคุณ ท่านไม่เขียนพุทธธรรม แบบพระนักเทศน์ที่บรรยายโวหารอธิบายธรรมตามแบบพระธรรมกถึก หากมองแบบ นักการศึกษาแนวพุทธ คือมองว่า มนุษย์ฝึกฝนได้ มนุษย์ที่ฝึกดีแล้ว ประเสริฐสุด ถึงขั้นเทวดาก็ชม พรหมก็สรรเสริญ พระพุทธเจ้าทรงฝึกฝนพระองค์เองเป็นตัวอย่าง ทรงบรรลุจุดสุดยอดที่มนุษย์ผู้ฝึกฝนตนพึงได้พึงถึงแล้ว ทรงวางระบบฝึกฝนให้มนุษย์อื่น ๆ ดำเนินตามหลักคำสอนของพระองค์จึงชื่อว่า “สิกขา” คือเป็นระบบการศึกษา ระบบ ฝึกฝนตนเองด้วยความพากเพียรของตนเอง ด้วยสติปัญญาของตนเอง ไม่ต้องพึ่งพา อำนาจศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ มาดลบันดาล ในการฝึกฝนตนนั้น มนุษย์จะต้องพึ่งตนเอง พระศาสดาเป็นเพียงผู้ทรงชี้แนะ แนวทางให้เดินเท่านั้น ทรงชี้ว่า ทางนี้ดี ทางนี้ไม่ดี เพราะทรงผ่านมาก่อนแล้ว แต่ผู้ฝึกฝนจะต้องเดินด้วยตนเอง พิสูจน์ผลด้วยตนเอง การวัดประเมินผล ต้องวัดด้วยตนเอง ความล้มเหลวหรือสำเร็จ เป็นประสบการณ์ตรงของตนเอง มิใช่คนอื่นบอก เมื่อมองทั้งระบบ การศึกษาตามแนวพุทธมีองค์ประกอบอยู่สามหรือสี่ส่วน เรียกว่าขั้นตอนของการฝึกฝนก็ได้ คือ

ส่วนที่ ๑ ขั้นเตรียมการ ก่อนจะเข้าสู่ระบบการฝึกฝนตน ต้องเตรียมการในสองเรื่องนี้ก่อน ท่านเจ้าคุณเรียกว่า “บูรพภาคแห่งการศึกษา” คือ

๑. สิ่งแวดล้อมภายนอกต้องดี ต้องเอื้อต่อการฝึกฝน สิ่งแวดล้อมนี้รวมทั้งตั้งแต่ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ สิ่งแวดล้อมทางบุคคล เช่น พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ผู้รู้อื่น ๆ ตลอด จนถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือสังคมทั้งหมดจะต้องรอต่อการฝึกฝน ทางพระเรียกรวมว่า สิ่งแวดล้อมต้องเป็น “กัลยาณมิตร”

๒. ในส่วนผู้ฝึกฝนตนเอง ต้องรู้จักคิดวินิจฉัย ใช้ทำที่แห่งปัญญาในการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโลกภายนอก ที่สมัยหนึ่งบัญญัติคำว่า “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” ทางพระเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” (คิดโดยอุบายอันแยบคาย) โยนิโสมนสิการ เป็นคำสามัญที่รู้จักกันไปในแวดวงการศึกษาพอสมควร ทับ ศัพท์ก็คงไม่เป็นไร ในทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านมีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธี แต่ละวิธีล้วนเหมาะสมที่จะฝึกฝนทั้งนั้น คือ

๑. คิดแบบ สืบสาวปัจจัย
๒. คิดแบบ แยกแยะองค์ประกอบ
๓. คิดแบบ รู้เท่าทันธรรมดา
๔. คิดแบบ แก้ปัญหา
๕. คิดแบบ สัมพันธ์หลักการกับเป้าหมาย
๖. คิดแบบ คุณโทษและทางออก
๗. คิดแบบ คุณค่าแท้คุณค่าเทียม
๘. คิดแบบ ปลุกเร้าคุณธรรม
๙. คิดแบบ อยู่ในปัจจุบัน
๑๐. คิดแบบแยกประเด็น

หมายเหตุเพื่อให้รู้โดยทั่วกัน ในพระไตรปิฎก มิได้พูดไว้อย่างนี้ดอกนะครับ แม้กระทั่งชื่อของวิธีคิดแบบต่าง ๆ ก็มีได้ให้ไว้ พูดแต่เพียงโยนิโสมนสิการ ท่านเจ้าคุณ พระธรรมปิฎกท่านไปเก็บเอามา รวมแล้วแยกประเภท พร้อมให้ชื่อเสร็จเพื่อสะดวกแก่ การศึกษา จึงได้โยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธี แต่ถ้าเปิดอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ ท่านประมวลวิธีคิดไว้เพียง ๔ วิธี เท่านั้น คือ

๑. คิดเป็นระเบียบ (ปถมนสิการ)
๒. คิดถูกวิธี (อุบายมนสิการ)
๓. คิดเป็นเหตุเป็นผล (การณมนสิการ)

๔. คิดเร้ากุศล คือคิดให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศลหรือ “คิดสร้างสรรค์” (อุปปา ทก-มนสิการ) เท่ากับบอกว่า วิธีคิดทั้ง ๑๐ วิธีข้างต้นนั้น สรุปแล้วอยู่ใน “กรอบทั้ง ๔” นี้ เท่านั้น ไม่หนีจากนี้ไปว่าอย่างนั้นเถอะ

สรุปก็คือว่า ผู้ฝึกฝนตน จะต้องเตรียมให้มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีวิธีคิดที่ถูกต้อง หลังจากนั้นก็เข้าสู่ขั้นตอนที่สอง

ส่วนที่ ๒ กระบวนการฝึกฝน (สิกขา) ผู้ฝึกฝนจะต้องฝึกฝนทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. ฝึกฝนด้านปัญญา พัฒนาความรู้ ความเข้าใจให้ถูกต้อง มีเจตคติ มีค่านิยม มีแนวคิดที่ถูก
๒. ฝึกฝนด้านศีล ควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา (ไม่ครอบคลุมถึงใจ) ให้ สอดคล้องเหมาะสมกับความรู้เข้าใจนั้น

๓. ฝึกฝนด้านจิต จิตจะต้องได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพ สมรรถภาพ และ สุขภาพ มองอีกมุมหนึ่ง ทั้ง ๓ ด้านนี้ครอบคลุมถึง กาย วาจา และใจ เพราะฉะนั้นจะ พูดอีกนัยหนึ่งว่า กระบวนการฝึกฝนนั้นก็คือ ฝึกกาย วาจา และใจ อย่างนี้ได้ครับ โปรดทราบว่า ขณะที่ยังอยู่ในระหว่างฝึกฝนตนนี้ เรียกว่า เสขะ (แปลว่าผู้ยัง ศึกษา หรือนักศึกษา) ยังไม่จบการศึกษา

เมื่อฝึกฝนจนครบกระบวนการแล้ว พูดอย่างนักปฏิบัติว่า เมื่อ “มรรคสมังคี” องค์มรรคกลมกลืนถูกส่วนกันแล้ว ก็จะเกิดผลแห่งการฝึกฝน ผลนั้นก็คือ เกิดญาณหยั่งรู้ตามความเป็นจริง เป็นความรู้ระดับสูงสุดขนาดไหน พูดได้ว่า เมื่อเกิดความรู้แบบนี้แล้ว จะเกิดจักขุตาในมองเห็นแจ่มชัด (จักขุ) ความรู้แจ้ง (วิชชา) ความรู้ทั่วถึง (ปัญญา) เกิดความสว่างโพลงภายใน (อาโลกะ) เรียกในที่นี้ด้วย ศัพท์เทคนิคว่า “สัมมาญาณะ” สัมมาญาณะนี้มีสมรรถนะที่จะกำจัดกิเลสความมืดมองใจออกหมดเกลี้ยง ไม่ เหลือเหลือ จิตก็จะเป็นอิสระจากพันธะของกิเลส เป็น “สัมมาวิมุตติ” (ความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง, อิสระภาพแท้จริง) พอถึงระดับนี้ เสขะบุคคล ก็จะกลายเป็น “อเสขะ” (แปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษาอีก ต่อไป หรือผู้จบการศึกษานั้นเอง) ได้ปริญญาสูงสุดตามหลักพระพุทธศาสนา ท่านผู้นี้จะเรียกว่า พุทธ (ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) ก็ได้ พระอรหันต์ (ผู้ไกลจากกิเลส) ก็ได้ ชีนาสวะ (ผู้สิ้นอาสวะกิเลส) ก็ได้

ส่วนที่ ๓ เมื่อจบกระบวนการฝึกฝนตน แล้วก็จะมียุทธสมบัติดังต่อไปนี้

ก. มองในแง่การพัฒนา บุคคลเช่นนี้นับว่าได้พัฒนาแล้วทั้ง ๔ ด้าน คือ

(๑) พัฒนากาย มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพอย่างดี มีความ สมบูรณ์ของชีวิตในด้านกาย

(๒) พัฒนาศีล คือมีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว มีความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะสร้างสรรค์และก่อสร้างดี

(๓) พัฒนาจิต มีจิตที่เจริญแล้ว คือได้ฝึกฝนอบรมจิตจนกระทั่งมีคุณภาพ สมรรถภาพ และ สุขภาพ

(๔) พัฒนาปัญญา มีความรู้แจ้งเห็นจริงชนิดที่เป็นอิสระจากการครอบงำของ กิเลส เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง หรือตามที่มันเป็น รู้เท่าทันธรรมตาจนเป็นอิสระ โดยสมบูรณ์

ข. มองในแง่การดำเนินชีวิต

(๑) บุคคลนั้นน่าจะได้ทำประโยชน์ตน(อัตตัตถะ) สมบูรณ์ พึ่งตนเองได้ทุก ๆ ทาง (อัตตนาถะ)

(๒) นอกจากตนเองจะดำเนินชีวิตได้ดีแล้ว ยังพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อ ผู้อื่นด้วยความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตน ช่วยให้เขาได้พึ่งตัวเองได้เป็นอย่างดี (ปรนาถะ)

ค. มองในแง่คุณธรรมที่เด่น

(๑) มีปัญญาสมบูรณ์ ลดอวิชชาความโง่เขลาตามลำดับจนหมดสิ้นเชิง

(๒) มีกรุณาหาขอบเขตมิได้ ช่วยเหลือคนอื่นด้วยความสงสารกรุณาไม่หวัง ผลตอบแทนใด ๆ คนมักถามกันว่า จบการศึกษาตามพุทธแล้ว จะเป็นคนอย่างไร คำตอบก็อย่างที่ว่ามานั้นแหละครับ วาดภาพเอา ก็แล้วกันว่าจะหล่อเหลาปานใด ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็น “ภาพรวม” ของการศึกษาตามแนวพุทธ หรือพูดให้ถูก ก็ คือ การศึกษาแบบพระพุทธรเจ้า

การศึกษาแบบพระพุทธรเจ้านี้ ท่านเรียกรวมว่าระบบ “สิกขา” (รูปสันสกฤตว่า ศึกษาที่ไทย แผลงมาเป็น ศึกษา นั้นแหละ) ระบบสิกขาของพระพุทธรเจ้าทรงเน้น “การฝึกฝน ชัดเกลา” มากกว่า วิชาการล้วน ๆ ที่ไม่แตะการฝึกฝนชัดเกลาอะไรเลยอย่างการ จัดการศึกษาในปัจจุบัน ผู้สำเร็จการศึกษาในสมัยพุทธกาล จึงเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยทั้งวิชา (ความรู้) และ จรรยา (ความประพฤติ)

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธรเจ้าเป็นตัวอย่างที่ดีที่เห็นได้ชัดของผู้ที่ได้รับการ ฝึกฝนชัดเกลาจนได้รับการยกย่องว่า “เป็นเนื้อนาบุญ” ของชาวไทย

กล่าวเฉพาะเมืองไทย พระสงฆ์ปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะไม่มีบทบาทโดยตรงในการให้ การฝึกฝนชัดเกลาลูกหลานชาวบ้าน เหมือนสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ท่าน ก็ไม่ละทิ้งภาระหน้าที่ที่สืบทอดกันมาแต่อดีต เพียงแต่เปลี่ยนแปลง หรือปรับวิธีการให้ เข้ากับยุคสมัย อาทิ

๑. สอนโดยตรง คือการสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรด้วยกัน เพื่อให้มีความรู้ในพระพุทธรศาสนาอย่างถูกต้อง จะได้เทศน์สอนประชาชน ตามหน้าที่ ของผู้สืบทอดพระพุทธรศาสนา

๒. ฝึกฝนอบรมชาวพุทธ ในข้อ ๑. นั้น เน้นบทบาทในด้านทฤษฎี แต่บทบาท ในข้อ ๒ นี้ เน้นไปที่การปฏิบัติฝึกฝนทางจิต อันเรียกว่า กรรมฐาน มีทั้งสมถะกรรมฐาน (ฝึกสมาธิ) และวิปัสสนากรรมฐาน (ฝึกพัฒนาปัญญา)

๒.๑ การฝึกฝนอบรมจิตดังกล่าว อาจปฏิบัติเข้มงวดต่อเนื่องเป็นระยะ เวลานาน หรือชั่วระยะสั้น แล้วแต่ความเหมาะสม ส่วนมากเป็นเรื่องเฉพาะแต่ละสำนัก ซึ่งมีไม่มากทั่วราชอาณาจักรและเป็นการปฏิบัติรายบุคคล อาจารย์ก็จะให้กรรมฐานที่ เหมาะแก่จริตของแต่ละบุคคล มีการทดสอบวัดผลตามแนวทางของอาจารย์ผู้สอน เพราะการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระนี้ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่มีการวัดประเมินผลแน่นอน ดุจดังการศึกษาด้านคันถธุระ

๒.๒ การฝึกฝนอบรมจิตที่ปรับประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิตของชาวพุทธใน ด้านนี้ทำกันแพร่หลาย พระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญยิ่ง เพราะพระสงฆ์ยังเป็นที่ยอมรับ นับถือว่าเป็นผู้นำสังคมอยู่ กิจกรรมทางศาสนาก็ดี พิธีกรรมต่าง ๆ ก็ดี แม้แต่การจัด งานเทศกาลต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ จัดขึ้นเพื่อเป็น “สื่อ” นำประชาชนเข้าสู่ พระพุทธรศาสนา ตามขั้นตอนของการพัฒนาจิตทั้งสิ้น เช่น ในการทำบุญบางอย่าง พระท่านจะให้ทายกทายิการับศีล (ศีล) เสร็จแล้ว ถวายทาน (ทาน) ฟังเทศน์เพื่อให้จิตสงบ (ภาวนา) หรือรับศีล (ศีล) แล้วสดับพระธรรมเทศนา เพื่อให้จิตสงบ และเกิดความรู้ความเข้าใจในธรรม (สมาธิ-ปัญญา)

๓. สอนโดยอ้อมหรือสอนโดยไม่สอน บางทีการสอนด้วยปาก สอนจนปากเปียกปากแฉะก็ไม่ได้ผล หรือได้ผลน้อย ถ้าคนนั้นสักแต่ว่าสอนได้สอนเป็น แต่ปฏิบัติไม่ได้ ตามที่ตนสอน พระสงฆ์นั้นอย่างน้อยก็ดีกว่าครูชาวบ้านทั่วไป ที่ท่านสอนอะไรแล้ว ท่านทำได้ เป็นตัวอย่างให้เห็น อย่างเช่นสอนไม่ให้ดื่มสุรายาเมา พระท่านก็ทำได้ ต่าง จากครูชาวบ้าน บางคนที่ยังดื่มอยู่ แต่ก็บอกคนอื่นว่าการดื่มสุราไม่ดี

พระมหากัสสปะ เป็นพระผู้เฒ่าที่ไม่มีความสามารถในการถ่ายทอดพระธรรมแก่ คนทั่วไปมากนัก เมื่อเทียบกับพระเถระอื่น ๆ เช่น พระสารีบุตร พระปุณณมันตานีบุตร แต่ท่านถือ “ธุดงค์วัตร” ๓ ข้ออย่างเคร่งครัด แม้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็ยัง ถือธุดงค์อยู่ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสบอกให้ท่านเลิกถือธุดงค์ เพราะ “กิจด้วยธุดงค์เธอหมดสิ้น แล้ว บัดนี้ เธอได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว” แต่ท่านพระมหากัสสปะ กราบทูลว่า ที่ท่านถือ ธุดงค์นี้ มิได้เพื่อตัวเอง แต่เพื่อเป็นแบบอย่างแก่อนุชนภายหลัง นี่คือตัวอย่างของการสอนโดยไม่ต้องสอน

สอนด้วยการดำรงชีวิตที่งดงามให้เป็น แบบอย่าง หน้าที่ดังกล่าวนี้ นับว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่ปฏิบัติอยู่เสมอ ดังข้อความในพระไตรปิฎก สรรเสริญพระปฏิบัติทาของพระพุทธองค์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองแล้ว จึงสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงฝึกฝนตนเองได้แล้ว จึงสอนธรรมเพื่อให้ผู้อื่นฝึกฝนตน ทรงสงบเองแล้ว จึงสอน ธรรมเพื่อให้ผู้อื่นสงบ ทรงข้ามพ้นทุกข์เองแล้ว จึงสอนให้ผู้อื่นข้ามพ้นทุกข์

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

บูรณาการทางการศึกษา นับเป็นนิมิตหมายที่ดี ที่ทางคณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี นำโดยพระเดชพระคุณ หลวงพ่อเจ้าคณะจังหวัด ร่วมกับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ซึ่งเป็นส่วนราชการและพร้อมกันนั้น ก็มีทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ รวมเป็น ๓ เสา จัดโครงการนี้ขึ้นมา อาจจะเรียกได้ว่าเป็นตัวอย่างของภาพที่พึงประสงค์ในการจัดการเรียนการสอน พระพุทธศาสนานั้นก็คือว่า ทำอย่างไรที่เราจะใช้ภาษาว่าบูรณาการ มิใช่บูรณาการ เฉพาะวิชา แต่เป็นบูรณาการทรัพยากรทั้งหมด ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดในการสอน พระพุทธศาสนา มาใช้เพื่อประโยชน์ในการเรียนการสอน พระพุทธศาสนา วิชาพระพุทธศาสนา เป็นวิชาที่ทำหาย คนที่รู้จริงที่จะสอนได้ดีจริงต้องใช้เวลา ในการบ่มในการเจียรไนกันมาก เมื่อโตมาแล้วทำอย่างไรที่จะผสมผสานช่วยกันทำงาน เหมือนอย่างพระสงฆ์กับครูบาอาจารย์ประจำการทั้งหลาย จะทำบทบาทในลักษณะ บูรณาการ ตรงไหนที่จะนิมนต์ท่านไปเสริมไปช่วยก็ถวายท่าน อันไหนที่ไหนฝ่ายพระ อยากได้ครูบาอาจารย์มาช่วยมาแนะนำในเรื่องที่พระท่านเรียนท่านสอนก็แลกเปลี่ยน กัน เพราะฉะนั้นหลักสูตรในอนาคต หลังจากมีการปฏิรูปการศึกษา เราคงจะต้องมี หลักสูตรสำหรับภาคบังคับในพระพุทธศาสนา เพราะจะต้องขยายถึง ม.๓ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เด็กมาอยู่ถ้ามาบวชเป็นสามเณรจบ ป.๖ มา เรียนถึง ม.๓ ในพระศาสนา วิชา ธรรมะพระสอน แต่วิชาที่เป็นสามัญญาติโยมจะต้องมาช่วยสอน ยังไม่รู้ว่าจะเรียกเป็น หลักสูตรอะไร ยังอยู่ในระหว่างการเจรจากับทางฝ่ายรัฐบาลอยู่ ก็กลายเป็นว่าสามเณรที่มาบวชอายุยังไม่ครบ ๑๕ ปี ก็ต้องเรียนการศึกษาภาคบังคับในวัด เราสอนนักเรียน บาลีให้สามเณร แต่วิชาสามัญพระคงรับผิดชอบทั้งหมดไม่ไหว ก็ต้องอาศัยครู ประจำการ ซึ่งมีใช้เฉพาะครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา สภาพการณ์อย่างนี้จะเป็น เหมือนกันหมด ทั่วประเทศ หลังจากที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มีผลบังคับใช้ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๕ ซึ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงมากมาย พระพุทธศาสนาจะอยู่อย่างไร ตรงไหน

ที่นี้กลับมาส่วนเรื่องของเรา คือสอนพุทธศาสนาในโรงเรียน ช่วงนี้มีปัญหาอยู่ ๓ เรื่อง ในเรื่องของการปฏิรูปการศึกษาที่มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา มีการประชุม เวิร์กช็อป หรือการประชุมเชิงปฏิบัติการ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ที่ผ่านมา ที่พุทธมณฑล ซึ่งพูดกันว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจะกระทบพระศาสนาที่เรื่อง เขาก็แบ่ง ในการพูด และได้มอบหมายให้ทางอธิการบดีมหาจุฬา ฯ อภิปรายนำเรื่องหนึ่ง ประมวลแล้ว มีอยู่ ๓ เรื่อง

๑. โครงสร้างขององค์กรที่สนองงานพระศาสนา ก็คือกรมการศาสนา ตอนนี้มี มติชัดเจนแล้วว่า ตามมติมหาเถรสมาคมให้ไปเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ อยู่ในกำกับของนายกรัฐมนตรี

๒. การศึกษาที่ภาษาของเราเรียกว่า จัดการศาสนศึกษาสำหรับพระภิกษุ สามเณร พระเณร เราจะได้รับ การอุปถัมภ์จากรัฐแค่ไหน เด็กข้างนอกเรียนฟรี ๑๒ ปี จบ ม.๖ ถ้ามาบวชเป็นสามเณร รัฐจะอุปถัมภ์เหมือนกันไหม ในอายุ ๑๗-๑๘ ปี สามเณรจะ ได้รับงบประมาณอุปถัมภ์ต่อหัวต่อคนไหมแล้วจะมีการเทียบโอนอย่างไรในประเด็นที่ พูดเมื่อกี้ด้วย ต้องดำเนินการ

๓. จะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือศึกษาสงเคราะห์ เพราะการสอน พระพุทธศาสนาในโรงเรียน เพราะมาตรา ๒๗ กำหนดให้มีการทำหลักสูตรแบบใหม่ กำหนดให้ส่วนกลางคือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งยังไม่เกิด ทำ ร่างหลักสูตรใหญ่ ๆ ไว้ ส่วนเนื้อหาสาระเป็นเรื่องของโรงเรียน หรือสถานศึกษา เป็นคนใส่เข้าไป โครงร่างนี้กรมวิชาการทำเป็นตุ๊กตาเอาไว้ว่า ให้เรียนวิชา พระพุทธศาสนาเท่าไร โครงร่างนี้ยังไม่ออกมาว่า ต่อสัปดาห์ก็หน่วยกิตหรือกี่คาบใน วิชาพระพุทธศาสนา เพราะจะไปคละกับวิชาศิลปวัฒนธรรมอยู่ สมมติว่า ๖ หน่วยกิตในระดับมัธยมต้น เรายังไม่รู้ว่าจะส่งคนศึกษานี้เท่าไร ศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่าไร เพราะฉะนั้น ก็จะต้องรอหลักสูตรตรงนี้ แต่ที่เป็นห่วงก็คือ ให้แต่ละโรงเรียนใส่ เนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่นักเรียนนับถือเข้าไป ใส่อย่างไร แล้วครูไม่ใช่เฉพาะวิชาพระพุทธศาสนาเท่านั้น วิชาอื่น ๆ ที่เขากำหนดมาต้องทำเนื้อหา สาระโดยละเอียด เตรียมการอย่างไรบ้าง ซึ่งในตรงนี้ไม่ไปถามในรายวิชาอื่น แต่วิชาที่ ห่วงคือวิชาพระพุทธศาสนา สถานศึกษาและโรงเรียนแต่ละแห่งใส่เหมือนกันไหม แล้ว เรื่องที่สอนนั้นเป็นเนื้อเป็นตัวพระพุทธศาสนา หรือมีสัทธิธรรมปฏิรูปหรือมีสำนักแปลก ๆ แทรกเข้าไป โรงเรียนทั่วประเทศทำอย่างไร พระช่วยได้ไหม ที่พูดตรงนี้ก็ถือว่า เวลา ที่โรงเรียนใส่ เนื้อหาสาระเข้าไป ทางคณะสงฆ์อย่างไรในจังหวัดสุพรรณบุรีนี้ พระเดช พระคุณเจ้าคณะจังหวัดร่วมกับ พระสังฆาธิการ ต่อไปซึ่งเขาเรียกว่าเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งสุพรรณฯ จะมี ๕ เขต ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา ร่วมกับคณะสงฆ์จังหวัด สุพรรณบุรีร่วมกันกำหนดเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาที่จะเรียนในโรงเรียนต่อไป ภาระ ช่างหน้านี้หนักพอสมควรสำหรับโรงเรียนและคณะสงฆ์ เพราะจะต้องริเริ่มทำกันปูพรม ทั่วประเทศและทุกเขตพื้นที่การศึกษา ถ้ามว่าคณะสงฆ์พร้อมแค่ไหน เพียงไร โรงเรียน โดยเฉพาะในสายพระพุทธศาสนาพร้อมแค่ไหน เพียงไร ที่จะกำหนดเนื้อหาสาระของวิชาพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องเหมาะสมและเป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษาทั่วไป อันนี้เป็นภาระที่ท้าทาย ซึ่งขอปรารถนาไว้เป็นเบื้องต้นเท่านี้

ปัญหาการสอนพระพุทธศาสนา ระหว่างครูประจำการกับพระผู้สอน ที่นี้เราก็จะมาเข้าเรื่องหลักการสอนของพระพุทธศาสนาตามแนวทางที่ พระพุทธเจ้าได้ทำไว้ ตามแนวพุทธธรรมในพระไตรปิฎก อย่างไรก็ตาม เวลาพูดถึง หลักการสอนวิธีการสอนแบบพุทธ โดยพูดให้คน ๒ กลุ่มซึ่งฟังร่วมกัน ตาม ประสบการณ์และข้อสังเกตก็คือว่าเวลาสอนพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนในโรงเรียน สองกลุ่มนี้จะมีปัญหาไม่เหมือนกัน กลุ่มขวามือของผู้บรรยายคือกลุ่มครูที่เป็นคฤหัสถ์เป็น ชาวรามมี ปัญหาอย่างหนึ่ง ฝ่ายพระอาจารย์ทั้งหลายก็มีปัญหาอย่างหนึ่ง สองปัญหานี้ ไม่เหมือนกัน คณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรีจัดอบรมพระสงฆ์ที่ออกไปสอนวิชา พระพุทธศาสนาในโรงเรียน ประมาณสัก ๑๐ ปีมาแล้ว รุ่นแรกจัดอบรมที่ไต่บ้านขุน ช้าง ผมเองมาเป็นวิทยากรตั้งแต่รุ่นนั้น มาเรื่อย ๆ มีโอกาสก็มายังกราบเรียนเจ้าคณะ จังหวัดว่า ตอนนี่ที่ประชุมดีมาก ในห้องประชุมอย่างนี้เกือบจะหายากที่ศาลาใหญ่ ๆ อย่างนี้ และเก็บเสียงได้ดี เก็บเสียงที่ต้องติดแอร์อย่างดีประชุมได้ เรียกว่าคณะสงฆ์ท่านได้พัฒนาเรื่องการประชุมเตรียมการประชุมได้เป็นอย่างดีมาก อบรมกันมาโดยเฉพาะใน ฝ่ายพระพระอบรมในเรื่องอะไร ปัญหาของพระในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่ เหมือนปัญหาของญาติโยม ปัญหาของญาติโยมครูบาอาจารย์ที่สอน

ฝ่ายเราก็จัดอีก มหาจุฬาฯ นี้จัดมากเลย อย่างที่คณะครุศาสตร์ได้จัดใช้สถานที่ที่วัดไร่ขิงสถาบันพัฒนาข้าราชการ ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการ แล้วไปเป็นวิทยากรให้ทั้งที่ยุวพุทธิกสมาคมหรืออะไรก็ตาม ฟังเสียงสะท้อนของครูบาอาจารย์ประจำการในโรงเรียนต้องการ แก้ปัญหาอะไร สอนในโรงเรียนเวลาเจอหัวข้อธรรมที่ยาก ๆ เรื่องกรรม เรื่องปฏิจจสมุปบาท นิพพาน อตตอ อนัตตา อะไรต่าง ๆ นี้ ไม่สามารถจะแทงตลอด คือเข้าใจย่อยมาให้ นักเรียนเข้าใจได้ ติดปัญหาเรื่องเนื้อหา คือธรรมะนี้ยาก มีศัพท์เทคนิคมาก เคยมีผู้ถาม ว่าทำไมวิชาพระพุทธศาสนามีศัพท์ธรรมะเยอะเหลือเกิน เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา จะย่อยออกมาให้เป็นภาษาง่าย ๆ แปลออกมาได้ไหม ครู ท่านมีปัญหา ศัพท์ธรรมะเยอะ ก็ตอบกันว่า ศัพท์เทคนิค ศัพท์ธรรมะเหล่านี้ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แปลเป็นภาษาไทยไม่ได้ เพราะมันมีหลายความหมาย เป็น ศัพท์เทคนิค เหมือนกับสูตรวิทยาศาสตร์ คำคำเดียวแทนความหมายได้เยอะแยะได้ฉับ ไต เมตตาก็มีความหมายในภาษาไทยมาก ถ้าเราเกิดไปแปลได้ความหมายเดียว เช่นคำ ว่าทุกข์ หรือทุกข์ะ แปลเป็นภาษาไทยว่าอะไรดี ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ได้ความหมาย หนึ่งเท่านั้น เราจะไปบอกว่าไมโครโฟนไม่สบายกาย ไม่สบายใจได้ไหม มันไม่มีใจ ใช่ไหม ครับ คนนี้บอกว่า เป็นทุกข์คือไม่สบายกายไม่สบายใจพูดได้ แต่ไมโครโฟนก็เป็นทุกข์ เพราะภาษาบาลีว่า สพเพ สงขารา ทุกขา สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารคือสิ่ง ที่มีองค์ประกอบปรุงแต่งเข้ามา ไมโครโฟนเป็นสังขารไหม มีองค์ประกอบไหม มี เพราะฉะนั้นไมโครโฟนจึงเป็นทุกข์ และถ้าเราไปบอกว่า ทุกข์คือไม่สบายกายไม่สบายใจ ไมโครโฟนไม่มีใจ ไม่มีกาย ในความหมายที่เราเข้าใจ ไมโครโฟนก็ไม่ใช่ทุกข์ตรงนี้ ทุกข์ยังมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง คือทุกข์ลักษณะในไตรลักษณ์ ไม่ใช่ ทุกขเวทนา คำว่า ไม่สบายกายไม่สบายใจ ท่านหมายถึงทุกขเวทนาความรู้สึก แต่ถ้าทุกข์ลักษณะหมายถึงสภาวะที่ทนอยู่ไม่ได้ ถูกบีบถูกคั้น มันต้องเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น ที่ว่าเป็นทุกข์ลักษณะคือ ถูกบีบถูกคั้น วันหนึ่งมันต้องแตกสลายไป ในความหมายนี้จึง เป็นทุกข์ เพราะฉะนั้นในภาษาอังกฤษ เราไปแปลทุกข์ว่า Suffering ยกตัวอย่าง Suffering นี้ได้แค่ความหมายเดียว ไมโครโฟนไม่ Suffer เราไปตีมันแตก มัน Suffer ใหม มันไม่มีความรู้สึก เพราะฉะนั้น Suffering ที่เราอุตส่าห์ไปท่องกันว่า ทุกข์ Suffering, สมุทัย Cause of Suffering, นิโรธ Cessation of Suffering, มรรค The path leading to the Cessation of Suffering ได้ความหมายเดียว เห็นไหมเรา อุตส่าห์แปลให้ฝรั่งเข้าใจ ในที่สุดเราต้องแปลว่าอย่างไร

ถ้ารู้ความหมายจริง ๆ ทุกข์ Dukkha แปลทับศัพท์เลย, สมุทัย Cause of Dukkha, นิโรธ Cessation of Dukkha, สรุปลแล้วฝรั่งฟังไม่รู้เรื่องเหมือนเดิม เหมือนเราไม่รู้เรื่อง แปลเหมือนไม่ได้แปล อุตส่าห์แปลว่า Suffering ก็ยังคลุมได้ความหมาย ๕๐ % อันนี้พูดในฝ่ายญาติโยมให้ฟัง ปัญหา เขามีศัพท์เทคนิคเหล่านี้ ความหมายร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าอย่างไร ต้องมาอธิบาย ยกตัวอย่างเรื่องหนึ่ง ภาษาบาลี ท่านรู้จักคำว่า กตัญญู กตัญญูคือรู้คุณท่าน ออกตัญญู คือไม่รู้คุณท่าน ในพระไตรปิฎกมีคำบาลีว่า พระอรหันต์เป็นคนออกตัญญู คนที่ ไปเห็นบาลีตัวนี้ในพระไตรปิฎก ก็อาจจะบอกว่า อ้อ คำว่าออกตัญญูคือท่านไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีพ่อแม่ มีครูบาอาจารย์หลุดพ้นหมดแล้ว ก็เลยเป็นออกตัญญู บางคนตีความไป อย่างนี้ ผิดหมด คำว่า กตัญญู รู้คุณท่าน และออกตัญญู ไม่รู้คุณนี้ อันนี้เป็นความหมายที่เราเข้าใจโดยทั่วไป แต่เวลาที่เรารู้ว่าพระอรหันต์เป็นคนออกตัญญู หมายความว่า ญ เป็นผู้รู้ ออกตะ แปลว่า สิ่งที่ไม่ถูกสร้าง ไม่ถูกปรุงแต่ง ไม่กระทำ กตะ แปลว่า กระทำ แล้ว ออกตะ คือไม่มีอะไรสร้าง ไม่มีอะไรกระทำ รู้สิ่งที่ไม่ถูกสร้าง ไม่ถูกกระทำขึ้น สิ่งที่ไม่ถูกปรุงแต่ง นั่นคือวิสังขาร วิสังขารคือไม่มีเครื่องปรุงแต่ง ได้แก่พระนิพพาน

ออกตัญญูตัวนี้คือวิสังขาร อสังขตะ สิ่งไม่ถูกปรุงแต่ง พระอรหันต์เป็นคนออกตัญญู หมายถึงท่านเป็นผู้รู้พระนิพพาน คนละเรื่องกันเลย เห็นไหม บางที่เป็นปัญหาพระด้วย พอลึกซึ้งเข้าไป

สรุปรวมความว่า ปัญหาของครูประจำการชาวบ้านคือเรื่องเนื้อหา ศึกษาธรรมะ เท่าไร ๆ ก็ยังยากอยู่ แต่ถ้ามีอะไรดี มีวิธีการสอน มีเทคนิคการถ่ายทอด เพราะเรียนมา ในฐานะอาจารย์มีวิชาเอกไหนก็ตาม เขาก็มีเทคนิคแต่ขาดเนื้อหา มีเทคนิคการสอน แต่ขาดเนื้อหา มีวิธีการแต่ขาดเนื้อหา ในฝ่ายพระส่วนใหญ่จบนักธรรมจบบาลีมา รู้ เนื้อหาธรรมะแต่ขาดเทคนิควิธีการ เราต้องการเทคนิควิธีการ ญาติโยมต้องการเนื้อหา เพราะฉะนั้นที่พูดมานี้ คือเวลาที่จัดอบรมทั้ง ๒ ฝ่ายมารวมกันเป็นเรื่องที่ดี แต่ว่าต้อง สนองความต้องการทั้ง ๒ ฝ่ายนี้พูดเป็นเบื้องต้นไว้ก่อน

วิธีการของพระพุทธเจ้า

คราวนี้มาพูดถึงวิธีการที่จะพูดต่อไปนี้เป็นวิธีการที่ในฝ่ายญาติโยมต้องการ ความรู้เพิ่มเติมว่าพระพุทธเจ้ามีเทคนิคการสอนอย่างไร ในฝ่ายพระก็จำเป็นต้องรู้ เพราะบางที่เราได้วิธีการของตัวเอง แต่พระพุทธเจ้าใช้วิธีการอย่างไร ไม่รู้ ก็จะประมวล มาพูดตรงนี้ อันนี้เรียกว่าต่อยอดจากที่ท่านมีมาแล้ว จะเป็นอะไรก็ตาม นี่เป็นประเด็นที่ จะเน้นในวันนี้ เพราะพระพุทธเจ้าใช้วิธีการสอนพระพุทธศาสนาอย่างไร สิ่งแรกที่ต้องเข้าใจอย่างหนึ่งในเบื้องต้น คือเป็นความเข้าใจว่า วิชาที่พระพุทธเจ้าสอนเป็นวิชาอะไร บางคนพูดว่าในพระไตรปิฎกมีทุกวิชา อยากจะรู้วิทยาศาสตร์ก็มีในพระไตรปิฎก อยากจะรู้ประวัติศาสตร์ ก็มีในพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกคือบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า อยากจะรู้สังคมวิทยา เพราะฉะนั้น เราจะมีสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธ ศาสตร์วิทยาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ดูเหมือนหนึ่งในพระไตรปิฎกมีทุกศาสตร์ ความจริงคืออะไร ความจริงก็คือว่าในพระไตรปิฎกมีศาสตร์ต่าง ๆ มากมาย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อะไรมีหมด ท่านไปดูเถิด ศาสตร์ทั้งหมดเหล่านั้นมีไว้มิใช่ ในฐานะเป็นศาสตร์สมสมบูรณ์ในตัวเอง ศาสตร์ทั้งหลายในนั้น เช่น เรื่องประวัติศาสตร์ เรื่องภูมิศาสตร์ เรื่องเคมี เรื่องอะไรต่าง ๆ เรื่องธาตุ อย่างเช่น ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่ง เป็นเคมีในสมัยนั้น ในสมัยนี้ ธาตุอาจจะขยายไป ๑๐๘ ไปร้อยละไร้วางไป บางคนก็มาเถียงว่า เอ๊ะ ธาตุหรือเคมีในพระพุทธศาสนาถ้าสมัยแล้ว เลิกสอนเถิด พวกดิน น้ำ ลม ไฟ นี่เด็กบอกว่าวิทยาศาสตร์เขาไปไหนต่อไหนแล้ว ก็ยังมาเรื่องธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ฟังสังวรระวังตรงนี้ว่า แม้กระทั่งเรื่องอะไร ปฐม กลล โหติ เรื่องเกิดมาเป็น มนุษย์เริ่มมาแต่ไหน เป็นกลล เป็นเซลล์ แดก

มาเป็นตัวเล็ก ๆ แยกออกมาเป็นกลละ เป็นอัพพุทะ เบลี ฆนะ ปัญจสาขา ว่ามาเรื่อย เด็กในครรรค์ เติบโตมาได้อย่างไร ตั้งแต่ตัว เล็ก ๆ เซลล์เดียว แดกเป็น ๒ เซลล์ เป็น ๔ เป็น ๘ เป็น ๑๖ ว่ากันในทางเอมบริโอ (Embryo) กลละนี้เป็นเอมบริโอ พุทธศาสนามีหมด ไม่อธิบายในที่นี้ ยกตัวอย่างเฉย ๆ ไอ้โฮตีนเต้น พระพุทธศาสนาสอนแม้กระทั่งเด็กที่อยู่ในครรรค์ ว่ามาเรื่อย ๆ วิทยุญาณจตุติ ตรงไหน ๆ ปรากฏว่าศาสตร์ทั้งหลายที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าเพียงอ้างมา ประกอบการสอนธรรมะเท่านั้น อย่าไปหลงประเด็น อย่าไปหลงศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ใน ฐานะที่เป็นศาสตร์สมบูรณ์ โดยไม่เข้าถึงธรรมะ การที่พระพุทธเจ้าอ้างธาตุ ๔ อ้างอะไรต่าง ๆ วัตถุประสงค์คือการสอนธรรมะเอาธรรมะเป็นตัวตั้ง เพื่อที่จะพูดให้คนสมัยนั้นเข้าใจ จำเป็นต้องอาศัยภาษาของ นักวิชาการในสมัยนั้น เราก็บอกว่าพระพุทธเจ้าเป็นสัตัพัญญู น่าจะพูดเรื่องธาตุ ๑๐๘ ทำไมพูดธาตุ ๔ สองคิดดูสมัย ๒,๕๐๐ ปีนี้ คนบอกว่ามีธาตุ ๔ แต่พระพุทธเจ้าพูดว่า มี ธาตุเป็นร้อย แทนที่เขาจะสนใจเรื่องธรรมะที่พระพุทธเจ้าสอน เขาจะมาศึกษาเรื่องธาตุ เพราะฉะนั้น เรื่ององค์ประกอบทั้งหลาย ศาสตร์ทั้งหลายมีไว้เพื่อประกอบการอธิบาย ธรรมะ แต่จริง ๆ แล้วสอนธรรมะ

ฉะนั้น เป็นหน้าที่ เมื่อเราได้ธรรมะมาแล้ว สมัยนี้ได้ธรรมะ เช่น อริยสัจสี่ หรือ อะไรก็ตาม พอเราพูดเรื่องอนัตตา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่ เราเห็นเป็นอนัตตา มัน เป็นอนัตตา เพราะปรุงแต่งจากธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ แยกกันไป ตามธาตุสี่ เราไม่พูดแล้ว สมมติว่าเรา สอนใหม่ อนัตตาในความหมายว่าไม่มีแก่นสาร ไมโครโฟนเป็นอนัตตา เราไปบอกเด็กว่า เกิดมาจาก ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นเป็นภาษา ในพระไตรปิฎก สมัยนี้ถ้าเราบอกเด็กว่า มันเป็นอนัตตา เพราะมัน ไม่มีแก่นสาร ถ้ามว่า ไมโครโฟนเกิดมาจากอะไร มีเหล็กต่าง ๆ ถ้ามว่าเหล็กมันประกอบปรุงมาจากอะไร มี โมเลกุล โมเลกุลมาจากอะไร มาจากอะตอม อะตอมมันประกอบด้วยอะไร นิวตรอน อิเล็กตรอน โพรตอน เป็นประจุไฟฟ้า ถ้ามว่าในที่สุดแล้วมันมีความเป็นไมโครโฟนไหม มันก็มาจาก ประจุไฟฟ้าวิ้งวน ๆ ๆ ในที่สุดเป็นสนามพลังงานทั้งหมด เพราะฉะนั้น ไอส์ไตน์จึงบอกว่า Mass มวลสารทั้งหลาย มันก็คือพลังงาน $E = MC^2$ นั่นคือ Energy พลังงานคือมวลสาร ซึ่งเคลื่อนที่ด้วยความเร็วที่แสง ในที่สุดกลายเป็นพลังงานทั้งหมด เมื่อเป็นพลังงานแล้วมันจะมีตัวตน เป็นอัตตา ตรงไหน ถ้ามว่าเรื่องนี้ถ้าเด็กไม่รู้เรื่อง ไม่ เรียนวิทยาศาสตร์ อย่าไปสอน แต่ถ้าเด็กเขาเรียน วิทยาศาสตร์ขึ้นมา ครูกำลังสอนเรื่อง Energy เรื่องทฤษฎีสัมพัทธ์ ถ้าเด็กฉลาดพอ ๆ กับครู และครูรู้ เรื่องทฤษฎีสัมพัทธ์ด้วย กลายเป็นว่า เรื่องอนัตตา ซึ่งขอยกตัวอย่างว่า เราพูดเรื่องอนัตตาโยงเข้าหา วิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันก็ได้ จะอ้างทฤษฎีสัมพัทธ์ อ้างทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ที่พูดนี้ คือควอนตัม ฟิสิกส์ อ้างทฤษฎีควอนตัมมาอธิบายธรรมะ ธรรมะที่เราได้คือเรื่องอนัตตา อนัตตายังอยู่ แต่แทนที่จะ พูดด้วยเรื่องธาตุสี่ ก็มาใช้ควอนตัมฟิสิกส์ของศตวรรษที่ ๒๑ เพราะฉะนั้น เราจะไปบอกว่าในสมัย พระพุทธเจ้า เรื่องเคมีเรื่องฟิสิกส์ยังถ้าสมัย ใน พระไตรปิฎกทำไมจึงบันทึกไว้แค่นั้น มันมีความหมาย เฉพาะของมัน และครูบาอาจารย์ทั้งหลายต้องเข้าใจ มีความหมายเฉพาะของมัน และอาจจะต่างจาก สมัยนี้ มีไว้เพื่ออธิบายธรรมะและคนเข้าใจ เพราะเป็นภาษาสมัยโน้น แต่ถ้าเราจะให้คนสมัยนี้เข้าใจ มันมีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์อื่น ๆ ที่มาประกอบ เช่น ควอนตัมฟิสิกส์ ทฤษฎีสัมพัทธ์ ทฤษฎีอะไร ต่าง ๆ สอนเรื่องอนัตตาเหมือนกันคือธรรมะเหมือนกัน สมัยก่อนใช้ธาตุสี่ สมัยนี้ใช้ฟิสิกส์ อะไรต่าง ๆ สรุปลงเพื่อให้เข้าใจธรรมะอนัตตา เข้าใจธรรมะเป็นไปเพื่อ อะไร เพื่อไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น สิ่งกับทางครู บาอาจารย์ไปนั่งคิด คำว่าบูรณาการ คือการเอาเนื้อหาที่เด็กเข้าใจ อยู่แล้วมาเป็นองค์ประกอบในการ อธิบายธรรมะได้อย่างไร โยงจากสิ่งที่เขาเข้าใจใน ชีวิตประจำวันไปหาเนื้อหาที่ลึกซึ้งคือธรรมะได้ อย่างไร แต่ครูจะทำอย่างนั้นได้ ต้องเข้าใจธรรมะ ปัญหาก็คือภาษาฝรั่งเรียกว่าโอเวอร์ซิมพลิเคชัน

(Over implication) สรุปรายเกินไป ยังไม่เข้าใจธรรมะก็ลากเข้าหาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ก็เป็นอันตรายต่อธรรมะ คือคนเข้าใจผิด นี่เป็นฝ่ายญาติโยม ท่านมีอยู่แล้วคือเนื้อหาวิชาการ ทำอย่างไรทำเนื้อหาวิชาการเหล่านั้น ช่วยอธิบายธรรมะเหมือนอย่างที่ พระพุทธเจ้าใช้ภาษาวิชาการในสมัยของพระองค์เอามาอธิบายธรรมะ นี่คือเป้าหมาย ใน ที่นี้ไม่มีเวลาอธิบายว่า พระพุทธเจ้าใช้เรื่องอะไรบ้าง ตรงไหน อย่างไร ไปศึกษาดูจะรู้ เอง คนที่ศึกษาธรรมะจะเข้าใจ ที่นี้ในส่วนพระ ปัญหาของพระก็คือรู้ธรรมะ แต่พูดด้วยภาษาสมัยใหม่ภาษา วิชาการไม่ได้ อยู่ในโรงเรียน ท่านไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงภาษาวิชาการคือภาษาที่เด็ก เรียนอยู่ได้ ท่านต้องเชื่อมโยงกับภาษาที่เด็ก เข้าใจ ก็จะทำให้ประหยัดเวลา เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้านั้น เวลาสอนธรรมะกับนักวิชาการคือ พราหมณ์ ก็ใช้ภาษาของพราหมณ์ สอนวรรณกะษัตริย์ก็ใช้ภาษาของวรรณกะษัตริย์ สอนชวานาก็ใช้ ภาษาชวานาอธิบาย ธรรมะ หิริ อีสมา มโน โยตต สติ เม ผลพวงน ไปสอนชวานา บิณฑบาตอยู่ทุก วัน ชวานาบอกว่า “พระทำนาเองเฮอะ มาบิณฑบาตขอเขาอยู่อย่างนี้ไม่ได้เรื่อง เรา จะกินเรายัง ต้องทำนาเลย ท่านทำนาซิ” พระพุทธเจ้าก็บอกว่า “อาตมาก็เป็นชวานา” “แล้วผล ไถ เชือก มั่นอยู่ที่ไหนละ” พระพุทธเจ้าก็บอกว่า “หิริ อีสมา หิริเป็นจน ไถ มโน โยตต ใจเป็นเล็ก สติเป็น ผล” สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ อธิบายธรรมะเทียบด้วยสติ หิริ โอตต ปะ อะไรเหล่านี้ เทียบ กับอุปกรณ์ไถ นาของชาวบ้าน ชวานาก็เข้าใจธรรมะ สอนชาวบ้านด้วยภาษาที่เขาเห็นจริงแล้ว ไปสอนกะษัตริย์ ไป สอนพราหมณ์ก็คือ นักวิชาการ อัตตา อนัตตา ปัญจขันธ์ ธาตุ ถามว่าเข้าใจไหม เพราะเขามีพื้นความรู้ อยู่ แล้ว พระพุทธเจ้าจึงสอนธรรมะด้วยภาษาบาลี ไม่ใช่สันสกฤต ภาษาบาลีเป็นภาษา ชาวบ้าน ชาวนครที่พูดกัน ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาพระเวท ภาษานักวิชาการ คัมภีร์ สันสกฤตเป็นคัมภีร์พระ เวทศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้างกลัวเหมือนชาวบ้านสมัยนี้กลัวภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นภาษาชาวบ้าน พระพุทธเจ้าใช้ภาษามคธภาษาชาวบ้านสอนธรรมะ แต่ นักปราชญ์รุ่นหลัง กลัวศาสนาจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ ก็เลยยกขึ้นเป็นคัมภีร์ภาษาสันสกฤต เป็น พระพุทธศาสนา มหายาน ใช้สันสกฤต แต่พวกเรา ยังใช้ภาษาบาลี เป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้พูด คนในนครในแคว้นนั้นยังใช้พูดอยู่ พระพุทธเจ้าจึงใช้ ภาษาของ ชาวบ้านรวมถึงเรื่องที่เขาเห็นจริงแล้ว เรื่องเขาเข้าใจแล้ว ไปไม้กำมือเดียว เอาละ เวลาไป สอน เมื่อก็มวดประเด็นมาสอนอยู่แต่เรื่องธรรมะ ไม่ได้สอน วิทยาศาสตร์ ไม่ได้สอนอะไรต่าง ๆ เอา แต่วิทยาศาสตร์มาเป็นภาษาวิชาการสำหรับสอน นักวิชาการ เอาเรื่องที่ชาวบ้านเขาเข้าใจมาสอนให้ ชาวบ้านเข้าใจ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสรุปว่า อนุวาระ อดีตก็ดี ปัจจุบันก็ดี อนาคตก็ดี เรา ตถาคตสอนอยู่เรื่อง เดียวเท่านั้น คือเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์ สอนเรื่องอริยสัจสี่เท่านั้นแหละ สีสิบ ห้า พรรษาของพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนอะไรเลย สอนแต่อริยสัจสี่ พระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม สอนแต่ อริยสัจสี่ ธรรมะกำมือเดียว พระพุทธเจ้าตรัสธรรมะกำมือเดียว คงนึกออกในสี่สัปดาห์ พรรค พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่ป่าประดู่ลาย พร้อมกับภิกษุทั้งหลาย ทรงหยิบไปไม้ขึ้นมา กำมือหนึ่ง ถามว่า ไปไม้ในกำมือของตถาคตกับไปไม้ในป่า อันไหนมากกว่ากัน ภิกษุก็ กราบทูลว่า ไปไม้ในกำมือของ พระองค์มากกว่า พระพุทธเจ้าจึงสรุปว่า ข้อนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ที่ว่าไปไม้ในกำมือของเรามีน้อยกว่าไปไม้ในป่า มันก็เหมือนกับความรู้ที่เรา ตรัสรู้เป็นสัพพัญญูมากมายมหาศาลประดุจดังไปไม้ในป่า ทั้งป่า แต่ที่เรานำมาสอนเธอทั้งหลายน้อยนิดประดุจดังไปไม้กำมือเดียวเท่านั้น เราไม่ได้สอนทั้งหมด ที่เรารู้ เราสอน เฉพาะที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อพระนิพพาน หมายความว่าสอนเฉพาะที่เป็นประโยชน์แก่พวกเธอ ที่เรารู้ทั้งหมดไม่ได้สอน สอนก ำมือเดียว เพื่อ เบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์ คืออะไร คือเรื่องอริยสัจสี่ กำมือเดียวเท่านั้น นี่คือการ สอนของพระพุทธเจ้า รู้มากมายมหาศาล แต่กลุ่มเป้าหมาย นี้ควรจะเรียนเรื่องอะไร สอนให้ตรงตาม

วัตถุประสงค์ อย่าสอนทุกเรื่องที่ท่านรู้ สอน เฉพาะเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและเขาอยากเรียน สมมติครูบางคนทำต่างจาก พระพุทธเจ้า รู้เท่าไรเอามาเตรียมแผนการสอนอัดเข้าไปในสมองเด็ก บางครั้งไปอบรม อภิธรรมมา กลับมาถึงโรงเรียนสอนอภิธรรม มีนโปหมด ทั้งคนสอนคนเรียน วันไหนไป อ่านปฏิจจสมบูรณ์บาทเข้าใจ ไปบรรยายให้นักเรียนฟังตั้ง ๕ คาบ กินเวลาหมดแล้ว นี่ปฏิจจสมบูรณ์บาทรู้แล้วพันทุกข์ อัดเข้าไป พระพุทธเจ้าไม่ทำ คำ ๆ เดียวนี้ คน ๆ นี้ควร จะสอนอะไร เจาะจงลงไป เฉพาะ หลักสูตรเขากำหนดไว้ว่าอะไร เนื้อหาและเด็ก เหมาะแก่ไหน เหมือนกับท่านจะป้อนคำข้าว เข้าปากเด็ก บ้านนอกเราโตมาด้วยกล้วยบด เกิด พี่เลี้ยงบดกล้วยคิดว่า กล้วยนี้ดี กินอร่อยมากนะหนู ปั่นคำบ่อเรอเท่ากับปากพี่เลี้ยง ยัดเข้าไปปากเด็ก อัดเข้าไป หกออกหมดเลย แล้วพี่เลี้ยงก็ไปตีเด็กกว่า โง่ ของดี ๆ ไม่รู้จัก กิน ไม่รู้ว่าพี่เลี้ยงโง่หรือเด็กโง่ คนป้อนโง่หรือคนกินโง่ ปากเด็กเล็กต้องทำคำข้าว ให้เล็ก เด็กไม่สามารถจะกินกล้วยซึ่งแข็งได้ ต้องบดให้ เราสอนเด็ก ป.๑ ป.๒ เอาศัพท์ธรรมะ เข้าไป กล้วยโดยไม่บด เด็กรับไม่ได้ ไปโทษว่าเด็กโง่ได้ไหม ไม่ได้ หน้าที่ของครูเหมือนพี่เลี้ยง บดกล้วยให้ ละเอียดแล้วป้อนเด็ก ถามว่า ท่านมีวิธีบดคือ ทำให้มันง่ายได้อย่างไรที่ จะสอนเด็ก เท่ากับภาษาของเด็ก บางคนเตรียมการสอนอย่างดี พอไปสอนไปบรรยาย เด็กไม่รับเพราะเราบดกล้วยแข็งไปป้อนเด็ก โง่ เด็กบ้านนอกโง่ สอนอย่างดี ไม่รู้จักรับ เหมือนสี่ขอให้ควายฟัง ควายมันโง่ สี่ขอเท่าไรก็ไม่รู้ ครูคน ไหนพระรูปไหน ที่พูดอย่างนี้แสดงว่าสี่ขอไม่เป็น สี่ ขอเป็นแล้วควายต้องฟัง มีนักซีซอคนหนึ่ง แกนั่ง ซ้อมสี่ขออยู่ริมคันนา เป็นศิลปิน แห่งชาติ ควายเล่มหญ้าอยู่ใกล้ ๆ มันก็ไม่ฟังจริง ๆ แกก็นั่งอยู่ในใจ ว่า เขาบอกว่าสี่ขอ แล้วควายไม่ฟังจริงหรือเปล่า แกก็จะลองพิสูจน์ เลยสี่ขอเป็นเพลงเขมรไล่ควาย ความ มันก็ไม่ไป สี่เป็นเสียงเขยิบ ๆ เข้ามาซิ มันก็ไม่สนใจ กระทบหลงทางมันก็ไม่ฟัง หมดฝีมือ แล้ว เปลี่ยนใหม่สี่เป็นเสียงยุงร้อง จิ้ง ๆ ๆ มันกระดิกหูแล้ว ไล่ยุงปรับคลื่นได้แล้ว สี่ เป็นเสียงสุนัขกัดกัน โง่งแง ๆ มันเบิ่งมองเลย กล้วยลูกหลง ฟังแล้ว ๆ สี่เป็นเสียงลูกแห่ ร้อง มันหยุดกินหญ้าเลย เบิ่งมอง นึกว่าใครเอาลูกมันมาซ่อนแถวนั้น เห็นไหมสี่ขอให้ เป็นเถิด แล้วควายฟัง ควายฟังนะ แต่ถ้าสี่แล้วยัง ไม่ฟังต้องมาอบรมกันอีก ต้องมีบ่อย ๆ นี่คือหลักสูตรสี่ขอให้ควายฟัง บดกล้วยให้เข้ากับปากเด็ก ถ้า เด็กเล็กทำคำข้าวให้ พอเหมาะพอดี นี่คือเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า

สอนสั้นแต่บรรลุเป้าหมาย

พระพุทธเจ้าสอนใคร เวลาพระพุทธเจ้าสอนพาทิยะทวารูจิริยะ สอนหนึ่งนาที เป็นพระอรหันต์ เลย เหมาะ คำขำนี้เหมาะจริง ๆ พูดยาวไปไม่บรรลุ แต่พาทิยะนี่วิ่งลง เรือมาไม่หลับไม่นอนทั้งคืน พอมาถึงเมืองที่พระพุทธเจ้าอยู่ อ้าว พระตื่นตอนเช้าพอดี พระไปไหน พระพุทธเจ้าไปไหน ไป บิณฑบาต วิ่งตามไปในตลาด ไปเจอพระพุทธเจ้า กำลังบิณฑบาต ก็ลงกราบเลย “ข้าพระพุทธเจ้าชื่อ พาทิยะ มาไกลมาก เดินทางมาทั้ง คืนนั่งเรือมา ขอได้โปรดเทศนาแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วย ให้สมกับ ศรัทธาที่มา” พระพุทธเจ้าบอกว่า “พาทิยะ อนุโมทนาที่อยากฟังเทศน์ แต่ตอนนี้กำลัง บิณฑบาต โยมรอใส่บาตรอยู่ บิณฑบาตเสร็จ พักผ่อนแล้วค่อยฟังเทศน์ไม่ดีกว่าหรือ”

“แหม ! พระองค์ฟังให้ชื่นใจสักหน่อยก็ยังดี”

“เออ ยังไม่ใช่เวลานาน่า กลับไปก่อนเถิด” “พระองค์ ขอสั้น ๆ สั้น ๆ จริง ๆ”

ห้าม ๓ ครั้งแล้วยังเถียงอีก ปกติหายากที่จะคือ ๓ หน พอห้าม ๓ หนแล้ว พาทิยะบอกว่า “พระองค์ ได้ทราบมาว่าพระองค์สอนเรื่องอนิจจัง ความไม่เที่ยง ไม่ใช่ หรือ” พาทิยะว่า

“ใช่ ๆ อาตมาสอนจริง”

“ถ้าอย่างนั้น ต้องรีบสอน ต้องรีบเทศน์ให้ข้าพระองค์ฟัง”

“ทำไมละ”

“เพราะชีวิตไม่เที่ยง ไม่พูดเทศน์แล้ว ผู้ฟังอาจเป็นไปก่อน เพราะฉะนั้น เทศน์ เสียเถอะพระองค์

“เอา ๆ ก็ได้ ๆ”

มันมีหลักฐานมีเหตุผลดี เลยเทศน์ให้ฟังยืนอยู่กลางตลาด เนื่องจากว่าจะไปรับ บาตรต่อ เอา สั้น ๆ แต่พระพุทธเจ้านี้เยี่ยมจริง ๆ ค ขำขำนี้เหมาะ “ฟังนะ พาหิยะ ภิภูเทภู มตต ภาวิสสติ สุเต สุตมตต ภาวิสสติ มุตต มุตมตต ภาวิสสติ วิญ ามมตต ภาวิสสติ” แค่นี้สั้น ๆ

เมื่อเห็นให้สั๊กแต่ว่าเห็น ได้ยินให้สั๊กแต่ว่าได้ยิน ทราบให้สั๊กแต่ว่าทราบ รู้ให้สั๊ก แต่ว่ารู้ เมื่อใดเธอทำได้แบบนี้ เมื่อนั้นเธอก็จักไม่มีทั้งโลกนี้และโลกหน้า เอวัง ฟังแค่นี้ พาหิยะโพล่งสว่างไสว สำเร็จเป็นพระอรหันต์เลย แค่นี้เป็นพระอรหันต์ ได้รับเอตทัคคะ ยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าบรรลुพระ อรหันต์เร็วที่สุดในโลก ทำให้พระพุทธเจ้าไม่ต้อง เหนื่อยมาก หนึ่งนาที่บรรลุเลย เห็นให้สั๊กแต่ว่าเห็น ได้ยินสั๊กว่าได้ยิน นี่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ถ้าไม่ เป็นหัวใจไม่เป็นพระอรหันต์ ใครคิดออก บรรลु วันนี้จะยังไม่เฉลย

ทางเซนเรียกว่าโกอานปริศนาธรรม นั่งสมาธิเข้าข้างฝาพิจารณาธรรมนี้อยู่ ๖ ปี ลองไปนั่งคิด ดู เห็นให้สั๊ก แต่ว่าเห็น ได้ยินให้สั๊กแต่ว่าได้ยิน ทราบให้สั๊กแต่ว่าทราบ รู้ให้สั๊กแต่ว่ารู้ เมื่อใดเธอทำ ได้ อย่างนี้ เมื่อนั้นเธอก็จักไม่มีทั้งโลกนี้และโลกหน้า ใครคิดออก ชาวไตรปริศนาธรรม พระพุทธศาสนา นิกายเซ็นเรียกว่า โกอานสอนได้เหมาะเป็นพระอรหันต์เลย มีคำอธิบาย อยู่ แต่จะไม่เฉลย ให้ไปบรรลุ เอง นี่สอนใคร สอนระดับประเภทเรียกว่า บารมีถึงเลย ต่อ ยอดปีบ พระบรมศาสดาจริง ๆ ถ้าไม่ใช่ พระบรมศาสดา พาหิยะไม่บรรลุหรอก เพราะจะ เทศน์ยาว กว่าจะพรรณาอีก สมัยนี้ไปแล้ว พาหิยะ ไม่ฟังแล้ว แกชอบสั้น ๆ พวกโก้วเล้ง สำนวนสั้น ๆ

สอนสามเณรให้ดูน้ำสอนภิกษุณีให้ดูรูป

สอนราหุล ๗ ขวบมาบวชเป็นเณร พระโอรสเป็นเณรมาบวช จะไปบอกว่า ราหุล เห็นให้สั๊ก แต่ว่าเห็น เห็นอะไรพระองค์ ได้ยินสั๊กแต่ว่าได้ยิน ราหุลกลับไปแล้ว ๗ ขวบ จะสอนให้เหมือนพาหิยะ ได้อย่างไร สามเณรราหุลอายุ ๗ ขวบกำลังเดินมา

“ราหุลมานี้ ๆ” พ่อสอนลูก พระพุทธเจ้านี้เยี่ยมจริง ๆ สอนเด็ก ๆ

“ราหุลมานี้ ๆ” ในจุฬาราชโลวาสสูตร ไปดูรายละเอียด “มานี้ ๆ”

สมัยก่อนเขามีขันตักน้ำ กะลาตักน้ำมา “ราหุลตักน้ำ” ที่ล้างเท้ามีถึงมีกะลาอยู่

“เททิ้ง ๆ เทไปครึ่งหนึ่ง หมดหรือยัง”

“ยัง ๆ”

“เอาตักหมดเลย คว่า ราหุล เธอตักน้ำแล้วคิดอย่างไร เธอสำคัญชื่อนั้นเป็น ไฉน” ภาษาเรา ว่าคิดอะไร

“เธอรู้ไหมว่า น้ำถ้าเรายังเทไปหน่อยหนึ่งนะ มันยังเหลือ แต่ถ้าเททิ้งหมด มัน หมดเลยใช้ ไหม ไม่มีอะไรเหลือใช้ไหม เหมือนกับคนเรา คนเรานี้จะคุณธรรมหรือความดี จะหมดไปเลย เหมือนกับเราเท่านั้น ถ้าโกหก คนไหนโกหก แสดงว่าไม่ซื่อสัตย์ คนที่ไม่ ซื่อสัตย์ก็คือไม่อยู่ในธรรมะ ลองโกหกให้เราดูครั้งหนึ่ง แสดงว่าลึกลับ ๆ เขานี้ไม่มีแก่น ไม่มีธรรมะ ตลบแต่ลงไปเรื่อย เหมือนกับน้ำที่ เธอเททิ้งหมดเลย ไม่มีอะไรเหลือเลย เพราะฉะนั้น ใครที่สัมปชานมุสาวาท โกหกด้วยจงใจ แสดงว่า คุณธรรมอื่น ๆ ไม่เหลือ หรือ” ราหุลเป็นใจเข้าใจอุปกรณ เด็ก ๗ ขวบก็สอนอย่างนี้ ไม่ใช่สอนแบบ พาหิยะ วิธียกย้าย วิธีหลากหลายใช้อุปกรณ พระพุทธเจ้าจึงมีทั้งอุปกรณการสอนไปไม้ มีทั้งกะลา วัสดุอีกใช้ไปพูดอย่างนี้ คนบอกว่าไม่ใหญ่ สงสัยว่าเฟื่องแล้ว พระพุทธเจ้าใช้ วัสดุ ตอนสอนใคร สอนภิกษุณีรูปนั้นหา นึกออกไหมในธรรมบท รูปนั้นหาไม่ยากฟัง เทศน์เลย มาบวชเป็นภิกษุณี

รูปนั้นหากก็แปลว่าชอบสวย ๆ งาม ๆ พวกเราจะจืด ได้ ทราบว่าพระพุทธรูปเจ้าเทศน์เรื่องอนิจจังเรื่อง ทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ไม่ ชอบ ก็เลยไม่ฟังเทศน์ มีวันหนึ่งโฆษณากันมากมั่ง ก็เลย ไปนั่งอยู่ทางท้าย ๆ พระพุทธรูปเจ้าใช้วีดีโอ ฉายภาพให้ดู พระพุทธรูปเจ้ากำลังเทศน์อยู่ คนอื่นไม่เห็น แต่รูปนั้นเห็นว่า พระพุทธรูปเจ้ามีหญิงสาวสวยถวายนานพุดอยู่เวลาเทศน์ แต่งชุดสวยงามที่สุดใน สมัย นั้น วีดีโอทางจิตสร้างภาพให้คนอื่นไม่เห็น กำลังดูไปด้วย สวยไปหมด ปากสวย คิ้ว สวย เราอยากจะ สวยอย่างนี้ ดูไปดูมาใช้-ฟอร์เวิร์ด (Forward) เร่งพรีดจาก ๑๖ ปีหญิง คนนั้น เป็น ๒๐ ปี เร่งฟอร์ เวอร์ดขึ้นเร็วขึ้นอายุ ๒๐ ยิ่งสวยใหญ่เต็มตัว ๓๐ สามสิบยัง แจ๋วดูเพลีนเลย ๔๐ อู๊ย ทำไมซักไปเร็ว เหลือเกิน ผู้หญิงคนเดียวกันนี้นะ แยกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่ง ๘๐-๙๐ ล้มตายลงไปเดี๋ยวแล้ว คนอื่นไม่ เห็น พระพุทธรูปเจ้าสร้างภาพให้ พอ จิตมันเห็นภาพนี้ซึ่งสมัยนี้เราทำได้ วีดีโอใช้ไหม ดูได้ตั้งหลายคน พระพุทธรูปเจ้าให้ดูคน เดียว พอล้มลงตายแหงก ๆ พระพุทธรูปเจ้าก็เทศน์เลย รูปนั้นหา เธอสำคัญรูปร่างกายนี้ อย่างไร เทียงหรือไม่เทียง สอนทันที เกิดแก่เจ็บตาย ยึดมั่นถือมั่นทำไม

หลักการสอน

ภาชิตจินเขาบอกว่า ภาพ ๑ ภาพ มีค่าเท่ากับคำพูด ๑ พันคำ อุปกรณ์การ สอนที่เห็นเป็นรูป เป็นร่าง เชื่อมให้เข้ากับธรรมะ มันจะทุ่นเวลาในการอธิบายมากมาย หลักในการสอนสรุปได้ว่า

๑. สอนเฉพาะเรื่อง ไม่ใช่ทุกเรื่องที่เราอยากสอน สอนเรื่องที่เด็กอยากเรียนและ ถึงไม่อยากจะ เรียน แต่จำต้องเรียนเพราะเป็นประโยชน์ อย่ำสอนทุกเรื่องที่เราอยากสอน สอนเรื่องที่เป็นประโยชน์ แก่ผู้เรียน ที่เด็กอยากเรียน ถ้าเด็กไม่อยากจะเรียน ต้องสร้าง ฉันทะขึ้นมา นี่เป็นกฎข้อที่ ๑

๒. ทำอย่างไรให้เรื่องเป็นประโยชน์ มีวิธีสอน ๒ วิธี วิธีหนึ่งสำหรับเบื้องต้น (Beginner) สำหรับเด็กหรือผู้ที่ยังไม่มีความเชี่ยวชาญ ต้องเริ่มจากสิ่งที่เขาเห็นจริงแล้ว ง่าย ๆ ไปหาเรื่องยาก ซับซ้อน เช่น ยกตัวอย่างเหมือนเมื่อกี้ ราชากับเรื่องกะลา ง่าย ๆ เหมือนกับย่อยบดกล้วยใส่ปากให้ เด็ก ถ้ายังเป็นเด็กเล็ก การสอนแบบนี้เรียกว่าสอน แบบอนุพุทพิทกา เริ่มจากง่ายไปหายาก บู๊พื้นผู้ฟัง ก่อน อนุพุทพิทกาสอนใครใน พรรษาแรก สอนยสกุลบุตร ๆ ไม่เคยฟังธรรมะเลย เดินมา “ไอ้โฮ ที่นี้ วุ่นวายหนอ ที่นี้ ชัดช่องหนอ” เวลาในกลางคืน พระพุทธรูปเจ้านั่งอยู่ใต้ต้นไม้รูปเดียวในกลางคืนก็บอกว่า “ยสะ ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ชัดช่องหนอ” ก็เลยเทศน์ให้ฟัง เริ่มเรื่องจากง่ายไปหายาก

เพราะฉะนั้นธรรมะที่พระพุทธรูปเจ้าสอนจะเริ่มจากง่ายไปหายาก สังเกตดู ทานศีลภาวนา หมายถึงธรรมะที่ใช้ในการปฏิบัติ ไม่ใช่สังขาร ไม่ใช่ อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัย ให้เกิดวิญญาณ ทำไมมันยากละท่าน แต่หมายถึงในตัวมรรคนี้ เอาปฏิบัติง่าย ๆ ก่อน ทานศีลภาวนา ทานกับศีลอันไหนยาก กว่ากัน ถ้ามโยม ไปใส่บาตรกับไปรักษาศีลอุโบสถหนึ่งคืนไม่กินข้าว คนเลือก อะไร ใส่ บาตร รักษาศีลยาก

ภาวนาคือนั่งก็มีมาตรฐานกับรักษาศีล เลือกอันไหน นั่งก็มีมาตรฐานกับรักษาศีล เอาศีล ทานศีล ภาวนาเห็นไหม การปฏิบัตินี้จะง่ายไปหายาก เด็ก ๆ สามเณรชาวบ้าน รักษาศีล ๕ ศีล ๑๐ พระสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ การปฏิบัติก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้นในหลัก โดยเฉพาะในการปฏิบัติ เอาง่าย ๆ ไปหายาก จากสิ่งที่เห็นจริงแล้ว ทำไมพูดเรื่องทุกข์ เพราะมันเห็นจริงเห็นง่าย พอถึงนิโรธถึงมรรค เรื่องยากแล้ว เรื่องปฏิบัติ อนุพุทพิทกา สอนตามลำดับทานศีลภาวนา เป็นต้น

การสอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

มีวิธีสอนอีกอย่างหนึ่ง สำหรับเด็กโตสำหรับพาหิยะทาร์จิริยะ เขารู้แล้ว เขามี พื้นแล้ว จีตรง ประเด็นเลย ไม่ต้องปูพื้น สอนแบบอริยสัจสี่ คือตั้งประเด็นที่เป็นปัญหา ขึ้นมา ทุกข์คือปัญหา ในที่สุด หาสาเหตุ หาสมุทัย หาโรครากแก้ปัญหาและวิธีการ แก้ปัญหาเจาะตรงไปแบบอริยสัจสี่

สอนอริยสัจ ๔ สอนใคร ธรรมจักรปฐมเทศนา ปัญญาวิคัยอยู่ด้วยกันมานานรู้ ธรรมะมาก ใช้แบบ อริยสัจ ๔ คือตั้งประเด็นที่เป็นปัญหา การสอนแบบอริยสัจ ๔ นั่นคือ สอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จำไว้เลย เอาปัญหาของผู้เรียนที่เขาสนใจเป็นตัวตั้งคือ ทุกข์ ทุกข์ในความหมายที่เป็นปัญหาก็ได้ ในฐานะที่เป็นโจทย์ที่เขาอยากรู้คำตอบก็ได้ แล้วไปหาสาเหตุไปหาวิธีการ เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้ท่านไม่ต้องไปในใจอะไรแล้ว เวลาเขา บอกว่า เอาเด็กเป็นศูนย์กลางนี่คืออะไร สอนแบบอริยสัจ ๔ เอา ปัญหาเป็นตัวตั้ง เขา ออยากรู้อะไรก็สร้าง มันมีรายละเอียดมากมาย ครูฟังปุ๊บจะรู้เลย คือเด็กอยาก เรียนเรื่อง อะไร ก็เอาบริบทของเรื่องนั้นตอบ เช่น สมมติธรรมะ เธออยากเรียนเก่ง เรียนเก่งเอา ธรรมะอะไรบ้าง มันไม่จำเป็นจะต้องเป็นอิทธิบาทสี่อย่างเดียว ต้องมีสติ มีสมาธิ ได้ทั้ง ธรรมะเอา มา ห้อมล้อมตอบปัญหาว่า ต่อไปนี้ะ ถ้าเธออยากเป็นเด็กนักเรียนเก่ง ออยาก เป็นเด็กดีของพ่อแม่ เธอ จะต้องมีธรรมะอะไรบ้าง

ยกตัวอย่างประกอบในชีวิตจริง ไปดู พระที่เรียนเก่ง ไปดูเด็กที่เรียนเก่ง ไปทำเคส สหัตติ (Case Study) ไปศึกษาคำสอน ของพระพุทธเจ้า ในที่สุดสรุปมาตอบโจทย์คือทุกข์คือปัญหาเรียนไม่ เก่ง สมุทัยอะไรเป็น สาเหตุให้เรียนไม่เก่ง แก่ด้วยมรรคหรือวิธีการ วิธีเรียนเก่งทำอย่างไรบ้าง เธอไป ปฏิบัติ นะ ไปเชิญวิทยากรที่เรียนเก่ง ๆ พระที่เรียนเก่ง ๆ มาสอน วิธีเรียนเก่งแบบพระ พระ เรียน อยากรู้ ทำไมท่านเรียนจบประโยค ๙ แล้วเอามาสรุปว่า คนเรียนเก่งมีธรรมะ อะไรบ้าง

ครูผู้สอนต้องเริ่มจากสิ่งที่เขาสนใจก่อน ให้เขาช่วยตัวเองให้มากที่สุด ผู้สอนเป็น ผู้ช่วย (Vacillators) สำหรับเด็กเล็ก ครูต้องนำเข้าสู่บทเรียน ต้องปูพื้นให้เขาก่อน เมื่อ ปูพื้นเสร็จแล้วลอง ให้กิจกรรมไปทำ คือเรื่องอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำลายเรามากก็คือ ตรงไหนเหมาะสมพอดี ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ตุมเหติ กิจจ อตปปิ อกขาตาโร ตถาคตา การทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ท่าน ทั้งหลายต้องทำ พระตถาคตทั้งหลายเป็นเพียงผู้ ชี้บอกทางเท่านั้น เป็นผู้ชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษม ศานต์ ชี้ทางพระนฤพาน อันพัน โศกและวิโยคภัย อุปกรณ์ การสอน

ประมวลสรุปแล้ว ต้องมีการสอนแบบปูพื้น เริ่มจากสิ่งที่เห็นจริงและง่าย ๆ ต่อมาก็สอนแบบ ให้ลงมือทำเอง ในการปูพื้นนี้ ท่านต้องมีอุปกรณ์การสอน อาจจะ บอกไว้แบบนี้เลยว่า อุปกรณ์การ สอนที่ดีที่สุดอยู่ในวัด ครูทั้งหลาย พระทั้งหลาย เราจะ สอนพุทธประวัติโดยไม่ให้ไปดูพระพุทธรูปได้ อยากรู้ ไม่ควร ในช่วงนั้น ถ้ามีห้อง จริยธรรมเรื่องศาสนาอะไรก็ตาม ไปดูพระพุทธรูป ถ้าสอนพุทธ ประวัติ ให้ไปดูพระพุทธรูป พระพุทธรูปทั้งหมดมีกี่ปาง ทราบไหม ที่ทำในประเทศไทยนี่มีกี่ปาง แล้วทำไมเราบอกว่าปางเหยียบโลกไม่ใช่พระพุทธรูป เอาอะไรเป็นเครื่องตัดสิน เพราะเขามี หมุดอยู่ แล้ว พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในประเทศไทย มีแบบมีตำราเสร็จเรียบร้อย ไปอ่าน หนังสือของหลวงพ่อ พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารีเถร) ท่านจะพูดเรื่องประวัติ พระพุทธรูปปางต่าง ๆ มีภาพประกอบเสร็จ ๖๐ กว่าปาง และใน ๖๐ ปางนี้ พระพุทธรูปที่ทำในประเทศไทยทั้งหมดจะอิงกับ พุทธประวัติทั้งหมดเลย ตั้งแต่ประสูติ ก็มีปางแล้ว จะตรัสรู้อะไรต่าง ๆ ก็มีหมด เพราะฉะนั้น อย่าง ปางป่าเลไลยก์นี้ควรเข้าไปวิหารของวัดป่าเลไลยก์ แค่ว่า กราบพระองค์ ปางนี้สอนได้เป็นชั่วโมง เล่า เรื่องโกสัมพี ทำไมถึงเกิดปางนี้ พระแตกต่างกัน ทะเลาะกัน ต้องให้มากกราบปางป่าเลไลยก์ จะได้หยุด ทะเลาะกัน เล่าได้เป็นวรรคเป็นเวร เลย พระพุทธรูปอย่างเดียวกัน ในโบสถ์ได้แล้วอุปกรณ์การสอน ใน วิหารภาพฝาผนัง อะไรต่าง ๆ พระประธานในโบสถ์ไปดูซิปางอะไร ทำไมภาพฝาผนังโบสถ์จึงมีแม่ ธรณีบีบมวยผมส่วนใหญ่ เพราะว่าอยู่ตรงกันข้าม ตรงกำแพงโบสถ์ประตูโบสถ์ ข้างหน้านั้นพระ อยู่ ติดลึกลงไป นั่งปางอะไร นั่งขัดสมาธิ แต่ว่ามือซ้ายวางไว้บนตัก มือขวาวางไว้บนเข่า ขวา ไม่ใช่ นั่งขัดสมาธินะ พระประธานส่วนใหญ่ ๙๐ % ในประเทศไทย ถ้ามเด็กเธอรู้ ไหมว่านี่ปางอะไร

ปางเมื่อพระพุทธเจ้าทำอะไร เหตุเกิดตอนไหนในพุทธประวัติ จึงเกิด ปางพระพุทธรูปนี้ขึ้นมาเป็นที่ระลึกเหตุการณ์ตอนนั้น ท่านตอบแล้วก็อธิบาย นั่งขัดสมาธิอย่างนี้เรียกว่า มารวิชัย วันตรัสรู้ วันวิสาขะ ยิงวิสาขะด้วยอธิบายปางนี้เลย เห็นไหม นี่พระพุทธเจ้านั่งอยู่ที่ต้นโพธิ์ ปุณฺณาคาแล้ว นั่งขัดสมาธิเช่นที่แรก มือขวาวางไว้บนมือซ้ายเหมือนพระแก้วมรกต พระแก้วมรกตปางอะไร เคยเห็นไหม หลวงพ่อแก้วมรกตขัดสมาธิแบบนี้ ตอนแรกนั่งขัดสมาธิอยู่ มารมาผจญ เล่าข้าม ๆ นะ ยกทัพมาอย่างที่เห็นในภาพนี้ พาหุ สะหัสสะมะภินิม มีบทธรรณัญญะด้วยใช่ไหม โอ้ ! พระยามารมีแขนพัน แขน เอาอาวุธขัดพระพุทธเจ้ากลายเป็นดอกไม้มาดังในภาพนี้ ตอน นั้นยังนั่งสมาธิอยู่ ตอนหลังทำไมพระพุทธเจ้าจึงเอามือวางไว้บนขวา พระยามารหมด กระสุน อาวุธที่ซัดใส่

บางแห่งวาดแปลก ที่วัดพุทธประทีปที่กรุงลอนดอน มารมีมือหนึ่ง ถือหอก มือหนึ่งถือดาบ อีกมือหนึ่งปิ่นเอม ๑๖ วาดให้ฝรั่งดู เข้ากับยุคสมัยเลย วาดที่ ลอนดอนมีปิ่นด้วย โอโฮ ! รุ่นนี้ยิ่งกว่า ผงสุพรรณอีก เห็นไหม เล่าให้เด็กฟัง ในที่สุด กลายเป็นดอกไม้บูชาพระ มารเลยใช้วิธีสุดท้ายบอก “พระ ๆ ลูก ๆ บัลลังก์นี้เราทำไว้นะ เหมาะสำหรับ เรา ท่านมาบุกรุกป่าสงวนแล้วนี่” ใครที่ไล่พระออกจากป่าสงวนมารทั้งนั้น

“ลูก ๆ ๆ” พระพุทธเจ้าบอกว่า “ไม่ใช่ นี่เราทำไว้ หล้าคานี้เราปู เหมาะกับเรา ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า”

“ไม่ใช่หรือ ท่านมาแย่งที่เรา ไม่เชื่อถามลูกน้องว่า เป็นของใคร” ลูกน้องก็ยก มือพริบเต็มสภากล่าวบอกว่า “ของหัวหน้าพรรคมารแน่นอน แล้วท่านมีไหมลูกน้องไม่มี คนมาสนับสนุน มี น.ส. ๓ ไม้ใหม่ ไม่มีนี่แล้วท่านบอกได้อย่างไรว่าท่านจะไม่ลุก ไป ๆ ๆ ท่านมีพยานหรือเปล่า”

พระพุทธเจ้าบอกว่า “มี”

“แล้วไหนล่ะ”

ตอนนั้นยังทำสมาธิอยู่ใช่ไหม ยกมือขวาวางไว้บนขวาขวาชี้ลงแผ่นดิน ชี้แบบ พระพุทธเจ้าชี้ ๕ นิ้วหนักแน่น ไม่ใช่ชี้นิ้วเดียวแต่ ๕ นิ้ว อ่างแม่ธรณีเป็นพยาน “แม่ ธรณีอยู่ที่นั่นมาตลอด เห็นตลอด และไม่ใช่ตอนนี้อัตติชาติของเราเป็นพระเวสสันดร กรวดน้ำไป อะไรไป รับรู้หมดจึงเป็นพยานได้ว่าเราบารมีสูงส่งพร้อมที่จะตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า เหมาะที่จะนั่งบัลลังก์นี้ใช่หรือไม่ ถ้าใช่ให้ตอบ” แม่ธรณีตอบเลย สาธูอย่าง ไง แผ่นดินไหวพริบ ๆ ๆ มารตกใจถอยทัพหนีหมดเลย แต่ศิลปินมาวาดเป็นอะไร แม่ พระธรณีปีบมวยผม น้ำท่วม นั่นเป็นเรื่อง แต่ในคัมภีร์แผ่นดินไหว มารที่พระพุทธเจ้า ชนะเป็นเทพบุตรมาร เป็นมารชิโนผู้ชนะมาร คินนัณนังทั้งคินชนะกิเลสมาร ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า กราบพระองค์นี้ขอพรท่านบอกกับเด็กให้ชนะอุปสรรค ชนะศัตรู ชนะมาร มารคือตัวฆ่าความดี ตัวชี้เกียด เป็นกิเลส มารต่อไปเธอจะได้ไม่ชี้เกียดกราบพระ เรียกว่า ปางมารวิชัย แต่ไปถามชาวบ้าน บางคนไม่เรียกปางมารวิชัย เรียกสะดุ้งมาร ๆ แปลว่าอะไรถามต่อไปอีก เขาบอกว่า ท่านไม่รู้อะไร ตอนนั้นพระพุทธเจ้ายังไม่หมด กิเลส ยังไม่ตรัสรู้ มารมาเข้าสั่น เลยกดเข้าไว้ นี่ปางกดเข้าสู่มาร แต่ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น แปลว่าทำมารให้สะดุ้ง ไม่ใช่กลัวมารทำให้มารสะดุ้ง

อุปกรณ์การสอนมีมากมายหลากหลายร่วมกันในวัด ต่อไปที่พูดยาว ๆ นี้ เอา เด็กเข้าวัด พระเปิดโบสถ์ แล้วพระเป็นมัคคุเทศก์ ช่วยกันอธิบายอะไรต่าง ๆ เพื่ออะไร สรุปมาก็เพื่อที่จะสอนให้ได้ ๔ ส.

สี่การสอนของพระพุทธเจ้า จะมีวัตถุประสงค์อยู่ ๔ ส. แจ่มแจ้ง (สันตัสสนา), จุงใจ (สมาทปนา) แก่ลวกกล้า (สมุตเตชชา), ไร่เรียง (สัมปหังสนา) มาดูกันทีละข้อ

๑. สันตัสสนา คือ แจ่มแจ้ง หมายความว่า สอนทุกครั้งต้องให้แจ่มแจ้ง แจ่มแจ้ง หมายถึงอะไร ธรรมะเป็นเรื่องยาก แต่มีหลักง่าย ๆ อย่างนี้ ท่านทั้งหลาย ธรรมะถ้าท่อง เป็นภาษาบาลีนี้ยาก เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จาแล้วจำอีกไม่รู้เรื่อง แต่วันหนึ่งถ้า ท่านมีเวลาว่างไปนั่งทำคอนเทมเพลชัน (Contemplation) คือสมาธิ ถามว่าในตัวเรา อะไรคือเมตตา ตรงไหนคือเมตตา อะไรคือกรุณา อะไรคือมุทิตา อะไรคืออุเบกขา โลกะ โทสะโมหะจะรู้ได้อย่างไร ไม่มีเวลาอธิบายเพราะยังมีเรื่องอื่นอีกเยอะ สรุปตรงนี้ว่า เมื่อไรก็ตามที่ท่านเรียนธรรมะเป็นวิชาการมันจะยาก เรียนธรรมะแบบชีวิตจริงนี้ง่าย ทำไมคนไปเรียนอภิธรรม ท่านทั้งหลาย อภิธรรมนี้จิตก็ดวง ๆ ท่องเกือบหัวผุ แต่โยมชอบเรียนเพราะอะไร เพราะขณะที่เรียนเขาทำวิปัสสนาไปด้วย อภิธรรมนี้ช่วยวิปัสสนา เพราะวิปัสสนาเป็นการมองด้านใน วิปัสสนาแปลว่าเห็นแจ้ง

ภาษาฝรั่งเขาแปลว่า อิน ซายท์ เมดิเตชัน (Insight Meditation) อินซายท์ (Insight) คือมองด้านใน มองด้านในแล้ว จะเห็นจิต เจตสิกจริง ๆ ไม่ใช่วิชาการ แต่เรียนอภิธรรมโดยไม่ทำวิปัสสนานี้ยาก ท่องหัวผุ มีครั้งหนึ่งอาจารย์ มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ๆ ไปถามหลวงพ่อบุชา วัดหนองป่าพง “หลวงพ่อบุชา ดิฉันนี้เรียน อภิธรรมตั้งแต่อยู่ต่างประเทศเป็นภาษาอังกฤษ กลับมานี้ซาบซึ้งอภิธรรมไปเรียนที่ เมืองไทย เลยสอนนักศึกษาตอนนี้สอนอภิธรรมแล้ว คิดว่าสอนธรรมะไม่ใช่ใช้อภิธรรมนี้ไม่ได้ผลไม่เห็นสภาวะ (ทางอภิธรรมจะบอกว่าไม่เห็นสภาวะ คือจริง ๆ ในจิตเรานี้คืออะไร ใช้ไหม โลกเป็นอย่างไร โกรธเป็นอย่างไร หลงเป็นอย่างไร) ดิฉันเลยสอนอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ สอนหมดเลย หลวงพ่อบุชาสอนอภิธรรมหรือเปล่าคะ”

หลวงพ่อบุชายิ้ม “สอน ๆ ๆ”

“หลวงพ่อบุชาคัมภีร์ไหนคะ ใน ๗ คัมภีร์” หลวงพ่อบุชานิ่ง “คัมภีร์นี้”

“ไหนคะ”

“นี่” ชี้มาที่หน้าอก

“ทำไมอย่างนั้นล่ะคะ”

“อาจารย์ อภิธรรมเรียนเรื่องอะไร” หลวงพ่อบุชากล่าว “จิต เจตสิก รูป นิพพาน ใช้ไหม”

“ใช่เจ้าคะ”

“จิตอยู่ที่นี้ ใช่ไหม เจตสิกอยู่ที่นี้ ใช่ไหม รูปนี้ ใช่ไหม และจะหานิพพานหาที่ ไหน ในนี้ ใช่ไหม”

“ใช่เจ้าคะ”

“อาตมาใช้คัมภีร์นี้ อภิธรรม”

สอนเด็กได้ถึงขั้นนี้เมื่อไรว่า ฉันทะอยู่ในใจเธอ วิริยะอยู่ในใจเธอ จิตตะอยู่ในใจ เธอ วิมังสาอยู่ในใจเธอ สมาธิตอนนี้เธอมีสมาธินะ ตอนนี้เธอไม่มีสมาธินะ ถ้าเธอ อยากจะได้คะแนนดี เธอเองมีสมาธินะ เตี่ยครูให้เธอทำสมาธิท่องนี่เลยนะ เห็นไหม สมาธิทำให้เธอจำได้มัน ใช่ไหม อ้าว วันหลังนี้ครูจะกวนสมาธิเธอ เวลาเรียนไปครูจะ เปิดเพลงด้วย จะวาดการ์ตูนด้วย คนโน้นตำเธอด้วย เธอท่อง

ลี ฟุ้งชานใหม่ ฟุ้ง แล้วเธอ จำได้ไหม ไม่ได้ โหมโหม โหมโหมอีก ทั้งไม่มีสมาธิทั้งโกรธอะไรต่าง ๆ จิตไม่สงบ มีปัญญา ใหม่

ตรงนี้ เมื่อไรก็ตาม ท่านทั้งหลายสอนให้คนหัดมองด้านในในขณะที่ฟุ้งเทศน์ไป ด้วย พาหิยะ ฟังพระพุทเจ้าเทศน์และบรรลุเพราะอะไร เห็นสักแต่เห็นว่าเห็นทันทีเลยก็ได้ บรรลุ แต่ถ้าไปนั่งตีความเป็นเชิงวิชาการข้างนอก มันไม่สันตสนา ไม่แจ่มแจ้ง ธรรมะ แจ่มแจ้งเมื่อมองด้านในไปพร้อม ๆ กัน ภาษาอภิธรรม เรียกว่า ตัวสภาวะจริง ๆ เคล็ด ลับในการสอนธรรมะอยู่ตรงนี้

๑. ท่านจะต้องเห็นสภาวะ คือศึกษาเข้าใจเอง

๒. แล้วดึงให้คนอื่นเข้าใจธรรมะอันนั้นด้วย ยากทำตรงนี้ให้ได้ อย่าสอนเป็นวิชาการ เอาละทีนี้ถ้าเราทำไม่ได้ ศึกษาคัมภีร์ก็ช่วยได้ แจ่มแจ้ง หมายความว่าอย่างไร สอนให้แจ่มแจ้งหมายความว่าเห็นเหมือนเห็นกับตา เวลา พระพุทเจ้าเทศน์แต่ละแห่ง ท่านเทศน์จบแล้ว คนจะชมพระพุทเจ้า “อภิกกนต ภนเต อภิกกนต ภนเต แจ่มแจ้งนักพระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งนักพระองค์ผู้เจริญ เหมือนกับหงายของที่คว่ำ ตามประทีปในที่มืด บอกทางแก่คนหลงทาง” ฟังพระพุทเจ้าเทศน์แต่ละครั้งนี่แจ่มแจ้ง แต่เมื่อฟังครูสอนแล้ว ทำไม่ไม่ อภิกกนตเลย เหมือนกับดับประทีป มีดไปเลย ตอนแรกพอจะรู้เรื่องพอฟังไปมีนเลย ดับประทีปคือ หลับเลย คำว่าสอนให้แจ่มแจ้งมีหลักว่าอะไร แจ่มแจ้งด้วยอะไร แจ่มแจ้งด้วยความจริง เรื่องจริง ๆ เป็นอย่างไร เราจะต้องเข้าใจก่อน จำได้ไหมพระพุทเจ้าสอนธรรมะกำมือเดียว แต่ว่าในกำมือเดียวนั้นพระพุทเจ้ารู้เรื่องนั้นไม่รู้เท่าไร ท่านจะสอนเรื่องเดียว ท่าน จะต้องอ่านเรื่องนั้นมาไม่รู้กี่เล่ม จะทำวิทยานิพนธ์หนึ่งเล่ม ท่านต้องอ่านมาร้อยเล่มฉับ ไต จะพูดหนึ่งชั่วโมง ท่านฟังมาเป็นร้อยชั่วโมงในเรื่องนั้นฉับใด จะเตรียมการสอนหนึ่ง ชั่วโมง ท่านควรจะทำอ่านมากี่ครั้งก็เรื่องฟังมากี่ชั่วโมง บูพื้นให้แน่นแล้วมาสอนแค่กำมือเดียว เอาให้มันตกเปลือกก็ให้ได้อย่างพูดเรื่องของตัวเองก็ไม่รู้

พูดไปเขาไม่รู้อย่าว่าเขา

ว่าโง่งง่าชมเงอะเซอะนักหนา

ตัวของเราทำไม่ไมโครธา

ว่าพูดจาให้เขาไม่เข้าใจ

อย่าสอนเรื่องของตัวเองก็ไม่เข้าใจ มันจะเป็นอนันตริยกรรม ทำลายความศรัทธาของเด็กที่มีเจตคติที่ดีต่อพระพุทธศาสนา เป็นการทำลายพระพุทธศาสนาในใจของเด็ก ต่อไปนี้ เราจะสอนเรื่องอะไร ต้องรู้ซึ่งในเรื่องนั้น ให้เข้าใจ ไม่เข้าใจต้องอ่าน

โรงเรียนบางมดวิทยา: ตัวอย่างกรณีศึกษา

มีครูคนหนึ่งโรงเรียนบางมดวิทยา ชื่อครูอุทุมพร มูลพรหม สอนวิชา วิทยาศาสตร์อยู่ที่เชียงใหม่ ย้ายตามสามีมาอยู่กรุงเทพฯ อยู่โรงเรียนบางมด ไม่มีวิชา เหลือให้สอนเลย เด็กบางคน โนนเด็กทโมนทั้งนั้นอยู่แถวนั้น และทำอย่างไร ครูใหญ่ บอกว่า ถ้าอยากจะสอนที่โรงเรียนนี้ มีเหลืออยู่วิชาเดียวซึ่งยังไม่มีใครสอนและไม่มีใคร อยากสอน คือวิชาพระพุทธศาสนา ในที่สุดต้องสอนวิชาพระพุทธศาสนาแก่เด็กทโมนที่ โรงเรียนบางมด โอโฮ ! ไปวันแรกนี่นะสอนวันเดียวก็ตกม้าตาย ท่องไปอย่างดี อะไร อย่างดี สอนเรื่องกรรม เด็กไม่รู้เรื่อง เด็กเถียงอะไรต่าง ๆ กรรมของกูแท้ ๆ จนกระทั่ง เด็กในโรงเรียนคนหนึ่งสงสารครู ครู ๆ ช่วย ๆ ๆ ช่วยสอน ช่วยอธิบายแทน เป็น นักเรียนให้ เด็กคนนี้เรียนวัดโพธิ์สายสามัญ แล้วสึกมาเรียนต่อ เรียนมัธยมที่นี้ จบ นักรรรมเอกช่วยครู อยาเด็กอีก กลับไปถึงบ้านไปบอกสามี ๆ รู้สึกจะเป็นอธิบดีศาล อุทธรณ์หรืออย่างไร ย้ายตามสามีมาเนี่ย ! ไปเจอนักเรียน มาสอนไม่ได้เลยวิชาพระพุทธศาสนา อุตส่าห์อ่านหนังสือก็สอนไม่ได้ ทำอย่างไรดี ทุกข์เหลือเกิน สามีจับมือขึ้นรถขับไปวัดบวรนิเวศ ไปที่ร้านหนังสือวัดบวร ๆ โรงพิมพ์มหาภูมิฯ

ซื้อหนังสือธรรมะให้ แล้วไปนั่งตีให้ สามี่เป็นเปรียญ ๕ ประโยค สึกไปเป็นผู้พิพากษา ตีให้เลยนะ ไม่งั้นเธอตายแน่ สอนเนื้อหาให้ ปรากฏว่าพอตีให้เสร็จอะไร เสร็จ ชักเชื่อมั่น มาสอนได้ดี สอนได้ดี ปรากฏว่านักเรียนที่นั่งเรียนนี้ ถามว่าทำไมเธอสึก มา มาตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ไอ้ดีนี่ แล้วทำไมเธอ ขาดเรียนเหลือเกิน ไปช่วยพ่อแม่ต้อง สึกมา ก็ไปสืบประวัติรู้จริง ๆ เลยส่งประกวดเป็นเด็กยอด กตัญญูแห่งประเทศไทย ได้รางวัล อีก เด็กเลยตอบแทนคุณครู ๆ อย่างมาสอนอย่างเดียวเลย ไปสอบ ธรรมศึกษา ชวนครู ไปสอบธรรมศึกษาตรี เอาไปสอบ สอบได้ ธรรมศึกษาโทอีก ยาก ครู ๆ ผมช่วย ตอบเอา ไหม เอ้อ ! มาทุจริตได้อย่างไรเล่า เราเรียนเอง เลยในที่สุดพอสอบเองเนี่ย เอนักเรียน บาง มดมาสอบธรรมศึกษาที่วัดราชโอรส มากันวังกันมาจากโรงเรียนนะ เพราะเขาไม่ให้ เลิกเรียนด้วย ตอนแรกครูใหญ่ยังไม่เห็นช่อง วังกันมา เด็กที่นั่นมันไม่ธรรมดา นะ ถือ กีตาร์มาด้วย รอเข้าห้องสอบ มันเล่นกีตาร์บ้าง ร้องเพลงกัน เจ้าคุณธรรมกิตติวงศ์ ออกมาไล่แห่ อย่างมาสอบ ไป ๆ ไล่เลย ครู ร้องให้เลยนะ ท่าน ! กว่าจะลากเด็ก ๖๐ คน มาเข้าสอบนี้ รู้ไหมมันยากเย็นแค่ไหน โรงเรียนดิฉันเด็ก มันไม่ยอมมา อุตส่าห์ให้มา คุณ กันจนเจ้าคุณธรรมกิตติวงศ์ใจอ่อน เอา ๆ สอบ ๆ มันสอบได้บ้าง ตอน หลังนี้โรงเรียนนี้ เห็นชอบเห็นดีเห็นงาม เด็กสอบเป็นร้อยคนสูงที่สุดในกรุงเทพมหานคร ทางราชการ เลย ให้เสนาธรรมจักรสอนพระพุทธศาสนาดีเด่น ใครจะเอาตัวอย่างบ้าง กว่าเขาจะสอน ได้ สอบ ธรรมศึกษาเอกได้ด้วยนะครูคนนี้ แต่มีสามี่ตีให้ สันทิสสนาแจ่มแจ้งตนเอง เข้าใจ

สอนแบบจงใจ โดยมีเหตุผลประกอบ

๒. สมาทปนา จุงใจ สอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่ใช่วิชาการ แจ่มแจ้งแล้วแต่อาจจะไม่เชื่อก็ได้ แจ่มแจ้งแล้วไม่ทำก็ได้ เวลาเราสอนประวัติศาสตร์ เด็กสอบได้หมด แต่ไม่ได้มาใช้ในชีวิต สอนธรรมะ ต้องไปถึงขั้นที่สอง สมาทานเหมือนกับรับศีล เอามาใช้ ในชีวิตประจำวันให้ได้ สิ่งที่ทำหายเรามากก็คือ เรียนธรรมะเหมือนวิชาอกตวิ สอน ธรรมะเหมือนเรื่องไกลตัว เด็กไม่เอามาใช้ ล้มเหลวนะ บุหรี่ไม่ดี การพนันไม่ดี เด็กก็ยังไม่สนใจอย่างอะไรต่าง ๆ ล้มเหลว ถ้าเห็นว่าอะไรไม่ดี เขาต้องเชื่อ สอนอย่างไร ให้เชื่อ ให้ สมาทานเป็นคำตอบ สำหรับเด็กสมัยนี้ คนสมัยก่อนจะทำให้คนเชื่อในเรื่องพิธีกรรม พอ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์พาไปสาบานตนอย่าไปข้องแวะกับอบายมุข ต้มน้ำพิพัฒน์สัตยา สาปแช่ง คนเชื่อ คนกลัว เดียวนี้กินอร่อยไปเลย น้ำพิพัฒน์สัตยาแลมเหล้าต่ออีก พิธีกรรม อย่างเดียวช่วยไม่ได้ ให้คน ศรัทธาสมาทานไม่ได้ ศรัทธาไม่เกิด สมัยนี้ จะทำให้คนเชื่อเรื่องศาสนา ไม่ใช่ด้วยพิธีกรรม ไม่ใช่จัด ฉาก ใช้ไหม พระบางรูปอยากจะให้คนศรัทธา ทำอย่างไร เอาโยมมาราบเป็นแถวพร้อมกันใช้ไหม มี ธรรมจักรหมุนข้างหลังอีก คน เห็นแล้วตื่นเต่าศรัทธาแล้ว บางกลุ่มนะ แต่พวกเด็กอาจจะไม่เชื่อถือ เชื่อด้วยอะไรท่าน ทั้งหลาย ด้วยเหตุผล ท่านต้องสอนธรรมะแบบชักแม่น้ำทั้ง ๕ แบบมีเหตุผล เมื่อกี้ เล่า ให้ฟังแต่ต้นว่า พระพุทธเจ้าสอนเรื่องอนัตตา จริงหรือไม่จริงไปอธิบายแต่เรื่องธรรมะ คนเขาไม่ เชื่อคำว่าเหตุผล หมายความว่าอย่างไร เดียวจะเข้าใจผิด เพราะภาษาไทยทำให้ สับสนเหตุผลมี ๒ ความหมาย เวลาสอนด้วยเหตุผล บางคนบอกว่า อ้อ เข้าใจแล้ว หมายถึงว่า ผลต้องมาจากเหตุ เหตุ ทำให้เกิดผล อันนี้ก็ได้อ้อ แต่ไม่ใช่ที่พูดตอนนี้ เช่น เรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีเป็นเหตุ ได้ดีเป็น ผล อันนี้เขาเรียกเหตุผล แต่ไม่ใช่ เรื่องที่ว่าสอนอย่างมีเหตุผลตรงนี้ คำว่าสอนอย่างมีเหตุผล ภาษาอังกฤษเขาเรียกว่า รี ซัน (Reason) สอนเรื่องเหตุกับผล ภาษาอังกฤษเรียกว่า คอส แอนด์ เอฟ เฟกต์ (Cause and Effect) คนละเรื่องกัน ภาษาไทยมันอันเดียวกันสับสน คำว่าสอนอย่างมีเหตุผล หมายความว่าหาหลักฐานมาสนับสนุน จำไว้เลยนะครับ ท่านไปสอนเด็ก อย่าไปบอกว่าทำดีได้ดี อันนี้ ท่านสอนเหมือนกับสิ่งที่เห็นจริง แล้ว เหมือนกับทุกคนเชื่อเหมือนท่านหมดว่า ทำดีได้ดี สิ่งที่เกิดขึ้นจริง แล้วไม่ต้องพิสูจน์ แต่ไปสอนเด็กนั้น เขาไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่เห็นจริงแล้ว มันเป็นข้อสมมติหรือสมมติฐาน

เป็นไฮโปเทซิส (Hypothesis) ท่านต้องพิสูจน์ เด็กจึงจะเชื่อว่าทำได้จริงหรือ เอา เรื่องสนับสนุนมาเป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องคำสอนในพระไตรปิฎก เป็นเรื่องเล่าอะไร ๆ ต้องหาสาธกยกแม่น้ำทั้ง ๕ มา คนถึงจะเชื่อ สมมติว่าท่านสอนเรื่องกรรม กรรมเก็บไว้ที่ ไหน เก็บไว้ในภวังคจิต ทุกอย่างเก็บไว้หมด ตอนจะตายไปเกิดตามกรรม เราพูดกับพระ นี้เชื่อ แต่เด็กมัธยมเชื่อไหม ถ้างั้นถามใหม่ เธอเชื่อเรื่องจิตใต้สำนึกจิตไร้สำนึกหรือไหม อ้อ ! ครูสอนวิชาจิตวิทยาของฟรอยด์ แล้วจิตใต้สำนึกมันอยู่ที่ไหน ภวังคจิตคือจิตใต้ สำนึก เก็บทุกอย่าง ฟรอยด์เรียกว่าอิต (ID) ซูเปอร์ อีโก (Super Ego) ของเรา เรียกว่า กุศลอกุศลเก็บไว้หมด เก็บไว้หมดเลย อ่างมาละ อ่างหลักฐานมาสนับสนุน ทาง วิทยาศาสตร์ มาสนับสนุน ทางประวัติศาสตร์มาสนับสนุน ให้คนเชื่อด้วยหลักฐาน สนับสนุน เพราะฉะนั้น ท่านจะต้องเอาศาสตร์ทั้งหลายเข้ามาสนับสนุน เอาเหตุการณ์ มาสนับสนุน เอาเรื่องจริง เอาตัวอย่างมา สนับสนุน เอาเคส สทดี (Case Study) กรณีตัวอย่างมาสนับสนุน มิฉะนั้น เด็กไม่สมทาน มี รายละเอียดมากมายแล้วกล้าจน สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้

๓. สมุตเตชชา สอนธรรมะต้องไปถึงขั้นเปลี่ยนพฤติกรรม แปลว่า แก้วกล้า เชื่อว่าทำได้ บางคนยอมนะที่ท่านสอนนั่นดีนะ ขยันนะดี แต่ว่าไม่เปลี่ยนพฤติกรรม ไม่ เลิก เคยนึกถึงตัวเองไหม เลิกบุหรี่เพราะอะไร ครูสอนโทษของบุหรี่ก็อย่าง ๆ ไม่เปลี่ยน แต่ว่าไปเห็นที่โรงพยาบาลเป็นโรคคุณลมโป่งพองเข้าข้างเดียวหยุดเลยนะ นี่คือสมุตเตชชา ทำให้เปลี่ยนพฤติกรรมได้ สมุตเตชชา แปลว่า อาจสามารถ อาจหาญที่จะรับไป ปฏิบัติได้จริง เปลี่ยนเลย พระสอนเนี่ยได้เปรียบตรงข้อที่ ๓ ฟังให้ดี นะ เรื่องนี้สำคัญ มาก ท่านได้เปรียบเวลาเข้าไปสอนเด็ก บางที่ไม่ต้องพูดมาก เขาต้องการจากพระตรงนี้ ซึ่งครูทำไม่ค่อยได้ คืออะไรครับเด็กหัวหมอมิ เด็กทั่วไปสาธยายด้วยเหตุด้วยผลข้อ ๒ ก็ยังไม่เลิกเปลี่ยนแปลง เหมือนกับอะไร ต้องเข้าใจก่อนว่าเหมือนกับอะไร เหมือน อย่างนี้ครับ สามิมะจะไปเที่ยวคืนนี้จะไปให้ได้ นัดกับพวกแล้วงานวันเกิดของเพื่อน แต่ ภรรยาเกิดวันนี้รู้สึกไม่สบาย มีกลางสังหรณ์อะไรไม่อยากจะไป ไปแล้วจะมีเรื่อง พ้ออย่าไป นะ อ่างเหตุผลอย่างนี้ อย่างนั้น อ้อ ! ข้าไม่กลัวจะไป พูดเป็นวรรคเป็นเวร เหตุผลอย่าง นั้นอย่างนี้ไม่เชื่อจะไปให้ได้ ก้าวเท้าจะไปอยู่แล้ว อยู่ ๆ ภรรยาร้องไห้ น้ำตาไหลพราก ๆ ไม่พูดไม่จา นั่งสะอึกสะอื้น หยุดเลยครับ ไม่ไป มันสะเทือนใจ เกิดอารมณ์เพราะเห็น น้ำตา น้ำตาโดยไม่ต้องพูดเปลี่ยนพฤติกรรม คุณบิณฑ บรลือฤทธิ์ ติดการพนัน เล่นเสียเงินไป ๑๒ ล้าน ออกทีวีให้สัมภาษณ์ พนันบอล กู้เงินมา เงินตนเองที่สะสมฝากไว้เท่าไร ๆ หมดเลย ฝึการพนันสิ่ง ในที่สุดไป ขอเงินแม่ ๑ ล้าน ใช้หมดเลย เล่นการพนัน ฝึการพนันสิ่ง พอแม่รู้เท่านั้นห้ามอธิบาย อะไรแล้วอะไรอีกก็ไม่เชื่อ จน ๑ ล้านของแม่นี้หมดไป ในที่สุดแม่เรียกมา หมดไป ๑๒ ล้านของลูก ของแม่ผสมกัน เรียกมาเข้าห้อง ลูกเอ๊ย แม่นี่กว่าจะเก็บเงินในชีวิตของแม่ สำหรับเงินล้านของลูกนี้ไม่มีความหมาย แต่ของแม่เก็บมาทั้งชีวิตได้แค่ ๑ ล้าน ถ้าลูก หรือผีอะไรที่ตกลงใจให้ลูกเล่นการพนันเอาเงินนี้ที่แม่เก็บไว้หมดเลย ตอนนี่แม่สวดมนต์ อะไรก็ตาม อธิษฐานอยู่อย่างเดียว ขอให้ลูกเลิกการพนันนี้ได้ แม่แม่จะตายเอาชีวิตเข้า แลกก็ยอม แม่ตายได้เพื่อให้ลูกนี้หายบ้าการพนันว่าแล้วแม่ก็ร้องไห้น้ำตาไหล ไม่พูด มาก เกิดมาไม่เคยเห็นแม่ร้องไห้ทุกขุทรมานอย่างนี้เลย ไม่นึกว่าแม่จะทุกข์ขนาดนี้ ยอม ตายเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อให้ลูกนี้เลิกบ้าการพนัน ตาสว่างเลยตัดสินใจตัดขาด ตั้งแต่บัดนั้น เลิกไม่เล่นการพนัน แล้วกลับมาเล่นบางระจัน ตั้งแต่ติดการพนันไม่เล่นภาพยนตร์ อีกเลยนะ มาเล่นเรื่องแรก เลิกเพราะอะไร เพราะน้ำตาแม่ มันสะเทือนใจ สะดุดอารมณ์ พระพุทธเจ้า นี้เทศน์ได้ดีมีบุคลิกของพระองค์งามเปี่ยมด้วยเมตตา พูดด้วย น้ำใจรัก ต่าไปเถอะลูกศิษย์ของท่าน เขียนไปเถอะ ลูกศิษย์ไม่โกรธเกลียด ในพุทธ ประวัติก็มีตัวอย่าง พระพุทธเจ้าสอนองคุลิมารเพียง คำพูดว่า “เราหยุดแล้ว ท่านยังไม่หยุด” เปลี่ยนพฤติกรรมต่อมหาโจรร้ายฆ่าคนเอานี้วามาร้อยเป็น

พวงมาลัย องค์ลีมาล ไม่เคยเจอใครมีดีเท่านี้ พลังเมตตาฉายแสงออกมาให้เห็น พระรูปนี้เมตตาดีมาก ฉาย ออกมาให้เห็น หยุดเลย เมื่อพระที่เป็นครูเข้าไปสอนแล้วพูดด้วยเมตตา วางตัวสมกับ สมณะ เป็นที่เคารพเป็นที่ศรัทธามั่นชนะใจไปครึ่งแล้ว ยิ่งพูดด้วยเมตตา สั่งสอนด้วย ความหวังดี เปลี่ยนเด็กได้

ในประวัติศาสตร์มีเยอะเยอะไป พระพนรัตน์ วัดป่าแก้วพร้อมกับพระ ๒๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเกี่ยวกรวดแม่ทัพนายกองที่มาปล่อยให้พระองค์ทำ ยุทธหัตถิที่สุพรรณบุรีนี้ตามลำพัง ขนข้างกับมหาอุปราชฯ แทนที่จะตามไปช่วยให้ทัน ไม่ไป เผลอหน้าตามลำพังพระนเรศวร ในที่สุดต้องทำชนข้างชนะมากลับมาที่กรุงศรีอยุธยา กริ้วแม่ทัพนายกอง สั่งประหาร ๒๐ นาย ในประวัติศาสตร์จารีไว้เลย จะตัดคอ อยู่แล้ว พระพนรัตน์เข้าไปพูดธรรมะ ใครก็ทำให้พระนเรศวรเปลี่ยนใจไม่ได้ แต่เมตตา ความเคารพอะไรต่าง ๆ ขอบิณฑบาตไว้ชีวิตแม่ทัพนายกองได้สำเร็จ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น สมุดเตชานาเราต้องอยู่ให้เห็นด้วยจะมีพลัง ครูใน โรงเรียนจะมีพลังเปลี่ยนพฤติกรรมเด็กได้ต้องอยู่ให้เห็นด้วย สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น สันทิสสนา แจ่มแจ้ง สอนให้รู้ ทำให้ดู สติสมาทปนา และสมุดเตชานา อยู่ให้เห็น บางที ไม่ต้องพูดมาก พระมีพลังในการเปลี่ยนสังคมตรงนี้ ทำไมพระป่าอย่างหลวงพ่อบุญรอด ฝรั่งได้ สอนเก่งนักหนา สู้ดอกเตอร์ประโยค ๙ ได้ไหม ไม่ได้ แต่พลังความเป็นพระบวก กับตะบะบารมีที่พูดไม่กี่ประโยคเปลี่ยนคนได้เลย สมุดเตชานา ครูต้องทำตัวเป็นปราชญ์ผู้ ทรงศีล มีความรู้ ขอศีลเพิ่มเข้ามา ครูก็จะได้ข้อที่ ๓ ธรรมะบันเทิง

๔. สัมผัสสังขาร ร่าเริง สอนธรรมะอย่างไรให้สนุกให้บันเทิง อย่าให้เบื่อ ต้องมีอุปกรณ์การสอน ท่านทั้งหลาย อย่างน้อยแผ่นใสนี้ช่วยให้ท่านได้ขยับได้อะไรบ้าง ได้ดูภาพอะไรต่าง ๆ เวลาผมสอนเรื่องปรัชญา ผมจะให้ดูภาพนี้ก่อน ผมถือว่าภาพหนึ่งภาพมีค่าเท่ากับคำพูดหนึ่งพันคำ สัญญากับปัญหาต่างกัน ผมจะยกตัวอย่าง สัญญาจะ เห็นแต่สีขาวสีดำ ปัญหาจะเห็นท่านในสีขาว เห็นหน้าคนในสีดำ รู้มากกว่าที่เห็น เข้าใจ มากกว่าที่ฟังคือปัญหา สัญญาจำได้หมายรู้ รู้สีดำรู้สีขาว อันนี้ง่าย ๆ สำหรับสอนเด็ก สอนลึกซึ้งเข้าไปอีก ภาพนี้ภาพอะไร ใครเห็นเป็นภาพอะไร สัญญาบอกเราว่า เป็นสีขาวสีดำ แต่สัญญายังเพิ่มเข้าไปอีก เขาเรียกว่าคอนสตรัคชัน (Construction) สังขารปรุงแต่ง เห็นภาพเป็นผู้หญิง บางคนก็เห็นเป็นหญิงสาว บางคนเห็นเป็นผู้หญิงแก่ ใครที่เห็นเป็นหญิงสาวก่อนในที่นี้ก็มี เห็นเป็นผู้หญิงแก่ก็มี ถ้าดูแค่นี้เป็นหญิงสาว เบือน หน้าไปทางโน้น มีจมูก แก้ม ผ้าโพกหัว ผมดำ ๆ แต่ถ้าดูภาพทั้งหมด ตรงกลางจะเป็น จมูก ตรงนี้เป็นปาก ตรงนี้เป็นคาง เป็นแม่มด ปัญหารู้รอบลึกซึ้งละเอียด นี่เป็นตัวอย่าง สอนเรื่องปัญหา ผมใช้อุปกรณ์การสอนแก้ง่วงด้วย นี้แค่อุปกรณ์เดียว แต่ครูใช้ได้เยอะ กว่านี้ นิทานสาธก ฝึกเล่านิทาน ทำไมท่านทั้งหลายต้องเล่านิทานเล่าตัวอย่าง ไม่จำเป็นต้องเป็นนิทานอย่างเดียว เป็นเหตุการณ์ก็ได้ พระพุทธเจ้าใช้นิทานเยอะ เพื่อให้ เกิดบันเทิง พระองค์เล่านิทานชาดก ๕๔๗ เรื่อง ในพระไตรปิฎก ๕๔๗ เรื่อง เราเล่า เหตุการณ์ในปัจจุบันก็ได้ เล่านิทานทำให้เกิดภาพบันเทิง “นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า” คือธรรมะของอิสป ต้องมีศิลปะในการเล่าเรื่อง ต้องฝึกและต้องมีอารมณ์ขัน พระพุทธเจ้าเล่านิทานเก่งมาก นิทานชาดกอะไรต่าง ๆ คนชวนฟัง และมีเกมมีกิจกรรม

๖

ครูดีวิถีพุทธ

คุณลักษณะของครูไทยตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ก็คือคุณลักษณะ ของครูดีตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง ความจริงหลักคำ สอนในพระพุทธศาสนาทุกหมวดหมู่ ครูอาจารย์หรือบุคคลทั่วไปสามารถนำยึดถือ ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม สำหรับ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับครูมากที่สุด และถือว่าเป็น “คุณธรรมพื้นฐานของความเป็นครู” หรือ “คุณลักษณะของครูดี” หลักธรรมหมวดนี้คือ “กัลยาณมิตตธรรม” ซึ่งมีอยู่ ๗ ประการ ดังนี้

๑.๑ ปิโย – น่ารัก หมายความว่า บุคคลที่เป็นครูนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่น่ารัก ศิษย์ได้พบเห็นแล้วรู้สึกอยากเข้าไปพบหาปรึกษาไต่ถาม สบายใจเมื่อได้พบปะพูดคุยกับ ครูอาจารย์ผู้นั้น การกระทำตนให้เป็นที่น่ารักของศิษย์นั้นไม่ใช่การที่ครูไม่ยอมว่ากล่าว ตักเตือนเมื่อศิษย์ทำสิ่งใดผิดพลาด ตรงกันข้าม จะต้องทำหน้าที่ของครูให้สมบูรณ์ ตลอดเวลา นั่นคือ หากศิษย์คนใดกระทำไม่ถูกต้อง ครูจะต้องคอยชี้แนะ ตักเตือน ห้ามปรามมิให้ศิษย์กระทำสิ่งนั้น ๆ

สำหรับแนวทางการกระทำตนให้เป็นที่รักของศิษย์นั้น สามารถกระทำได้ดังนี้

- ๑.๑.๑ มีเมตตาหวังดีต่อเด็กเสมอ
- ๑.๑.๒ ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่บึ้งตึงทั้งเวลาทำการสอนและนอกเวลาสอน
- ๑.๑.๓ ให้ความสนิทสนมกับศิษย์ตามสมควรแก่กาลเทศะ
- ๑.๑.๔ พุดจาอ่อนหวานสมานใจ
- ๑.๑.๕ เอาใจใส่อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เกิดความรู้อย่างแท้จริง
- ๑.๑.๖ เป็นเพื่อนในสนามกีฬา เป็นครูที่งามสง่าในห้องเรียน
- ๑.๑.๗ เมื่อเด็กมีความทุกข์ ครูให้ความเอาใจใส่คอยปลอบประโลมให้กำลังใจ

๑.๒ ครู – นำเคารพ หมายความว่า บุคคลที่เป็นครูนั้นต้องเป็นผู้ที่ประพฤติ ตนเหมาะสมแก่ฐานะความเป็นครู กระทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ทั้งพฤติกรรมทางกายและทางวาจา จิตใจสงบ เยือกเย็น มีเหตุมีผล ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ เป็นคน เสมอต้นเสมอปลายทุก ๆ กรณี มีบุคลิกลักษณะประดุจดั่งผู้ทรงศีล ทำให้เป็นที่น่า เคารพศรัทธาเลื่อมใสของศิษย์

๑.๓ ภาวนีโย – นำเจริญใจหรือน่ายกย่อง หมายความว่าบุคคลที่เป็นครูนั้น จะต้องทำตนให้น่าเจริญใจหรือน่ายกย่องของศิษย์และบุคคลทั่วไป มีความรู้และมีภูมิ ปัญญาอย่างแท้จริง มีคุณธรรมความดีควรแก่การกราบไหว้บูชาของศิษย์เสมอสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะบังเกิดมีในตัวครูได้ ผู้ที่เป็นครูจะต้องหมั่นฝึกอบรมตนให้เจริญงอกงาม ศึกษา หาความรู้อยู่เสมอ เป็นผู้วิสัยทัศน์ เปิดใจรับความรู้ใหม่ ๆ ไม่กระทำตนย่ออยู่กับที่ เป็นครูเวลาทำการสอน เป็นนักเรียนเมื่อมีเวลาว่าง เป็นนักสากลนิยม ถือศาสนาเป็น หลักใจ ไม่เป็นคนมีมีฉันทิภูริ เชื้อกฏแห่งกรรม เป็นผู้รักษากายด้วยศีล ควบคุมจิตด้วย สมาธิ และควบคุมความเห็นด้วยปัญญา หากครูคนใดมีคุณลักษณะดังกล่าว ย่อมเป็นที่น่าเจริญใจเมื่อศิษย์ได้พบเห็น หรือเป็นที่น่ายกย่องของศิษย์และบุคคลทั่วไป นอกจากนี้ ผู้ที่เป็นครูจะต้องพยายามพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในด้านอื่น ๆ ให้เจริญก้าวหน้า ไม่ ปล่อยชีวิตให้ขอมช่อ นำเหตุแห่งผู้พบเห็นทั่วไป

๑.๔ วัตตา – มีระเบียบแบบแผน หมายความว่าบุคคลที่เป็นครูนั้นจะต้อง กระทำตนให้เป็น บุคคลที่เคารพระเบียบแบบแผน มีระเบียบแบบแผน ขณะเดียวกันก็ คอยอบรมตักเตือนให้ศิษย์เป็นผู้ มีระเบียบแบบแผนว่ากล่าวตักเตือนในสิ่งที่ควรกระทำ เป็นที่ปรึกษาที่ดีของศิษย์ด้วย กล่าวโดยรวม คุณลักษณะของครูในข้อนี้ คือความเป็นผู้ มีระเบียบแบบแผนของครูและคอยอบรมตักเตือนศิษย์ให้อยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ด้วย

๑.๕ วจนกขโม – อดทนต่อถ้อยคำ หมายความว่าบุคคลที่เป็นครูนั้นจะต้อง เป็นผู้ที่มีความอดทนต่อคำพูดของศิษย์ที่มากระทบต่อความรู้สึก เพราะ บางครั้งคำพูด ของศิษย์ที่กล่าวออกมานั้น อาจจะทำให้ครูรู้สึกไม่พอใจหรือไม่สบายใจ ครูก็ต้องอดทน และพร้อมที่รับฟังข้อซักถามและให้ คำปรึกษาหารือ แนะนำ ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

๑.๖ คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา – แกลงเรื่องได้อย่างลึกถ้ำ หมายความว่า บุคคล ที่เป็นครูนั้น จะต้องมีความสามารถในการสอน มีความสามารถในการใช้คำพูดอธิบาย เรื่องราวต่าง ๆ ให้ศิษย์ได้ ฟังอย่างแจ่มแจ้ง การที่ครูคนใดจะกระทำดังกล่าว สิ่งแรก ที่ครูต้องมีในตัวครูก็คือความรอบรู้ใน เรื่องที่จะพูด เมื่อมีความรอบรู้หรือเรื่องนั้น ๆ อย่างดีแล้ว ก็ต้องพยายามหาวิธีการที่สามารถทำให้ ศิษย์เข้าใจได้ง่ายที่สุด ครูที่มีลักษณะในด้านนี้จะสามารถอธิบายเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย หรือกล่าวอีก นัยหนึ่งว่า สามารถทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย หรือเรื่องซับซ้อนให้เป็นเรื่องธรรมดา

๑.๗ โน จัญฐานเน นิโยชเย – ไม่ชักนำศิษย์ในทางที่เสื่อม หมายความว่า บุคคล ที่เป็นครูนั้น จะต้องไม่ ชักนำศิษย์ในทางที่ต่ำ ทรมานใด ๆ สิ่งใดเป็นความเป็นความเสื่อม โทรมทางจิตใจ จะไม่ชักนำศิษย์ไป ในทางนั้น ในขณะที่เดียวกัน ผู้ที่เป็นครูจะต้องไม่ ประพฤติสิ่งที่เสื่อมทรมานทั้งหลายทั้งปวงให้ศิษย์เห็น ครูจะต้องหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็น อบายมุขทั้งปวง

คุณลักษณะของครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรมทั้ง ๗ ประการ ดังกล่าวมานี้ หาก บังเกิดมีกับ ผู้ที่เป็นครูคนใดแล้ว บุคคลนั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นครูที่มีคุณลักษณะที่พึง ประสงค์ของสังคมอย่าง แน่นนอน

หลักความเป็นกัลยาณมิตร

1. ปิโย - น่ารัก
2. ครู - นำเคารพ
3. ภาวนีโย - นำเจริญใจหรือนำยกย่อง
4. วัตตา จ - รู้จักพูดให้ได้ผล
5. วจนกขโม - อดทนต่อถ้อยคำ
6. คัมภีรญจ กถ กัตตา - แกลงเรื่องล้าลึกได้
7. โน จัญฐานเน นิโยชเย - ไม่ชักนำในอฐานะ

๗

การเรียนรู้ตามแนวพุทธ

พระไพศาล วิสาโล (๒๕๔๔, หน้า ๑๓-๑๗) กล่าวว่ากระบวนการเรียนรู้แนวพุทธหมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สารของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธได้ถูกย่อให้แล้วในพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายธรรม ๔ ประการเหล่านี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือการเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ” จากพุทธพจน์นี้ สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม
๒. การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ
๓. การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ

สุมน อมรวิวัฒน์ (๒๕๔๒, หน้า ๘) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แนวพุทธว่าหมายถึง ระหว่างที่ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึงรู้คิดรู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเอง หรือโดยกัลยาณมิตรจน ประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุก พอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส)

การเรียนรู้แนวพุทธเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์ฉลาดลึกซึ้งสามารถเข้าใจตนเอง และเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างชีวิตของตนกับสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกมากขึ้นและมี ศักยภาพมากขึ้นด้วย (วรวิทย์ วคินสรากร, ๒๕๔๖, หน้า ๗๓)

กล่าวโดยสรุป การจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึงกระบวนการฝึกฝนอบรมให้ ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ครอบคลุมถึงความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่ตรงกับความ เป็นจริง เกิดการพัฒนากระบวนการคิด นำสู่การฝึกฝน ปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้องดีงามทั้งโดยตนเองและโดยกัลยาณมิตร อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ลักษณะการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธจากการประมวลวิเคราะห์คำสอนของ พระพุทธเจ้าสามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธมีองค์ประกอบที่ สำคัญอย่างน้อย ๔ ประการคือ

(๑) ความมีอิสระ ที่สำคัญมากคือความมีอิสระจากการครอบงำของอวิชชาและกิเลส ตัณหา อุปาทาน

(๒) การเรียนรู้ความจริงคือการสัมผัสและการปฏิบัติในธรรมชาติแห่งความเป็นจริงของชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม

(๓) การคิดไตร่ตรองอย่างแยกคางแกะ

(๔) การมีจิตใจที่เป็นกลาง ซึ่งการที่จะสัมผัสและคิดได้ตามความเป็นจริงนั้นต้องการจิตใจที่เป็นกลางถ้าจิตใจไม่เป็นกลางก็จะรับรู้และคิดไปตามอคติการที่จิตใจจะเป็นกลางได้ต้องดำเนินการ ตามมรรคมืดแปด (วรวิทย์ วคินสรากร , ๒๕๔๖, หน้า ๑๗๓ -๑๗๕)

ซึ่งสอดคล้องกับโรงเรียนวิสุทธิพุทธที่ได้เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญา วุฒิธรรม ๔ ประการคือ

๑. สปัปฺริสสังเสวะ (คบสัตบุรุษ) หมายถึง “หาครูดีให้พบ” การเลือกครูดีนั้น ต้องพิจารณา ๒ เรื่องใหญ่เป็นสำคัญ คือ ต้องพิจารณาจากการมีความรู้จริงและการมีนิสัยดีจริง เราจึงจะแน่ใจได้ว่า ท่านจะสามารถสอนได้จริงทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เพราะครูคือต้นแบบ และต้นแบบเป็นสิ่งสำคัญ

๒. สัทธัมมัสสวณะ (ฟังธรรม) หมายถึง “ฟังคำครูให้ชัด” เมื่อเราได้พบครูดีแล้วสิ่งสำคัญอันดับที่สองก็คือ ต้องฟังคำครูให้เข้าใจ อย่าให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนเพี้ยนความหมาย ฟังแล้วต้องได้ “คำจำกัดความ” ของเรื่องนั้นๆ ออกมาอย่างชัดเจนการให้คำจำกัดความ คือ การกำหนดความหมาย ที่ถูกต้องและชัดเจน ทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ เพื่อให้ครูและนักเรียน เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน วิธีการหาคำจำกัดความแบบง่ายๆ ก็คือ การตั้งคำถามในเรื่องที่เรียนด้วยคำว่า “อะไร”

๓. โยนิโสมนสิการะ (ไตรตรองธรรม) หมายถึง “ตรองคำครูให้ลึก” เมื่อเราได้พบครูดีแล้ว ได้ฟังคำครูชัดเจนแล้ว แต่จะเข้าใจความรู้ของครูได้ลึกซึ้งมากน้อยแค่ไหน ก็อยู่ที่การนำความรู้กลับมา ไตรตรองให้ลึกซึ้ง การตรองคำครูให้ลึก คือ การไตรตรองให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องถึงวัตถุประสงค์ของธรรมะในเรื่องนั้นๆ วิธีการหาวัตถุประสงค์ทำได้ง่ายๆ ด้วยการตั้งคำถามว่า “ทำไม”

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ (ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม) หมายถึง “ทำตามครูให้ครบ” เมื่อเราหาครูดีพบแล้ว ฟังคำครูชัดเจนแล้ว ตรองคำครูอย่างลึกซึ้งแล้ว สิ่งที่ต้องทำให้ได้ก็คือ ต้องปฏิบัติจริงให้ได้ เหมือนครู คนที่ได้ครูดีแล้วเอาดีไม่ได้ก็เป็นเพราะ “ทำตามคำครูไม่ครบ” เพราะถ้าทำครบ ผลงานก็ต้องออกมาดีเหมือนที่ครูทำ วิธีการที่จะทำตามคำครูได้ครบนั้น มีทางเดียว ก็คือ ต้องรับเอานิสัยที่ดีของครูมาเป็นนิสัยของตนให้ได้ ยิ่งถ้าเป็นเรื่องการเรียนธรรมะด้วยแล้ว ต้องเอานิสัยห่มชีวิตเป็นเดิมพันในการทำความดีตามอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่า “วุฒิธรรม ๔ ประการ” คือขุมทรัพย์ทางปัญญาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมอบไว้ให้แก่พวกเรา เพื่อเป็นหลักในการเรียนรู้วิชาทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นทั้งทางโลกและทางธรรม ขอเพียงแต่พวกเราตั้งใจศึกษาให้ครบทั้งอะไร ทำไม อย่างไร และผลเป็นอย่างไร แล้วลงมือปฏิบัติอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน แล้วความสุขและความเจริญในชีวิตย่อมบังเกิดขึ้นตามมาทันที

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธหมายถึงกระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สารของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธก็ได้ถูกย่อไว้แล้วในพุทธพจน์ข้างล่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ" (๒๑/๒๔๙)

จากพุทธพจน์ข้างต้น สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. การรับรู้ ได้แก่การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม
๒. การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ
๓. การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ

การรับรู้

จะเห็นได้ว่า การรับรู้เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ พุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างมากแก่การรับรู้สิ่งที่ตั้งตามถูกต้อง(สัทธรรม) ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้จากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร(สัตบุรุษ)

อย่างไรก็ตาม กระบวนการรับรู้ที่นอกจากประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ หรือคำชี้แนะอันเป็นองค์ประกอบภายนอกแล้ว องค์ประกอบภายใน อันได้แก่ ความสามารถในการรับรู้ เข้าใจก็มีความสำคัญอย่างมาก แม้จะได้ยินได้ฟังสิ่งตั้งตาม แต่หากรับรู้หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน การรับรู้ก็ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้อย่างแรกก็คือ การรับรู้ไม่ตรงตามความเป็นจริง เช่น ได้ยินหรือเห็นไปอีกอย่างหนึ่ง ความคลาดเคลื่อนดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยมากในชีวิตประจำวัน ปัจจัยสำคัญนั้นไม่ได้อยู่ที่อายตนะทั้ง ๕ เช่นหู หรือตา แต่อยู่ที่ใจหรือความรู้สึกนึกคิด คนที่กำลังหวาดกลัวด้วยไม่เคยเข้าป่า ย่อมเห็นรากไม้เป็นงูได้ง่าย ๆ ในทำนองเดียวกันพ่อที่กำลังกังวลกับงานการย่อมได้ยินไม่ตลอดว่าลูกกำลังปรึกษาเรื่องอะไร ส่วนคนที่กำลังคุมแค้นอยู่ในใจ ถ้ามีใครยิ้มให้ก็อาจมองว่าเขายิ้มเยาะตนก็ได้ พุดตามหลักปฏิจจนสมุปบาทก็คือ สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ การรับรู้คลาดเคลื่อนนั้นมิได้เป็นผลจากการปรุงแต่งของอารมณ์ความรู้สึกในขณะนั้นเท่านั้น หากยังเกิดจากทัศนคติหรือทิวทัศน์ที่ฝังแน่นในใจด้วย เคยมีการทดลองโดยอาจารย์ผู้หนึ่งพาคนแปลกหน้าไปแนะนำให้นักศึกษา ๕ กลุ่มรู้จัก ในแต่ละกลุ่ม ก็แนะนำแตกต่างกันไป เช่นแนะนำว่าเป็นนักศึกษาบ้าง ศิกษานิเทศก์บ้าง อาจารย์บ้าง อาจารย์อาวุโสบ้าง และศาสตราจารย์บ้าง หลังจากนั้นอาจารย์ก็ให้นักศึกษาแต่ละชั้นกะประมาณความสูงของบุคคลผู้นั้น ปรากฏว่านักศึกษาแต่ละกลุ่มประเมินความสูงของชายผู้นั้นแตกต่างกันไป ที่น่าสนใจก็คือ ความสูงของคน ๆ นั้นในสายตาของนักศึกษาแต่ละกลุ่มจะขึ้นอยู่กับว่าบุคคลผู้นั้นแนะนำตัวเองว่าอย่างไร “ศาสตราจารย์” จะมีความสูงมากที่สุด และที่สั้นน้อยที่สุดคือ “นักศึกษา” นั้นหมายความว่า ยิ่งแนะนำตัวว่ามีสถานะทางสังคมสูงเท่าไร ก็ยิ่งมีความสูงในสายตาของนักศึกษา มากเท่านั้น สรุปก็คือ การให้ค่าแก่สถานภาพทางสังคมมีผลต่อการรับรู้ของนักศึกษา(และคนทั่วไป) แม้จะเป็นเพียงการรับรู้ทางกายภาพ หรือการรับรู้ด้วยตากก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ ในกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ นอกจากจะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลข่าวสารหรือเนื้อหาที่จะรับรู้แล้ว สิ่งที่จะมองข้ามไปไม่ได้ก็คือความสามารถในการรับรู้ ในทางพุทธศาสนาสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้ตรงตามความเป็นจริงก็คือ สติ สติช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่กำลังเกิดขึ้นในใจ สามารถยถาจิตรจากอารมณ์และรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่กำลังประสบอย่างตรงตามความเป็นจริงได้ (active listening ที่กำลังพูดถึงในหลายวงการ ก็คือการฟังอย่างมีสติ ปลอดจากอคติและสมมติฐานล่วงหน้านั่นเอง) สติหากมีกำลังเพียงพอและต่อเนื่อง ยังจะช่วยให้บุคคลมองเห็นตัวเองอย่างลึกซึ้งจนตระหนักถึงทัศนคติหรือความลำเอียงทางเชื้อชาติ เพศ เศรษฐกิจ สถานะ ที่ฝังลึกอยู่ในตน อันเป็นอุปสรรคต่อการรับรู้โลกตามความเป็นจริง

สติยังช่วยให้ปัญญาหรือความรู้ที่มีอยู่ ถูกดึงมาใช้จนให้เกิดประโยชน์ด้วย และหากฝึกฝนมาดีพอ ทั้ง ๆ ที่เห็นหรือรับรู้สิ่งที่ไม่ดี แทนที่จะเป็นโทษก็อาจเป็นคุณด้วย พุทธศาสนาแม้จะเน้นการรับรู้สิ่งที่ดี แต่เมื่อมีเหตุจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ท่านก็สอนให้รู้จักเปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี พระเถระบางรูปในสมัยพุทธกาล เช่น พระลภณทกภททิยะเห็นนางคณิกาหัวเราะแยมยิ้ม ท่านพิจารณาเป็นอารมณ์ จนเกิดความสลดสังเวชในสังขาร และบรรลุนาคามีผลทันที ยิ่งพระนาคสมาลด้วยแล้ว ท่านบรรลุอรหัตผลขณะเห็นผู้หญิงพ้อนรำกลางถนนด้วยซ้ำ

ในพุทธศาสนามีคำว่า อินทรีย์สังวร หรือการสำรวมอินทรีย์ หมายถึงการระวังไม่ให้กุศลธรรมครอบงำใจเมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ มักเข้าใจกันว่าอินทรีย์สังวรหมายถึงการระวังหูระวังตาไม่ไปรับรู้รับเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม นี่ยังเป็นความหมายที่แคบ การสำรวมอินทรีย์ที่แท้จริงหมายความว่ารวมถึง การรักษาใจให้เป็นปกติ ไม่เกิดอกุศลแม้จะเห็นสิ่งไม่ดีไม่งาม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายคำนี้ให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าหมายถึง "การใช้อินทรีย์ให้เป็น" ความหมายดังกล่าวมีความสำคัญมาก การฝึกฝนอบรมเยาวชน(และผู้ใหญ่)ที่แล่วมาเน้นให้หลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ดี (เช่น สื่อลามก และสื่อรุนแรง) แต่การสอนเพียงเท่านี้ไม่เพียงพอเสียแล้ว เพราะทุกวันนี้สิ่งดังกล่าวได้แพร่สะพัดไปทั่ว และตามเข้าไปถึงห้องนอน (โดยผ่านโทรทัศน์ วีดีโอ และคอมพิวเตอร์) ในเมื่อสิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คนยุคบริโภคนิยมไปแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกฝนให้เยาวชน (และผู้ใหญ่) รู้ว่าจะวางใจอย่างไรเมื่อประสบพบเห็นสิ่งเหล่านี้ พุดง่าย ๆ คือฝึกให้เป็นฝ่ายรับที่ชาญฉลาด แทนที่จะเอาแต่หลบเลี่ยง(ซึ่งเป็นไปไม่ได้แล้ว) แน่นนอนว่าสติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากสำหรับอินทรีย์สังวร แต่อินทรีย์สังวรจะเกิดผลดีได้ต้องอาศัยปัญญาหรือการรู้จักคิดด้วย นี่เป็นเรื่องของโยนิโสมนสิการ ก่อนที่จะพูดต่อไปถึงเรื่องโยนิโสมนสิการ ควรกล่าวด้วยว่ายังมีความคลาดเคลื่อนในการรับรู้ถืออย่างหนึ่ง ได้แก่การเข้าใจเนื้อหาสาระหรือจับประเด็นได้ไม่ถูกต้องหรือไม่ครบถ้วน ในกรณีที่เป็นการฟังหรือการอ่าน การรับรู้ที่ถูกต้องมิได้หมายความว่าได้รับรู้ถ้อยคำอย่างถูกต้องครบถ้วนเท่านั้น หากยังรวมถึงการเข้าใจเนื้อหาหรือสามารถจับประเด็นที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการสื่อได้ และถ้าให้ดีกว่านั้นก็คือสามารถเข้าใจเจตนาหรือจุดมุ่งหมายของเนื้อหาดังกล่าว ประเด็นนี้จะได้กล่าวต่อไป

การคิด

เมื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำได้อย่างถูกต้อง ตรงประเด็น และครบถ้วนแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อมาก็คือ การคิด หรือการนำเอาสิ่งที่รับรู้้นั้นมาย่อย จัดระเบียบ หรือเสริมเติมต่อเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น เปรียบดังการย่อยอาหารให้เกิดพลังงานเพื่อความเจริญเติบโตของร่างกาย โยนิโสมนสิการคือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี สามารถจัดได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา คือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะหรือความเป็นจริง โยนิโสมนสิการประเภทนี้มุ่งให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ เข้าถึงอสรภาพทางจิตและปัญญา แต่ในระดับสามัญหรือโลกียธรรมหมายถึงการคิดเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น ส่วนโยนิโสมนสิการอีกประเภทหนึ่งคือ โยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุบายลดโทษ โทสะและโมหะ โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมากดข่มหรือทดแทน

พระพรหมคุณาภรณ์ได้แจกแจงโยนิโสมนสิการ ๒ ประเภทดังกล่าวออกมาเป็น ๑๐ วิธีอย่างละเอียด ผู้สนใจสามารถอ่านได้จาก พุทธธรรม จึงไม่ขอกล่าวในที่นี้

อย่างไรก็ตาม ขอกกล่าวเพิ่มเติมว่า สิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้รู้จักคิดหรือเกิดโยนิโสมนสิการก็คือการรู้จักตั้งคำถาม คำถามนั้นเป็นตัวนำความคิดและกำหนดการรับรู้เพื่อแสวงหาคำตอบ พระพุทธองค์ได้ใช้คำถามในการกระตุ้นให้เกิดปัญญาบ่อยครั้งมาก อันที่จริงการที่มีพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้ก็เพราะเจ้าชายสิทธัตถะหมั่นตั้งคำถามกับตนเองอยู่ตลอดเวลาว่า ทำอย่างไรถึงจะพ้นทุกข์ได้ คำถามนี้คำถามเดียวเท่านั้นที่ทำให้ทรงสละวังออกบวช ละทิ้งอาหารดาบส อุทกดาบส และเลิกละการบำเพ็ญทุกรกิริยา จนค้นพบสัจธรรม อันทำให้พ้นทุกข์สิ้นเชิง

คำถามอีกเช่นกันที่ทำให้องค์ลีมาลถูกคิดขึ้นมา เลิกไล่ล่าพระพุทธองค์ และสนใจสดับฟังธรรมจากพระองค์ คำถามนั้นก็คือ "เราหยุดแล้ว แต่เหตุใดท่านจึงยังไม่หยุด ?" เมื่อถูกลูกศรเสียบอก

ปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องหาคำตอบคืออะไร ถามหาว่าใครยิงธนู ? ธนูมาจากไหน ? ทำด้วยอะไร ? หรือตอบให้ได้ว่า ทำอย่างไรจะถอดลูกธนูออกมาได้ ? คำถามเหล่านี้พระพุทธรองค์ได้ใช้ในการกระตุ้นให้ผู้คนเกิดความคิดขึ้นมา และสนใจในการปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ แทนที่จะคอยจะหาคำตอบในทางอภิปรายว่า โลกเที่ยงหรือไม่ ? คนเรามาจากไหน ? ตายแล้วไปไหน ? ซึ่งล้วนเป็นคำถามที่ทำให้ชีวิตว่างเปล่าและหลงทิศหลงทาง

กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่รู้จักคิดหรือคิดไม่ถูกวิธี ขณะเดียวกันคนจะคิดเป็นหรือคิดถูกวิธีได้ก็เพราะรู้จักตั้งคำถาม กระบวนการศึกษาที่ถูกต้องจึงควรให้ความสำคัญแก่การฝึกให้รู้จักตั้งคำถามด้วย มิใช่เก่งแต่การแสวงหาหรือจดจำคำตอบอย่างเดียว เนื่องจากการเรียนรู้แบบต่างๆ พุดถึงเรื่องความคิดไว้มากแล้ว จึงจะไม่ขอกล่าวในที่นี้มากนัก

การปฏิบัติ

ในทางพุทธศาสนา การปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ขาดการปฏิบัติย่อมมิใช่การเรียนรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือถูกต้อง นี่อาจเป็นจุดสำคัญที่ทำให้การศึกษาแบบพุทธแตกต่างจากการศึกษาแบบตะวันตกหลายสำนัก เพราะฝ่ายหลังนั้นเน้นการใช้ความคิดล้วน ๆ จึงเป็นการเรียนรู้ในระดับพุทธิปัญญา(intellect)

การศึกษาหรือสิกขาในทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ส่วนนี้ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญ นอกเหนือจากการสดับฟัง การอ่าน และการคิด พึงสังเกตว่าการปฏิบัติที่พระพุทธรองค์ทรงเน้นดังปรากฏในพุทธพจน์ต้นบทความก็คือการปฏิบัติที่เรียกว่าธรรมานุธรรมปฏิบัติ คำนี้มักแปลกันว่าปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรม หรือปฏิบัติธรรมน้อยคล้ายแก่ธรรมใหญ่ พระธรรมปิฎกให้อธิบายเพิ่มเติมว่าหมายถึง "ปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกันและส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ" (พุทธธรรม หน้า ๖๘๔) พุดง่าย ๆ คือปฏิบัติตรงตามจุดมุ่งหมาย การปฏิบัติให้ตรงตามจุดมุ่งหมายมิใช่เรื่องง่าย พระพุทธรองค์เคยตรัสกับพระสารีบุตรว่า ผู้ที่ยินดีในธรรมานุธรรมปฏิบัติ นับว่าหาได้ยาก แม้ว่าในที่นี้พระองค์จะทรงหมายถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตผล แต่ในระดับโลกียธรรมธรรมานุธรรมปฏิบัติก็ยังเป็นเรื่องยากอยู่ดี เพราะการปฏิบัติธรรมนั้นนอกจากจะต้องรู้ข้อธรรมแล้ว ยังต้องรู้จุดหมายของธรรมข้อนั้น ๆ ด้วย

จึงจะปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง แต่นักปฏิบัติเป็นอันมาก แม้จะรู้ข้อธรรมแต่ไม่เข้าใจจุดหมาย ดังนั้นเราจึงเห็นคนถือศีลจำนวนไม่น้อย เกิดความหลงตัวหรือยกตนข่มทานว่าสมทานศีลมากกว่าหรือเคร่งกว่าคนอื่น ทั้ง ๆ ที่ศีลนั้นมีจุดหมายเพื่อการลดละและขัดเกลาตนเอง น้อมจิตสู่ความสงบสำหรับเป็นฐานสู่สมาธิและปัญญา ในทำนองเดียวกันหลายคนถือศีลโศกแล้วก็เลยเฉื่อยชา ไม่เอางานเอากิจทั้ง ๆ ที่ศีลนั้นพระองค์ทรงสอนเพื่อผู้คนจะได้เอากำลังและเวลาที่เคยปรนเปรอตน ไปใช้ในการสร้างสรรค์ความดีงามทั้งสำหรับตนและส่วนรวม อีกตัวอย่างคือสุขและสัปปายะ จุดมุ่งหมายของทั้ง ๒ ประการ เพื่อเอื้อให้การปฏิบัติเป็นไปด้วยดี แต่คนเป็นอันมาก เมื่อได้รับความสุขและอยู่ในที่สบาย(สัปปายะ) ก็พอใจเพียงเท่านั้น หยุดนิ่ง ไม่สนใจที่จะเพียรพยายามพัฒนาตน

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นก็เพื่อจะชี้ว่า นอกจากจะให้ความสำคัญแก่การปฏิบัติในฐานะที่เป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้แล้ว การเข้าใจจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติแต่ละอย่างก็เป็นเรื่องที่ต้องมองข้ามไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ภัณฑารักษ์หรือครูบาอาจารย์ จึงไม่เพียงแต่จะต้องเป็นผู้ที่สามารถชี้แนะสิ่งดีงาม(ธรรม)แก่ศิษย์แล้ว ยังจะต้องเข้าใจกระจ่างชัดในจุดมุ่งหมาย(อรรถ)ของสิ่งเหล่านั้นด้วย พร้อมกันนั้นก็ยังสามารถช่วยให้ศิษย์รู้จักคิด สามารถเข้าใจเนื้อหาสาระของสิ่งที่ตนสอน จับหลักจับประเด็นได้ พร้อมกับเข้าใจจุดมุ่งหมายของหลักหรือสาระเหล่านั้นได้ด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์เรียกวิธีคิดแบบนี้ว่า วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์)

เมื่อเข้าใจจุดมุ่งหมายแล้ว ก็สามารถประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาให้เกิดผลได้ในทุกสถานการณ์ หรือสามารถบูรณาการสิ่งเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิตประจำวันได้ คนเป็นอันมากไม่สามารถเอาความรู้มาใช้ในประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ สาเหตุสำคัญก็เพราะไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายของความรู้เหล่านั้น ประวัติศาสตร์ ปรัชญา หรือแม้แต่ศาสนา จึงเป็นเพียงแค่ความรู้ในตำราที่ใช้ประโยชน์เฉพาะเวลาสอบหรือโต้เถียงกันเท่านั้น ในทำนองเดียวกันวิทยาศาสตร์ก็กลายเป็นเรื่องของเทคโนโลยี แต่มิได้ช่วยให้คนรู้จักคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลเลย

ผู้ที่สนใจการปฏิบัติในฐานะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ ขอแนะนำให้ดูตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมจากบทความเรื่อง "ปลูกผักสร้างคนทีโรงเรียนวัดวังสวัสดิ" ใน สานปฏิรูป ฉบับที่ ๑๔ เดือนเมษายน ๒๕๔๒ บทความนี้เป็นเรื่องของโรงเรียนแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กโดยใช้การปลูกผักเป็นสื่อหรืออุบาย เด็กจะเรียนรู้คณิตศาสตร์ ศีลธรรม นิเวศวิทยา วิชาธุรกิจและการจัดการ รวมทั้งคุณค่าของการร่วมมือกัน จากการที่ได้ร่วมกันปลูกผัก ในด้านหนึ่งคือการฝึกให้เด็กเกิดการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติและใช้ความจริงเป็นตัวตั้ง (แทนที่จะเอาวิชาเป็นตัวตั้ง)

อีกด้านหนึ่งนี้เป็นตัวอย่างของการบูรณาการความรู้และวิชาการทั้งหลายให้มาผสมกันโดยมีแปลงผักเป็นจุดเชื่อมต่อ แต่แปลงผักจะนำผู้เรียนไปสู่โลกแห่งวิชาความรู้สาขาต่าง ๆ ได้ก็ต่อเมื่อครูหรือผู้แนะนำนั้นรู้ชัดในอรรถหรือจุดมุ่งหมายของกิจกรรมต่าง ๆ ที่แนะนำให้เด็กทำ หาไม่แปลงผักก็มีความหมายเพียงแค่อาหารกลางวันราคาถูกหรือคะแนนเสริมประสบการณ์เท่านั้น

ควรกล่าวย้ำด้วยว่า การปฏิบัติที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริงนั้น ต้องไม่จำกัดอยู่เพียงแค่การทำ"การบ้าน"หรือการทำแบบฝึกหัดในหนังสือเท่านั้น หากยังหมายถึงการพาตนออกจากห้องเรียนสู่โลกกว้าง ได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนและสรรพสิ่งท่ามกลางสังคม เพื่อรู้จักชีวิตและความเป็นจริง

การรับรู้ การคิด และการปฏิบัตินี้ ในที่สุดก็จะเชื่อมกันเป็นวัฏจักร เพราะเมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้อง นอกจากจะช่วยให้รู้จักคิดได้ดีขึ้น และเกิดความรู้ใหม่แล้ว ยังทำให้เกิดทัศนคติใหม่ เกิดความใฝ่รู้ มองสิ่งต่าง ๆ ว่าเอื้อให้เกิดปัญญาได้ทั้งนั้น อีกทั้งยังอาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นมากขึ้น เช่น เห็นว่าการร่วมมือกันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากขึ้น ทัศนคติเหล่านี้ย่อมเปิดใจให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น ละเอียดลออถี่ถ้วนขึ้น เรียกว่าเปิดใจกว้างและเป็นกลางได้มากขึ้น เป็นการเพิ่มสมรรถนะในการใช้อินทรีย์ให้เกิดประโยชน์ การรับรู้เช่นนี้ย่อมส่งผลให้เกิดการคิดและการปฏิบัติที่เกื้อกูลเป็นกุศลมากขึ้น เอื้อให้เกิดความเจริญแห่งปัญญา และนำไปสู่ความมั่งคั่งแห่งชีวิตและสังคมในที่สุด

นอกจากการสัมพันธ์เชื่อมโยงจนครบวงจรแล้ว ในทางพุทธศาสนายังเห็นว่า ทั้งการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติ ในตัวมันเองก็เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาได้ด้วยโดยไม่ต้องรอให้เชื่อมโยงจนครบกระบวนการเสียก่อน ดังเรียกปัญญาที่เกิดจากการรับรู้สุดับฟังว่าสุตมยปัญญา เรียกปัญญาที่เกิดจากการคิดว่าจินตมยปัญญา และเรียกปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติว่าภาวนามยปัญญา อย่างไรก็ตามกล่าวโดยรวมแล้วความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติก็ยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนรู้ แม้แต่ปัญญา ๓ ประเภทที่กล่าวมา เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุด ก็ได้อาศัยการรับรู้ การคิด และการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน ๆ หากยังต้องมียุคประกอบอีก ๒ อย่างเป็นทุนเดิมหรือปัจจัยหนุน เพียงแต่ไม่เด่นเท่านั้น

๘

แนวคิดการบริหารการศึกษา

ตามหลักไตรสิกขากับแนวคิดตามทฤษฎีเชิงระบบ เป็นความสอดคล้องกันที่ลงตัว

๑ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา (The threefold training)

ในบรรดากระบวนการพัฒนาชีวิตมนุษย์ถือว่าการศึกษเป็นสิ่งสำคัญเพราะการศึกษาคือการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านกาย ทางด้านสังคม ทางด้านจิตใจ และทางด้านปัญญาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญกับคำว่า “สิกขา” หรือ ที่เรามักเรียกในภาษาไทยว่า “ศึกษา” เป็นอย่างมาก หลักของสิกขานี้เป็นหลักธรรมที่มีความหมายครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา จนกล่าวได้ว่าเรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความหมายของไตรสิกขาคืออะไร แนวคิดตามหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างไร รูปแบบของวิธีไตรสิกขาเป็นอย่างไร การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไรผู้เขียนจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๑.๒ ความหมายของไตรสิกขาคืออะไร

คำว่าไตรสิกขา ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษาสาม อย่าง หรือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้อย่างยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน คำว่า “การศึกษา” ที่ใช้ในภาษาไทยนั้นเป็นคำที่นำมาจากภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นบาลีก็คือ สิกขา เรียกได้ว่าเป็นคำเดียวกัน สิกขา คือการศึกษาในหลักพระพุทธศาสนา และสิกขาในพระพุทธศาสนานั้นมี ๓ อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา นั้นเอง

๑.๒ แนวคิดตามหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างไร

หลักสิกขานี้ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละเป็นเนื้อเป็นตัวเป็นความหมายที่แท้ของการศึกษา การศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา[๑]แนวคิดการพัฒนาตามหลักของไตรสิกขานี้เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม มีหลักการที่สำคัญดังนี้

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน ได้แก่ (๑) ปัจจัยภายนอกที่ดี (ปรโตโฆสะ) คือสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร (๒) ฝึกการคิดอย่างถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) เป็นการให้ถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบอันจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ความเห็นถูกต้องคือสัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งก็เข้าสู่กระบวนการฝึกตามหลักไตรสิกขา

๒) การฝึกตามหลักของไตรสิกขา ซึ่งมีหลักสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่(๑) ศีล เป็นเรื่องของการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม บางที่ท่านแยกย่อยไปอีก คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ เรียกว่า “กายภาวนา” และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เรียกว่า สีสภาวนา (๒) สมาธิ เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรม ความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง หมั่นเพียร อดทน ความมีสติ สมาธิ ความสุข ความสดชื่น เบิกบาน เรียกว่า จิตภาวนา (๓) ปัญญา เป็นการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ เน้นความรู้ตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มันเป็น เรียกว่า ปัญญาภาวนา

๓) วัตถุประสงค์และประเมินผล การพัฒนาที่รอบด้านครอบคลุมนี้นักการศึกษาปัจจุบันว่ามี ๔ อย่าง ซึ่งตรงพอดีกับในพระพุทธศาสนา เรียกว่า การพัฒนา ๔ ด้าน คือ ๑) พัฒนากาย แยกได้เป็นหลายอย่าง อย่างง่ายที่สุด คือ พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี หายโรคภัยไข้เจ็บ แต่พุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการพัฒนากายในความหมายว่า เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ อย่างถูกต้องดีงาม ตัวการพัฒนากาย เรียกว่ากายภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่า ภาวิตกาย แปลว่าคนที่พัฒนากายแล้ว ๒) พัฒนาศีล คือการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเรียกว่า การพัฒนาทางสังคม ทางพระเรียกเป็นทางศัพท์ว่า ศีลภาวนา ถ้าเป็นคนได้พัฒนาศีลแล้วก็เรียกว่า ภาวิตศีล ๓) พัฒนาจิต เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจ ให้พร้อม สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ คือ(๑) คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่างๆ คือ เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม (๒) สมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต คือความมีสติดี มีวิริยะ ความเพียรพยายามสูงส่ง มีขันติ ความอดทนและทนทาน (๓)สุขภาพจิต คือมีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น เบิกบาน ร่าเริงปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใสการพัฒนาจิตนี้ถ้าเรียกสั้นๆก็เรียกว่า จิตตภาวนา ถ้าเป็นคนที่ฝึกอบรมจิตแล้ว พัฒนาจิตแล้วก็เรียกว่าเป็น ภาวิตจิต ๔) พัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ ปัญญาขั้นแรก คือปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ้งลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่เพียดยืนยันหรือเอนเอียงด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือการคิดการวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดีงามยิ่งขึ้นไป ขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลายความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอาความอยากของตนเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนแปลงมาเป็นผู้และทำการด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสระภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ การพัฒนาทางปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่าภาวิตปัญญา คือเป็นคนที่ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญาแล้วก็จบการพัฒนา ๔ ด้าน ซึ่งถือว่าครบถ้วนสำหรับชีวิต[๒]ดังนั้นการดำเนินชีวิตที่ดีจึงต้องมีการศึกษา และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา

๑.๓ รูปแบบของไตรสิกขาเป็นอย่างไร(The threefold training Model)

จากแนวคิดตามหลักของไตรสิกขาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบของไตรสิกขา ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ ๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ หมายถึง มีปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการที่ดี ซึ่งก็คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้าน ได้แก่ ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิดังที่กล่าวมานี้เรียกว่า “บุพภาคของการศึกษา” คือ สิ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้นก่อนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักไตรสิกขา ๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ (๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญามากน้อยเพียงใด (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชนวัดในชุมชน ได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้นครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

๑.๔ การนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไร

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน นักวิชาการได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า เราจะต้องเห็นตรงกันก่อนว่า คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา นั่นคือ คนเป็นตัวตั้งของการพัฒนา ทั้งหลายคนที่ได้รับการพัฒนาดีแล้วจะบรรลุถึงสภาวะที่เรียกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ เมื่อคนชนิดนั้นไปอยู่จุดใดของสังคม เขาก็มีส่วนให้จุดนั้นพัฒนาไปด้วย กล่าวคือมนุษย์ที่สมบูรณ์จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมต่อไป[๓]ที่ผ่านมากกระทรวงศึกษาธิการได้มีแนวคิดในการนำเอาหลักไตรสิกขาในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบโครงการโรงเรียนวิสุทธิพุทธซึ่งหมายถึงโรงเรียนระบบปกติทั่วไปแต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิสุทธิพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมาใช้ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตอย่างแท้จริงและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขามาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน หลักการนำรูปแบบไตรสิกขาไปใช้ในการบริหารการศึกษาหลักการจัดดังต่อไปนี้

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้าน เช่น ระบบบริหาร อาคารและสถานที่ หลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้นให้มีความพร้อมที่จะใช้การได้อย่างเต็มศักยภาพในทุกด้าน พร้อมทั้งทำความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงานในทุกขั้นตอนอย่างถูกต้องจนเกิดเป็นสัมมาทิฏฐิ คือ เป็นความเห็นที่ถูกต้อง

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา คือ(๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญา มากน้อยเพียงใด (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชนวัดในชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้นครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

สรุปแนวคิดการบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขา วิธีคิดแบบนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ คือ ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้านและสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๓) วัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนและศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนไปด้วยพร้อมกัน

๒. หลักทฤษฎีเชิงระบบ (System Theory)

ทฤษฎีเชิงระบบเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการในปัจจุบันกล่าวคือ มีหลายภาคส่วนที่ได้นำเอาทฤษฎีนี้ไปใช้เป็นกรอบในการบริหารองค์กร ทั้งสถานประกอบการ ภาคธุรกิจของเอกชน และในองค์กรของรัฐ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้ นำเอาทฤษฎีเชิงระบบนี้เข้ามาใช้ในระบบประกันคุณภาพทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ด้วย สำหรับความหมายของระบบคืออะไร แนวคิดตามหลักของทฤษฎีเชิงระบบเป็นอย่างไร รูปแบบของวิธีระบบเป็นอย่างไร และ การนำรูปแบบทฤษฎีเชิงระบบไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไรผู้เขียนจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายของระบบคืออะไร

คำว่าระบบเป็นกลุ่มขององค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน และมีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะที่ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อกระทำกิจกรรมให้ได้ผลสำเร็จตามความต้องการ ปัจจุบันคำว่า “ระบบ” เป็นคำกล่าวที่ใช้กันแพร่หลายโดยทั่วไป เวลาที่กล่าวถึงระบบ เรามักจะต้องคำนึงถึงคำ ๓ คำ คือ

๑) การคิดอย่างมีระบบ (System Thinking) หมายถึงการคิดอย่างมีเหตุผล โดยคิดอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสียที่จะเกิดขึ้นทั้งในภาพรวม และทุกๆ ส่วนขององค์ประกอบย่อยของระบบว่าต่างก็มีส่วนสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

๒) วิธีปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ (System Approach) หมายถึงวิธีปฏิบัติงานที่เป็นระบบ โดยมีการนำเอาปัจจัยที่จำเป็นต่อการบริหารมาใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดผลรับตรงตามเป้าหมายที่กำหนด ทั้งปัจจัย กระบวนการทำงาน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะมีส่วนสัมพันธ์กัน และเป็นผลซึ่งกันและกัน

๓) ทฤษฎีเชิงระบบ (System Theory) เป็นทฤษฎีที่ระบุว่าองค์การประกอบด้วย ส่วนประกอบที่เป็นอิสระ และเป็นวิธีการบริหารงานที่จะเพิ่มความเข้าใจ รู้จุดเด่นจุดด้อยในองค์การ เพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาได้มากยิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดตามหลักของทฤษฎีเชิงระบบเป็นอย่างไร

หลักการและแนวคิดของทฤษฎีเชิงระบบที่สำคัญมีดังนี้ ๑) ทฤษฎีเชิงระบบมีความเชื่อว่า ระบบจะต้องเป็นระบบเปิด (Open System) กล่าวคือ จะต้องมีการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยได้รับ อิทธิพลหรือผลกระทบตลอดเวลาจากสภาพแวดล้อม ๒) มีรูปแบบของการจัดลำดับ (The Hierarchical Model) ในลักษณะของระบบใหญ่และระบบย่อยที่สัมพันธ์กัน ๓) มีรูปแบบของปัจจัย ป้อนเข้าและผลผลิต (Input Output Model) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลของการปฏิสัมพันธ์ที่มีกับ สิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากปัจจัยกระบวนการ และผลผลิตตามลำดับ เป็นองค์ประกอบของระบบ ๔) แต่ละองค์ประกอบของระบบจะต้องมีส่วนสัมพันธ์กัน หรือมีผลกระทบต่อกันและกัน (The Entities Model) หมายความว่า ถ้าองค์ประกอบของระบบตัวใดตัวหนึ่งเปลี่ยนไป ก็จะมีผลต่อการปรับเปลี่ยน ขององค์ประกอบตัวอื่นด้วย ๕) ทฤษฎีเชิงระบบเชื่อในหลักการของความมีเหตุผลของสิ่งต่างๆ (Cause and Effect) ซึ่งเป็นหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ ทฤษฎีเชิงระบบไม่เชื่อว่าผลของ สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เกิดจากเหตุเพียงสาเหตุเดียว แต่ทฤษฎีเชิงระบบเชื่อว่าปัญหา ทางการบริหารที่เกิดขึ้นมักจะมาจากสาเหตุที่มากกว่าหนึ่งสาเหตุ ๖) ทฤษฎีเชิงระบบจะมองทุกๆ อย่างในภาพรวมของทุกองค์ประกอบมากกว่าที่จะมองเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบ ๗) ทฤษฎีเชิง ระบบคำนึงถึงผลของการปฏิบัติที่เป็น “Output” หรือ “Product” มากกว่า “Process” ซึ่งผล สุดท้ายของงานที่ได้รับอาจมีมากมายหลายสิ่ง ซึ่งก็คือผลกระทบ (Outcome or Impact) ที่เกิดขึ้น ตามมาในภายหลังนั่นเอง ๘) ทฤษฎีเชิงระบบจะมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยน และป้อนข้อมูล ย้อนกลับ (Feedback) เพื่อบอกให้รู้ว่าระบบมีการเบี่ยงเบนอย่างไร ควรจะแก้ไขที่องค์ประกอบใดของ ระบบ ซึ่งก็คือ การวิเคราะห์ระบบ (System Analysis) นั่นเอง

๒.๓ รูปแบบของวิธีระบบเป็นอย่างไร (System Approach Model)

จากหลักการและแนวคิดทฤษฎีเชิงระบบดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ระบบ ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑) ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารทุกๆ ด้าน ได้แก่บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) การบริหารจัดการ (Management) และแรงจูงใจ (Motivations) ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์การ

๒) กระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภท มาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อยๆ รวมกันอยู่ หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตาม ตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓) ผลลัพธ์ (Product or Output) เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมา ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ๔) ผลกระทบ (Outcome or Impact) เป็น ผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้

๒.๔ การนำรูปแบบทฤษฎีเชิงระบบไปใช้ในการบริหารการศึกษาทำได้อย่างไร

การนำเอาทฤษฎีระบบหรือวิธีระบบมาใช้ในการบริหารองค์การ หากนำมาใช้ให้ดี ถูกต้อง และเหมาะสม ระบบก็จะช่วยให้องค์การมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามหากนำมาใช้ไม่ถูกต้องหรือองค์ประกอบแต่ละส่วนของระบบไม่สัมพันธ์กัน ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อองค์การได้ ดังนั้นการนำเอาทฤษฎีเชิงระบบหรือวิธีการระบบมาใช้ จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ระบบที่เรียกว่า System Analysis ควบคู่กันไปด้วยการวิเคราะห์ระบบจะช่วยให้ผู้บริหารทราบว่า หากผลผลิตหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ปัญหานั้นจะเกิดจากองค์ประกอบใดของระบบ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันหรือไม่ อย่างไร ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) จะช่วยให้ทราบถึงประเภทของปัญหาจุดที่ต้องได้รับการพัฒนาแก้ไขหรือปรับปรุงได้มากขึ้น การแก้ไขปรับปรุงก็ต้องกระทำอย่างเป็นระบบ มีไข่แก้ไขเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น

การวิเคราะห์ระบบ (System Analysis) เป็นส่วนหนึ่งของวิธีระบบ (System Approach) ที่มุ่งเน้นกระบวนการ (Process) มากกว่าผลผลิตหรือผลงาน (Output or Product) โดยมุ่งวิเคราะห์ปัญหา (Identify the Problem) และเป็นกระบวนการประเมินวิธีระบบการวิเคราะห์ระบบ เป็นขั้นแรกของการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายเพื่อให้มีระบบการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ เพราะการพัฒนาคือการปรับปรุง เพื่อให้สภาพปัญหาที่มีอยู่หมดไป หรือเหลือน้อยลงตามศักยภาพของทรัพยากรและข้อจำกัดที่มีอยู่ให้เกิดความสมดุลของโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ในระบบ จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ระบบ[๔]ตัวอย่างของสถาบันการศึกษาที่นำเอาทฤษฎีระบบไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์กร คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้นำทฤษฎีนี้ไปใช้ในระบบประกันคุณภาพทางการศึกษา โดยใช้อักษรย่อว่า “IPOI” ซึ่งมีประเด็นและรายละเอียด ดังนี้ ๑) ปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ (๑) ปรัชญา ปณิธาน และวัตถุประสงค์ (๒) หลักสูตร (๓) คณาจารย์ (๔) นิสิต (๕) แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ (๖) อาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม (๗) ระบบบริหาร จัดการ (๘) งบประมาณ ๒) ปัจจัยกระบวนการ (Process) ได้แก่ (๑) การเรียนการสอน (๒) การบริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่สังคม (๓) การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (๔) การวิจัย (๕) ระบบประกันคุณภาพ ๓) ปัจจัยผลผลิต (Output) ได้แก่ ผลผลิต๔) ปัจจัยผลกระทบ (Impact) ได้แก่ ผลกระทบต่อมหาวิทยาลัย คณะสงฆ์และสังคม[๕]

สรุปแนวคิดการบริหารการศึกษาตามทฤษฎีระบบวิธีคิดแบบนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

๑) ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ ด้าน ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์การบริหารจัดการและแรงจูงใจ ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์การ

๒) ปัจจัยกระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อย ๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผลการติดตามตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓) ผลลัพธ์ (Product or Output) เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔) ผลกระทบ (Outcome or Impact) เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้

๓. การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา

แนวคิดการบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขากับแนวคิดตามทฤษฎีเชิงระบบดูเหมือนกับว่าเป็นความสอดคล้องกันที่ลงตัวอยู่หลายอย่างทั้งที่แนวคิดทั้ง ๒ นี้ได้เกิดขึ้นในยุคสมัยที่แตกต่างกันมาก อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทั้ง ๒ ยังมีประเด็นที่ทำให้เห็นได้ว่ามีใช้ว่าหลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบจะมีความสอดคล้องลงตัวกันทั้งหมดในทุกประเด็น หากได้นำแนวคิดทั้ง ๒ มาสร้างเป็นตารางเปรียบเทียบก็จะทำให้เรามองเห็นผลการเปรียบเทียบได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

ตารางที่ ๑.๒ แสดงการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา

ประเด็นเปรียบเทียบ	แนวคิดที่นำมาเปรียบเทียบ		ผลการเปรียบเทียบ
	ไตรสิกขา	ทฤษฎีเชิงระบบ	
ด้านทรัพยากรทางการบริหาร	ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หรือ บุพภาคของการศึกษา	ปัจจัยนำเข้า (Input)	คล้ายกัน
ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ	กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา	ปัจจัยกระบวนการ (Process)	คล้ายกัน
ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด	การวัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขา	ปัจจัยผลผลิต (Output)	คล้ายกัน
ด้านผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์	-	ปัจจัยผลกระทบ (Impact)	ต่างกัน

สรุปผลการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา ผลของการเปรียบเทียบสรุปได้ดังนี้

๑) ด้านทรัพยากรทางการบริหาร ผลการเปรียบเทียบ พบว่า มีความคล้ายกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หรือบุพภาคของการศึกษา เช่น พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ชื่อว่า สัปปายะ หมายถึง สิ่งที่อำนวยความสะดวกสบายเกื้อหนุนในการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญงอกงาม มี ๗ ประการ ได้แก่ (๑) อาวาสสัปปายะ มีที่อยู่ อาคาร สถานที่ สภาพแวดล้อมเหมาะสมดี (๒) โจรสัปปายะ การคมนาคมสะดวกดี มีสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ดี สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนดี มีอาหารบริบูรณ์ดี อยู่ไม่ใกล้และไม่ไกลชุมชนจนเกินไป (๓) ภัตสัปปายะ มีการพูดคุยที่เหมาะสมมีข่าวสารและสื่อสารที่เอื้อปัญญา (๔) บุคคลสัปปายะ มีบุคคลที่ถูกต้องเหมาะสมดี มีผู้ทรงภูมิความรู้ และมีคุณธรรมเป็นที่ปรึกษาที่ดี (๕) โภชนสัปปายะ มีอาหารที่ถูกสุขอนามัย เหมาะกับร่างกาย ก่อเกิดต่อสุขภาพ (๖) อุตสัปปายะ มีดินฟ้าอากาศที่เหมาะสมไม่หนาวเกินไปและไม่ร้อนเกินไป (๗) อิริยาปถสัปปายะ มีการออกกำลังที่เหมาะสม มีสถานที่ออกกำลังกาย จัดพลศึกษา เป็นต้น **สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ** เรียกว่า ปัจจัยนำเข้า หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ ด้าน ได้แก่ บุคลากรงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การบริหารจัดการ และแรงจูงใจ ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์กร จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิด ด้านทรัพยากรทางการบริหาร ทั้ง ๒ แนวคิด มีความคล้ายกัน เป็นอย่างมาก

๒) ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ผลการเปรียบเทียบ มีความคล้ายกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา เรียกว่า กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา ได้แก่ (๑) การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา เช่น กระบวนการจัดการเรียนรู้ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ การวัดประเมินผล เป็นต้น (๒) บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรเช่น ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ส่งเสริมบรรยากาศ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำความดีเป็นประจำ เป็นต้น (๓) กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เช่น กิจกรรมเสริมเนื้อหาตามหลักสูตรกิจกรรมประจำวันและสัปดาห์ กิจกรรมวันสำคัญ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เป็นต้น **สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ** เรียกว่า ปัจจัยกระบวนการ (Process) คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อย ๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตามตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิด ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ทั้ง ๒ แนวคิด มีความคล้ายกัน ก็เป็นอย่างมาก

๓) ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด ผลการเปรียบเทียบ พบว่า มีความคล้ายกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา เรียกว่า การวัดและประเมินผลการใช้หลักไตรสิกขา เช่น (๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนา **ทางด้านกาย** คือ มีการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ได้ปริมาณและคุณค่าที่แท้จริงดูแลร่างกายให้แข็งแรง สะอาด แต่งกายเรียบร้อย ถูกระเบียบ ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม มากน้อยเพียงใด

ทางด้านศีล คือ มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตมีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพอย่างสุจริต มากน้อยเพียงใด **ทางด้านจิตใจ** คือ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (แบ่งปัน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน มากน้อยเพียงใด **ทางด้านปัญญา** คือ มีศรัทธาและความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ใฝ่สร้างสรรค์ แสวงหาความจริง พัฒนาตนเอง รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาได้ด้วยสติปัญญามากน้อยเพียงใด (๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจเชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากชุมชนวัดในชุมชนได้ศาสนทายาทเป็นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้นครอบครัวในชุมชน มีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น มากน้อยเพียงใดเป็นต้น **สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ** เรียกว่า ปัจจัยผลผลิต เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับแนวคิด ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดทั้ง ๒ แนวคิด มีความคล้ายกันเป็นอย่างมาก

๔) ด้านผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ ผลการเปรียบเทียบ พบว่า มีความต่างกัน กล่าว คือ หลักไตรสิกขา มิได้แยกเอาส่วนนี้มากล่าวไว้ต่างหากแต่ได้รวมกล่าวไว้ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด เรียบร้อยแล้ว แต่ **สำหรับทฤษฎีเชิงระบบ** เรียกว่า ปัจจัยผลกระทบ เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้

สรุป

เนื้อหาที่ผู้เขียนได้นำเสนอมาทั้งหมดในบทความนี้มีอยู่ ๓ ประเด็นหลัก คือ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา หลักทฤษฎีเชิงระบบ การเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษาซึ่งประเด็นที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดสรุปได้ดังนี้

หลักสิกขานี้ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดอยู่ในหลักสิกขา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นเนื้อหรือเป็นตัวเป็นความหมายที่แท้ของการศึกษา การศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาคนขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษาไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนารูปแบบของไตรสิกขา ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังนี้คือ ๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิหรือบุพภาคของการศึกษา ๒)กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา ๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา

จากหลักการและแนวคิดทฤษฎีเชิงระบบประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญ คือ

๑) **ปัจจัยนำเข้า (Input)** หมายถึง ทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ ด้าน ได้แก่บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) การบริหารจัดการ (Management) และแรงจูงใจ (Motivations) ที่เป็นส่วนเริ่มต้นและเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์กร

๒) **กระบวนการ (Process)** คือ การนำเอาปัจจัยหรือทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เนื่องจากในกระบวนการจะมีระบบย่อยๆ รวมกันอยู่หลายระบบครบวงจร ตั้งแต่การบริหาร การจัดการ การนิเทศ การวัดและการประเมินผล การติดตามตรวจสอบ เป็นต้น เพื่อให้ปัจจัยทั้งหลายเข้าไปสู่กระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓) **ผลลัพธ์ (Product or Output)** เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการของการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔) **ผลกระทบ (Outcome or Impact)** เป็นผลที่เกิดขึ้นหลังจากผลลัพธ์ที่ได้ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่คาดไว้หรือไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นก็ได้เขียนเป็นรูปแบบ (Model) ของวิธีระบบได้ดังนี้

ผลการเปรียบเทียบการใช้หลักไตรสิกขาและทฤษฎีเชิงระบบในการบริหารการศึกษา พบว่ามีความคล้ายกัน ๓ ด้าน คือ ด้านทรัพยากรทางการบริหาร ด้านการนำทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และ ด้านผลที่เกิดจากกระบวนการนำเอาปัจจัยมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด ส่วนด้านผลที่เกิดขึ้นหลังจากผลลัพธ์ มีความต่างกัน จะเห็นได้ว่าแนวคิดการบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขากับแนวคิดตามทฤษฎีเชิงระบบ ถึงแม้ว่าจะเกิดขึ้นในยุคสมัยที่ต่างกันแต่ก็เป็นความสอดคล้องกันที่ลงตัว หากได้นำหลักไตรสิกขาในหลักคำสอนของพระพุทธมาบูรณาการกับแนวคิดในทฤษฎีเชิงระบบซึ่งเป็นวิทยาการสมัยใหม่ ให้เป็นรูปแบบการบริหารการศึกษาโดยใช้หลักของไตรสิกขาบูรณาการ แล้วน่าจะเป็นรูปแบบที่มีความสมบูรณ์ และเป็นเครื่องมือที่ทรงคุณค่าเพื่อใช้ในการบริหารการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

[๑] พระเทพเวที (ประยูร ญฺมฺโต), การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.

[๒] พระเทพเวที (ประยูร ญฺมฺโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๖), หน้า ๙๕- ๑๐๕.

[๓] พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), ทิศทางการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

[๔] Ludwig Von Bertalaffy, อังใน จันทรานี สงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุ๊ค พอยท์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๘.

[๕] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือระบบประกันคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗-๒๘.

ที่มา <http://www.oknation.net/blog/tongstip/๒๐๑๑/๐๗/๑๙/entry-๑>

๙

การปฏิบัติวิปัสสนาในโรงเรียนวิถีพุทธ (Vipaassana practice in Buddhist Oriented Schools)

ปัจจุบัน โรงเรียนวิถีพุทธ มีการศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธอย่างเป็นระบบ รวมทั้งมีการนิเทศติดตาม เพื่อคัดเลือกและมอบโล่รางวัลเกียรติยศโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน เพื่อส่งเสริมการดำเนินงาน แก่โรงเรียนที่ดำเนินงาน ภายใต้กรอบอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ และส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สังกัดสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้วิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวทางดำเนินการ รวมทั้งประสานงาน และนิเทศส่งเสริมการดำเนินงาน ตามเกณฑ์ตัวชี้วัดแนวทางในการประเมินตนเอง ตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ๕ ด้าน รวม ๒๙ ประการ ซึ่งสร้างขึ้นจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวทางดำเนินการเดิม โดยผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยใช้คำว่า “แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ” ซึ่งองค์ประกอบใน ๒๙ ประการนั้น เป็นการส่งเสริมวิถีพุทธทั้งสิ้น และที่สำคัญครู ผู้บริหารโรงเรียน และนักเรียน บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง และบ่อยครั้งที่จำเป็นต้องใช้วิธีการในการปฏิบัติเจริญวิปัสสนา เพราะในความเป็นครูอาจารย์ นอกจากจะให้วิชาความรู้แล้ว การให้แนวทางชีวิตก็เป็นสิ่งจำเป็น ครูที่ดี นอกจากให้วิชาความรู้แล้วยังมอบกุศลที่จะติดตามตัวไปในตลอดชีวิต วิปัสสนากรรมฐาน เป็นการสร้างความมั่นคงและสงบสุขให้แก่จิตใจของผู้เรียน การฝึกสติสัมปชัญญะ จะน้อมนำมาซึ่งกุศลอื่นๆ ได้อีกหลายประการ คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความละเอียดรอบอบ ความสุขในสิ่งที่ตนมี ความกตัญญู และมีสมาธิที่จะเอื้อต่อการเรียนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น การฝึกวิปัสสนา จะนำเด็กเยาวชนออกจากสื่อสังคมออนไลน์ตราบเท่าเวลาที่เข้าปฏิบัติและน้อมนำมาซึ่งสุข สงบเย็นในการดำรงชีวิต เพราะจิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ คุณดังกล่าวมานี้ ต้องอาศัยครูที่สามารถสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ผู้เรียนได้และตนเองก็สามารถปฏิบัติได้ ก่อนที่จะลงมือแนะนำการปฏิบัติซึ่งประโยชน์ทั้งหลายย่อมจะเกิดที่ตัวครูก่อนเช่นกัน

ครูที่จะทำการสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่นักเรียนทุกระดับนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติอย่างถ่องแท้ ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้ทั้งสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในอริยาบถทั้ง ๔ เช่น เข้าใจเรื่องการเดินทาง และการนั่งเจริญภาวนา ศีลสมาธิปัฏฐาน ๔ จากพระไตรปิฎกในสติปัฏฐานสูตร มีความซาบซึ้งถึงคุณค่าการเจริญสติ (สัมมาสติในพุทธธรรม) และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามหลักชาวพุทธ นำมาประยุกต์ใช้ประกอบกับหลักไตรสิกขา เพื่อการนำไปสอนนักเรียนทั้งในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ให้มีสติสัมปชัญญะ สามารถนำเอาวิปัสสนามาใช้ให้เกิดผลจริงในชีวิตประจำวันได้

หลักสูตรการปฏิบัติเพื่อความเข้าใจหลักการปฏิบัติวิปัสสนา สำหรับครู มีสาระสำคัญ ดังนี้

ด้านความรู้ (Knowledge)

- สมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน
- สติปัฏฐาน ๔ ในพระไตรปิฎก (สติปัฏฐานสูตร)
- คุณค่าการเจริญสติ (สัมมาสติในพุทธธรรม)
- กระบวนการที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ (วิปัสสนาภูมิ)

การปฏิบัติ (Practice)

- การปฏิบัติวิปัสสนาในอิริยาบถทั้ง ๔
- การเดินจงกรม ๖ ระยะเวลา
- หลักชาวพุทธ
- การกำหนดอิริยาบถย่อย
- การปรับอินทรีย์และสงบอารมณ์เบื้องต้น

การประยุกต์ใช้ (Integrate)

- แนวทางการสอนวิปัสสนาแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษา
- การประยุกต์สติใช้ในชีวิตประจำวัน
- แนวทางการสอนวิปัสสนาแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
- ทักษะการจัดการเรียนรู้ด้วยไตรสิกขา

เมื่อครูอาจารย์ในสถานศึกษาทุกแห่งในโรงเรียนวิถิพุทธ ผ่านการปฏิบัติตามหลักสูตรครูวิปัสสนาแล้ว เข้าใจหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา และหลักการปฏิบัติวิปัสสนา สามารถนำความรู้ความเข้าใจมาสอนนักเรียนทุกระดับชั้นให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องแล้ว การบูรณาการสอนและการปฏิบัติวิปัสสนาในโรงเรียนวิถิพุทธ จะสัมฤทธิ์ผลตามที่ทุกฝ่ายได้ตั้งใจไว้ การน้อมนำหลักคุณธรรมจริยธรรม มาสู่การเรียนการสอน และบุญกุศล ก็จะเกิดขึ้นกับนักเรียนและครูผู้สอนด้วยเช่นกัน เรียกว่าได้ประโยชน์กันทุกฝ่าย

การบูรณาการการสอนการเจริญสติสำหรับนักเรียน

ความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียนในยุคปัจจุบันคือการศึกษเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลก แต่ทางด้านคุณธรรมความอ่อนน้อมถ่อมตน ความละเอียดรอบาป ความสุขในสิ่งที่ตนมี ความกตัญญู และมีสมาธิดี ก็เป็นเรื่องที่สำคัญไม่หย่อนไปกว่ากัน และยังเป็นเรื่องที่เอื้อต่อการเรียนให้ได้ผลดี

ดังนั้น หลักสูตรการปฏิบัติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน จึงเป็นหลักสูตรปฏิบัติธรรมที่ เด็กและเยาวชนนักเรียน ควรได้ปฏิบัติธรรมตามแนวทางของสติปัฏฐาน ๔ ถือศีล ๘ อนุชามหัชชา เพื่อให้เกิดความสงบ และเป็นการอบรมจิตใจให้เกิดความเจริญองงาม ทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญาเจริญสติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ และยังสอดแทรกกิจกรรมฝึกสติ กิจวัตรพื้นฐานชาวพุทธ มารยาทชาวพุทธ และกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนเพื่อให้ง่าย มีความสุขและสามารถนำไปปฏิบัติได้โดยเหมาะสมกับวัย

ก่อนที่ครูผู้สอนจะได้แนะนำและสอนการปฏิบัติวิปัสสนาให้แก่แก่นักเรียนนั้น ควรปลูกฝังในเรื่องสำคัญ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงเสียก่อน เพราะเรื่องเหล่านี้ เป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติของทุกคนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ได้แก่ เรื่องมารยาท อีกทั้งหลักธรรมอันมี สติสัมปชัญญะ เป็นต้น และอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งนักเรียนผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องรู้และเข้าใจอย่างยิ่ง นั่นก็คือ **กัมมัสสกตาญาณ** (ปัญญาผู้ชัดในกฎแห่งกรรม บาป บุญ) ย่อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนแก่ วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน

กัมมัสสกตา คือ ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องกฎแห่งกรรม ผลของบาปบุญ ความเข้าใจถูกต้องว่าชาติก่อนชาติหน้ามีจริงนี้ ย่อมเป็นกุศลธรรมที่มีประโยชน์และเกื้อหนุนต่อความเจริญขึ้นของกุศลธรรมในเบื้องสูงต่อไป ความเข้าใจในเรื่องอนัตตา ความไม่มีตัวตน ไม่มีเรา ไม่มีเขานั้น มิได้เกิดมาจากความเพิกเฉย ความไม่ใส่ใจในกุศลธรรมเบื้องต้น แต่ตรงกันข้าม ความเข้าใจในอนัตตา อันเป็นหลักธรรมเบื้องสูงนั้น จะต้องมีกุศลธรรมพื้นฐานต่างๆ ที่เจริญไว้มากแล้ว ไม่ว่าจะเป็น ศีลวิสุทธิ จิตวิสุทธิ ทิฐิวินิวิสุทธิ การเจริญภาวนา การเจริญสมณะและวิปัสสนา การเจริญสติปัญญา จนเกิด **กัมมัตถวิสุทธิ** คือความรู้เห็นอย่างถูกต้อง และหมดความสงสัยในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ความเข้าใจว่าชาติก่อนชาติหน้ามีจริงนี้ ไม่ได้จำเป็นที่จะต้องเกิดด้วย **บุพเพนิวาสานุสสติญาณ** (การระลึกชาติได้) หรือ **จตุปปตญาณ** (การเห็นปฏิสนธิจุดของสัตว์ด้วยทิพยจักขุ) เท่านั้น แต่สามารถเกิดขึ้นด้วยการเจริญสมณะวิปัสสนา การเจริญสติปัญญากำหนดรู้ในรูปนาม ก็ได้ เมื่อได้เห็นแล้วว่าแท้จริงเรานั้นเองประกอบไปด้วย ชั้น ๕ รูปนาม ที่เกิดดับสับต่อกันไป และรูปนามแต่ละขณะก็เป็นปัจจัย สืบต่อซึ่งกันและกัน กรรมหรือรูปนามหนึ่งในอดีต ก็เป็นปัจจัยแก่รูปนามในปัจจุบัน และอนาคตได้ จึงหมดความสงสัยในเรื่องกฎแห่งกรรม เข้าใจว่าชาติก่อนชาติหน้ามีจริง ด้วยภาวนามยปัญญานี้เอง และปัญญานี้เอง เรียกว่า **“กัมมัสสกตาปัญญา”** หรือ **“กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ”** ซึ่งปัญญานี้เอง จะเป็นเหตุให้เกิดความเพียรขึ้นสูงต่อไป คือมีความเพียรมากขึ้นในระดับที่จะปฏิบัติภาวนาให้ยิ่งขึ้นไป เมื่อมีการสอดแทรกการสอนผ่านกิจกรรมฝึกสติ กิจกรรมพื้นฐานชาวพุทธ มารยาทชาวพุทธ และกระบวนการเรียนรู้ ก็เป็นเรื่องอันเกื้อหนุนกันตลอดสายการปฏิบัติอันจะเป็นผลสำเร็จสมประสงค์ ของทั้งฝ่ายครู และนักเรียน

วิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัญฐาน ตามแนวสติปัญญา ๔ สำหรับครู-นักเรียน และประชาชนทั่วไป

วิปัสสนากัมมัญฐานหรือการเจริญสติปัญญา คือการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาในการลดละความทุกข์ และเพิ่มพูนความสุขได้อย่างยั่งยืน โดยมีสาระสำคัญต่อการปฏิบัติดังต่อไปนี้

การเดินจงกรม

การปฏิบัติเริ่มจากการฝึกเดินจงกรม และนั่งสมาธิ โดยเริ่มต้นจาก ๒๐ - ๓๐ นาที การกำหนดขณะเดินทำได้ง่ายกว่าการนั่งสมาธิ เนื่องจากมีอารมณ์ให้กำหนดหลากหลาย และเกิดการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ในขณะที่เดินจงกรม ผู้ปฏิบัติควรกำหนดอารมณ์ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ อย่าหยุดกำหนด เพราะความต่อเนื่องเป็นผลดีต่อวิปัสสนากัมมัญฐาน และช่วยไม่ให้จมอยู่ในอารมณ์ใด หรือติดในสมาธิ

วิธีเดินจงกรม เป็นการฝึกวิปัสสนากัมมัญฐานรูปแบบพองยุบ ซึ่งมีการสอนตามบูรพาจารย์ที่ถ่ายทอดกันมา ในสถานที่ปฏิบัติที่เงียบสงัด ด้วยการเดินจงกรมให้ช้าที่สุด และกำหนดอิริยาบถย่อยให้ละเอียดที่สุด การกำหนดเดินจงกรม ๖ ระยะ มีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

การกำหนดอารมณ์หลักของการเดินจงกรม ๖ ระยะ

๑) กำหนด “ยืนหนอ” ก่อนเริ่มเดินจงกรม ๑ ครั้ง ด้วยทำยืนตรง จับมือนำหน้าหรือด้านหลัง แต่ความรู้สึกต้องอยู่สติระลึกรู้อาการยืนจริงๆ ไม่ใช่ติดอยู่กับคำบริกรรม โดยอย่าจม นิ่งหรือแช่อยู่กับยืนหนอ นานเกินไป เพียงระลึกรู้อาการยืนพร้อมกับกำหนดขณะจิตเดียว จากนั้นให้เตรียมกำหนดต้นจิตว่า “อยากเดินหนอ” ต่อไปทันที

๒) กำหนด “อยากเดินหนอ” ๑ ครั้ง ที่ต้นจิตบริเวณภายในกลางหน้าอกเพียงขณะเดียว จากนั้นเคลื่อนย้ายหรือส่งความรู้สึกลงไปที่ฝ่าเท้าซ้าย (ถ้าเริ่มเดินด้วยเท้าซ้าย) และขวา(ถ้าเริ่มเดินด้วยเท้าขวา) เพื่อเตรียมกำหนดการเดินจงกรมระยะที่ ๑ ต่อไป

๓) **เดินระยะที่ ๑** (ซ้ายย่างหนอ - ขวาย่างหนอ) ด้วยการส่งความรู้สึกให้อยู่กับการระลึกรู้อาการเคลื่อนไหวของฝ่าเท้าที่เคลื่อนไปจริง พร้อมกับกำหนดเบาๆ สั้นๆ ว่า “ซ้ายย่างหนอ” หรือ “ขวาย่างหนอ” ตามฝ่าเท้าของข้างที่เคลื่อนจากจุดเริ่มขยับไปจนฝ่าเท้าเหยียบพื้น

๔) **เดินระยะที่ ๒** (ยกหนอ - เหยียบหนอ) ด้วยการกำหนดความรู้สึกของฝ่าเท้าที่ยกขึ้น ๑ ขณะ พร้อมกับกำหนดเบาๆ สั้นๆ ว่า “ยกหนอ” แล้วกำหนดความรู้สึกของฝ่าเท้าที่เคลื่อนไปเหยียบถึงพื้นว่า “เหยียบหนอ”

๕) **เดินระยะที่ ๓** (ยกหนอ - ย่างหนอ - เหยียบหนอ) ด้วยการกำหนดความรู้สึกของเท้า ที่ยกขึ้น ๑ ขณะว่า “ยกหนอ” แล้วกำหนดความรู้สึกของฝ่าเท้าที่เคลื่อนอย่างไปว่า “ย่างหนอ” ๑ ขณะ จากนั้นกำหนดความรู้สึกของอาการเคลื่อนฝ่าเท้าลงเหยียบถึงพื้นว่า “เหยียบหนอ” อีก ๑ ขณะ

๖) **เดินระยะที่ ๔** (ยกส้นหนอ - ยกหนอ - ย่างหนอ - เหยียบหนอ) ด้วยการกำหนดอาการเคลื่อนขณะยกส้นเท้าว่า “ยกส้นหนอ” ยกฝ่าเท้าขึ้นจากพื้นว่า “ยกหนอ” ย่างฝ่าเท้าไปข้างหน้าว่า “ย่างหนอ” และเคลื่อนฝ่าเท้าเหยียบลงถึงพื้นว่า “เหยียบหนอ”

๗) **เดินระยะที่ ๕** (ยกส้นหนอ - ยกหนอ - ย่างหนอ - ลงหนอ - คุกหนอ) ด้วยการกำหนดอาการเคลื่อนขณะยกส้นเท้าว่า “ยกส้นหนอ” ยกฝ่าเท้าขึ้นจากพื้นว่า “ยกหนอ” ย่างฝ่าเท้าไปข้างหน้าว่า “ย่างหนอ” เคลื่อนฝ่าเท้าลงครึ่งหนึ่งแต่ยังไม่ถึงพื้นว่า “ลงหนอ” และเคลื่อนฝ่าเท้าลงสัมผัสพื้นว่า “คุกหนอ”

๘) **เดินระยะที่ ๖** (ยกส้นหนอ - ยกหนอ - ย่างหนอ - ลงหนอ - คุกหนอ - กตหนอ) ด้วยการกำหนดอาการเคลื่อนขณะยกส้นเท้าว่า “ยกส้นหนอ” ยกฝ่าเท้าขึ้นจากพื้นว่า “ยกหนอ” ย่างฝ่าเท้าไปข้างหน้าว่า “ย่างหนอ” เคลื่อนฝ่าเท้าลงครึ่งหนึ่งแต่ยังไม่ถึงพื้นว่า “ลงหนอ” เคลื่อนปลายฝ่าเท้าด้านหน้าลงแตะสัมผัสพื้นว่า “คุกหนอ” และวางฝ่าเท้าทั้งหมดลงสัมผัสพื้นว่า “กตหนอ”

ผู้ปฏิบัติใหม่ จะเริ่มฝึกด้วยการเดินจงกรมระยะที่ ๑ และอย่าเดินระยะอื่นตามใจตนเอง เมื่อผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติได้ดีแล้ว วิทยสทนาจารย์จะเป็นผู้แนะนำให้เดินระยะอื่น ตามความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติเท่านั้น

๙) กำหนด “ยืนหนอ” ๑ หรือ ๓ ครั้ง เพื่อเตรียมตัวหมุนขยับร่างกายกลับ

๑๐) กำหนด “อยากกลับหนอ” ๑ หรือ ๓ ครั้ง ที่ต้นจิตภายในกลางหน้าอก แล้วเคลื่อนย้ายความรู้สึกลงไปที่ ฝ่าเท้าซ้ายหรือขวา เพื่อเตรียมขยับฝ่าเท้ากลับ ๓ คู่

๑๑) กำหนด “กลับหนอ” ของอาการเคลื่อนหมุนกลับของฝ่าเท้าซ้าย (ถ้าหมุนไปด้านซ้าย) หรือขวา (ถ้าหมุนไปด้านขวา) แล้วเคลื่อนเท้ากลับไปทีละ ๓ คู่ (กลับหนอ - เท้าซ้าย หรือเท้าขวา) จนหมุนตัวกลับหลังหันครบ ๑๘๐ องศา

๑๒) กำหนด “ยื่นหนอ” ๑ หรือ ๓ ครั้ง ด้วยการระลึกรู้อาการยื่นของร่างกาย เพื่อเตรียมกำหนด “อยากเดินหนอ” ต่อไป

๑๓) กำหนด “อยากเดินหนอ” ๑ หรือ ๓ ครั้ง ด้วยการส่งความรู้สึกย้ายมาที่ภายในกลางหน้าอก เพื่อกำหนดต้นจิต แล้วเคลื่อนความรู้สึกลงไปฝ่าเท้า เพื่อกำหนดเดินต่อไป

ประโยชน์ของคำว่า “หนอ” ในองค์บริกรรม

คำว่า “หนอ” เป็นภาษาไทยที่แปลมาจากคำว่า **วณฺณ** (วัตตะ) ในภาษาบาลี คำว่าหนอ แม้จะเป็นคำบัญญัติ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการกำหนด หรือบริกรรมภาวนา ซึ่งมีประโยชน์ต่อวิปัสสนากัมมัฏฐานดังนี้

หนอ เป็นตัวตัดหรือตัวกั้นกลางระหว่างตัวกำหนด ซึ่งช่วยให้จิตไม่จมสมาธิ หากบริกรรมโดยไม่มีหนอแล้ว ผู้ปฏิบัติอาจจะมึนงง และผลต่อองค์บริกรรมที่สั้น (ไม่มีหนอ) เนื่องจากการกำหนดต่างๆ ดูเหมือนกันหมด จนในที่สุดทำให้จมสมาธิได้ ช่วยทำให้สมาธิตั้งมั่น อยู่ได้นานที่ รูปนาม ถ้าบริกรรมแต่ ยิน ยิน ถูก ถูก คิด ยิน เป็นต้น โดยไม่มีหนอแล้ว สติอาจจะคลาดเคลื่อนหลุด ออกจากการกำหนดรูปนามได้ง่าย ช่วยเพิ่มกำลังให้ได้**ขณิกสมาธิ** และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และช่วยทำให้เกิดสติจดจ่ออยู่กับรูปนาม จนทำให้**เห็นพระไตรลักษณ์**

การนั่งสมาธิ

การนั่งสมาธิ จะเริ่มด้วยการหลับตานั่งขัดสมาธิ หรือในท่าสบายผ่อนคลาย สำหรับคนที่มีปัญหาสุขภาพ ให้นั่งเก้าอี้แทนได้แต่ไม่ให้พิง ยกเว้นคนปวดหลัง การกำหนดขณะนั่ง จะเริ่มต้นด้วยการเคลื่อนความรู้สึกของจิต ไปที่บริเวณภายในกลางท้องบริเวณสะดือ ด้วยการกำหนดตามความเป็นจริงว่ารู้สึก และรับรู้สิ่งใด ก็ให้กำหนดสิ่งนั้น โดยไม่ต้องสนใจว่าการหายใจเข้าเป็น **พองหนอ** หรือหายใจออกว่าเป็น **ยุบหนอ** การกำหนดพองยุบจะไม่เกี่ยวข้อง หรือสัมพันธ์กับลมหายใจเข้าออก เพราะถ้านำลมหายใจเข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้ปฏิบัติอาจจะติดอยู่กับลมหายใจเข้าออก และพยายามสร้างหรือแบ่งท้องเพื่อให้เกิดพองยุบซึ่งอาจทำให้เกิดอาการ แน่นอึดอัด และตึงเครียด จากการกำหนดอย่างไม่เป็นธรรมชาติ

ในช่วงเริ่มต้นกำหนดพองยุบขณะนั่งสมาธิ ให้เคลื่อนความรู้สึกมาที่บริเวณสะดือภายในท้อง เพื่อกำหนดอารมณ์ที่ระลึกได้จริง และอารมณ์หลัก ๕ ประเภท ที่จะปรากฏตรงบริเวณท้อง โดยให้ผู้ปฏิบัติกำหนดอารมณ์ที่ปรากฏจริงไม่ว่าจะเป็น นิ่งหนอ พองหนอ ยุบหนอ หรือแบ่งหนอ (แบ่งท้อง) อันใดอันหนึ่ง ตามความรู้สึกระลึกจริงที่ละอารมณ์ ดังนี้

๑) กำหนด “พองหนอ” ถ้ารู้สึก หรือรับรู้ถึงอาการความเคลื่อนไหวภายในท้องที่ขยับไปด้านหน้า (วาโยธาตุ หรือธาตุลม) คล้ายกับความรู้สึกภายในท้อง

๒) กำหนด “ยุบหนอ” ถ้ารู้สึกถึงอาการความเคลื่อนไหวภายในท้องที่ขยับไปด้านหลัง (วาโยธาตุ หรือธาตุลม) คล้ายกับความรู้สึกภายในท้อง โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีพองหนอก่อนจึงจะมียุบหนอ บางครั้งอาจกำหนดขณะยุบหนอก่อนพองหนอก็ได้ตามความเป็นจริง

๓) กำหนด “**นิ่งหนอ**” ถ้ารู้สึกถึงอาการนิ่ง ไม่มีพอง ไม่มียุบ หรือการหายไปของ พองยุบ เมื่อใดไม่มีพองยุบ ไม่ต้องแบ่งท้อง ไม่ต้องควานหาพองยุบ หรือทำให้มีพองยุบ ข้อสำคัญคืออย่าเข้าใจผิดว่าการที่ไม่มีพองยุบ แปลว่า ปฏิบัติผิดหรือทำไม่ถูก และอย่าคิดว่าพองยุบจะต้องมีตลอดเวลาถึงจะดี ดังนั้นถ้าไม่มีพองหรือยุบ ให้กำหนดว่า นิ่งหนอ แทนทันทีในขณะนั้น จากนั้นให้กำหนดอารมณ์อื่นต่อไป

๔) กำหนด “**เบ่งหนอ**” ถ้ารู้สึกว่ากำลังเบ่งท้องหรือสร้างเพื่อให้มีพองยุบ ในขณะที่ไม่มีพองยุบหรือพองยุบหายไป

๕) กำหนด “**ถูกหนอ**” ๔ จุด สำหรับในกรณีที่พองยุบ หายไป หลังจากกำหนดนิ่งหนอแล้ว พองยุบก็ยังไม่ปรากฏ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้จม เผลอ คิดปรุงแต่ง หรือตั้งในอารมณ์ ให้ผู้ปฏิบัติกำหนดถูกหนอ ๔ จุด สลับไปมาแบบเฉลี่ยโดยไม่ต้องเป็นรูปแบบ และกำหนดเป็นจุดเล็กๆ ตรงที่ร่างกายสัมผัสพื้นตรง ก้นย่อซ้าย, ก้นย่อขวา, และด้านหน้าของมุมซ้ายขวาของขาที่สัมผัสพื้น พร้อมกับกำหนดตามความรู้สึกจริง จากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่ง โดยอย่าลากเป็นเส้น อย่าจี้ อย่าแซ่ และอย่าเน้นที่จุดกำหนดทั้ง ๔

การกำหนด “**ถูกหนอ**” ที่ถูกต้องคือการส่งความรู้สึกจริงๆ ย้ายไปตะเบาๆ (สติหรือการระลึกรู้) บริเวณจุดที่กำหนด คล้ายกับแตะตรงที่กระดาดๆ โดยไม่ทำให้ขาด ด้วยการกำหนดว่า “**ถูกหนอ**” สั้นๆ เบาๆ เมื่อกำหนดเสร็จแล้ว ให้กำหนดถูกหนอไปที่จุดอื่นต่อไป ซึ่งอาจจะช้าหรือเร็วก็ได้ ตามธรรมชาติของความรู้สึกที่เป็นจริง หากในขณะกำหนด ถ้ามีความรู้สึกถึงรูปร่าง ให้กำหนดนิ่งหนอได้ด้วย หากในขณะกำหนดอารมณ์หลักอยู่ ถ้ามีอารมณ์อื่นๆ แทรกปรากฏขึ้น ให้กำหนดอารมณ์อื่นๆ หรืออารมณ์ภายนอกที่เกิดขึ้นด้วย ดังนี้

กำหนด “**ยินหนอ**” เมื่อจิตได้รับคลื่นเสียงที่มากกระทบ โดยไม่เลือกกำหนดแต่เสียงที่ตั้งชัดเจน หรือแหลมเท่านั้น แต่ให้กำหนดทุกคลื่นเสียงที่หลากหลาย เช่น เบา ทุ้ม แหลม ชัด ดัง เสียงต่อเนื่อง หรือเสียงดับเร็วเป็นจุด เพื่อป้องกันไม่ให้ติดในรูปแบบของเสียงและทำให้กำหนดเสียงได้หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้ไม่ติดกำหนดแต่ที่เสียงแหลม เสียงดัง หรือเสียงเป็นจุด

กำหนด ความคิด เมื่อความคิดทุกประเภทเกิดขึ้นในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องส่วนตัว ครอบครัวยุติธรรม และสังคม เป็นต้น โดยกำหนดทุกความคิดว่า “**คิดหนอ**” เหมือนกันหมด

กำหนด ความรู้สึกทางร่างกายและจิตใจ เช่น “**เย็นหนอ ร้อนหนอ กลิ่นหนอเมื่อยหนอ คั้นหนอ ชาหนอ ตึงหนอ ปวดหนอ นิ่งหนอ เอนหนอ โยกหนอ ง่วงหนอ เปื่อยหนอ กลัวหนอ รู้หนอ**” เป็นต้น

กำหนด อารมณ์ต่างๆ (สุข ทุกข์ และอุเบกขา) เช่น “**สุขหนอ เบาหนอ แน่นหนอ รู้หนอ**” ในอารมณ์ที่รู้สึกอึดอัด หรือทนมไม่ไหว “**เฉยหนอ**” เป็นต้น

๑๐

จิตวิทยาการแนะแนวเชิงพุทธสำหรับผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ

จุดเริ่มต้นของการพัฒนามนุษย์ คือ การศึกษา แต่ไม่ใช่ศึกษาที่คาดหวังให้คนอื่นมาช่วยเหลือศึกษาในที่นี้ คือ เชื่อว่า หากมนุษย์มีปัญญาที่สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ เรียกว่า “ตถาโพธิสัทธา” คือ ศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ ฉะนั้น มนุษย์ทุกคนก็สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ หากพัฒนาตนเองถึงขั้นสูงสุด ตามทัศนะทางพุทธศาสนา เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ใครที่มีความพร้อมก็สามารถ อธิฐานจิตเป็นพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งจะเป็นได้นั้นก็ด้วยการบำเพ็ญบารมี พัฒนาตนเองจนถึงขั้นมีคุณสมบัติจนเกิดปัญญาตรัสรู้ ซึ่งพระพุทธศาสนาให้เชื่อในปัญญา ปัญญาเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์ เป็นพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งเจ้าชายสิทธัตถะได้ทำให้เห็นเป็นแบบอย่างแล้ว เป็นผู้ที่พัฒนาตนเองถึงจุดสูงสุด พ้นจากความบีบคั้นจากสิ่งต่างๆ มีปัญญาดี เป็นแบบอย่างให้เราได้ปฏิบัติตาม

มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้หากเข้าใจถึงความเป็นจริงของชีวิตและศักยภาพของความเป็นมนุษย์ รู้จักการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เข้าใจขอบเขตของธรรมชาติ ด้วยการฝึกฝนพัฒนาปัญญาปรับปรุงตนเองมีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน เป็นนักวิจัยอยู่ทุกลมหายใจ เอาใจจริงเอาจ้งในการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการที่จะพัฒนาตนเองได้นั้นต้องมีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองเป็นบวก คิดว่าตนเองสามารถฝึกได้ พัฒนาได้ (มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้) มีความมั่นใจในความเป็นมนุษย์ของตนเอง มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ เพราะเมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ แล้วแม้แต่เทพ เทวดา พระพรหมก็ยังต้องให้ความเคารพ (มีพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ เป็นต้น) จะเห็นได้ในการประกาศ **อาสาฬหาวจา** ของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งประสูติเป็นเครื่องชี้ชัดได้ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้อย่างไรขอบเขตหากมีเป้าหมายและวิธีการที่ถูกต้อง ถ้ามนุษย์เชื่อในคำประกาศของพระพุทธเจ้า มนุษย์ก็จะเปลี่ยนแนวคิดจากฟังคนอื่นมาฟังตนเอง การฟังตนเองได้ก็แสดงว่ามนุษย์มีการศึกษา เมื่อมีการศึกษามนุษย์ก็เกิดการพัฒนา เมื่อพัฒนาได้ เทพเทวดา พระพรหม ก็ยังมาสักการะให้ความเคารพ (ทนต์ เสฏฐโฐ มนุสเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุชนั้นผู้ที่ฝึกแล้วหรือพัฒนาแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด)การพัฒนาตนเองได้ จำเป็นต้องมีแรงจูงใจที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเอง ความใฝ่รู้ ใฝ่เรียนในการศึกษาแสวงหาความจริง (วิจัยชีวิต) รู้จริง รู้รอบ และรอบรู้ ตามความเป็นจริงปราศจากอวิชชา มาปิดกั้น บรรณาณาให้ชีวิตมีการพัฒนาไปสู่คุณงามความดี ใฝ่ความดีงาม ใฝ่สร้างสรรค์ การแสวงหาความจริง ด้วยความมุ่งมั่นเป็นกรรมดี มีความใฝ่ทำหรือสร้างสรรค์ดี อยากพัฒนาตนเองไปสู่ความดีงาม และความใฝ่รู้ ใฝ่ทำจึงเป็นแรงจูงใจ ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ฉันทะ” แรงจูงใจฝ่ายดี จะมีฉันทะ เป็นตัวนำ ส่วนแรงจูงใจเชิงลบมีตัณหาเป็นตัวนำ แรงจูงใจใฝ่ดี (ฉันทะ) เริ่มที่การคิดเป็น จำได้ รับจากประสบการณ์ เหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิต ทั้งที่เป็นปัญหาและปัญญา **ประสบการณ์ชีวิตนำมาซึ่งปัญญาและปัญญา** เราก็ได้รับจากประสบการณ์ทั้งนั้น

วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแนะนำเชิงพุทธ

จุดเริ่มต้นของการแนะนำเกิดจากความต้องการของมนุษย์เพราะมนุษย์ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในบางสถานการณ์บางปัญหาที่เข้ามาในชีวิต ซึ่งการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องนั้น ต้องไปแก้ที่สาเหตุที่เป็นต้นตอของปัญหา เหตุเกิดที่ไหนต้องไปแก้ที่นั่น ปัญหาที่เป็นเหตุ เช่น

๑. ขาดปัญญา
๒. ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาตน
๓. ขาดความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง
๔. ไม่เชื่อมั่นในตนเอง
๕. ไม่มองเห็นตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่ฝึกได้
๖. ขาดแรงจูงใจที่ต้องต่อการพัฒนาตนเอง
๗. ขาดความรู้จักคิด “คิดไม่เป็น”
๘. มีท่าทีที่ไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาในชีวิต

ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่เกิดจากปัจจัยภายในของบุคคล การที่จะผ่านพ้นปัญหาที่เข้ามาในชีวิตได้จำเป็นต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบส่วนบุคคลและกระบวนการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน

กัลยาณมิตร เป็นปัจจัยภายนอกที่กระตุ้นให้ปัจจัยภายในของบุคคลทำงานปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงาน คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในโดยแยบคาย คือ การรู้จักคิด เป็น ที่จริงมี ๖ ประการ แต่ที่เน้นมากที่สุดก็คือ “กัลยาณมิตร” กัลยาณมิตรช่วยกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อคนเรารู้จักคิดแล้ว ก็ทำให้เกิดปัญหาที่สามารถแก้ไขได้จริง ชั้นแรกเลยทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นข้อธรรมแรกของระบบ การดำเนินชีวิตที่ดั่งามเรียกว่า “มรรค ๘”

เมื่อกัลยาณมิตรกระตุ้นให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูกต้องแล้วก็จะนำไปสู่การกระทำที่ถูกต้องด้วย การปฏิบัติที่ถูกต้องตั้งแต่แรกจึงนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ เมื่อกัลยาณมิตร สามารถกระตุ้นให้เกิดปัจจัยภายในแล้ว หน้าที่ของกัลยาณมิตรควรทำอย่างไรต่อไป

การตรวจสอบหรือการวิเคราะห์บุคคลว่า เราพัฒนาเขาให้ผ่านพ้นอุปสรรคหรือปัญหานั้นเขาขาดอะไรไปบ้าง ทบทวนสิ่งที่ขาด เพื่อเพิ่มเติมให้พร้อมที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนเอง ซึ่งองค์ประกอบที่ ๑ เราจะต้องตรวจสอบกับนักเรียน ดังนี้

๑. ทัศนคติเกี่ยวกับประสบการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ลักษณะของการมองข้อมูล ความพอใจ ไม่พอใจ เป็นเพียงข้อมูลที่น่ามาสู่การเรียนรู้เท่านั้นไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งเมื่อเรามองเห็นตามความเป็นจริงแล้วก็นำความรู้ที่เราได้จากความเป็นจริง มีเจตคติที่ดี ถูกต้องเกี่ยวกับสถานการณ์นั้นๆ มาใช้ในกระบวนการแนะนำ

๒. ความไม่มั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ ดูว่านักเรียนมีความมั่นใจในตัวเองหรือไม่ เขามีความเชื่อว่าสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้และเห็นว่าต้องพัฒนาตนเองหรือไม่

ถ้าเขามีจิตสำนึกในการพัฒนาปรับปรุงตนเองอยู่แล้ว จะส่งผลให้มีความมุ่งมั่น และอุตสาหะเอาใจใส่ในการเรียนรู้ ถ้าเขาขาดจุดนี้ ก็จะไม่เอาใจใส่ในการพัฒนาตนเอง ซึ่งผู้ให้การแนะนำต้องตรวจสอบดู และพยายามมองเห็นปัญหาที่แท้จริง

ความมีเหตุผล คือ การพิจารณาด้วยปัญญา อะไรเป็นคุณเป็นโทษ เป็นประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ (โยนิโสมนสิการ) มองสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ด้วยเหตุปัจจัย มุมมองที่เป็นคุณต่อการพัฒนาตนเอง ที่เื้อต่อจิตใจ การแนะนำที่มุ่งให้บุคคลรู้จักคิดก่อให้เกิดผลดี คือ ทำให้เข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง

เมื่อมีความรู้ที่ถูกต้องก็ส่งผลให้มีการปฏิบัติถูกต้องตามไปด้วย ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่สำคัญก่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตของตนเอง

การรู้จัก เป็นการค้นหาความจริงมองเห็นความเป็นจริงของสิ่งนั้น สืบสาวหาเหตุปัจจัยส่วนแบบที่สอง มองให้เป็นธรรมโอสธเพื่อขโลมจิตใจ ถ้ามองเป็นยาพิษ ต้องพัฒนาวิธีคิดใหม่ด้วยโยนิโสมนสิการ คิดในทางเห็นอกเห็นใจ จิตใจประกอบด้วยเมตตา เป็นการเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับหัวใจ

วินัยชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ การจัดระเบียบชีวิตตนเองและจัดสรรความสงบสุข ให้เกิดขึ้นในสังคม การที่บุคคลปฏิบัติตามระเบียบ ปฏิบัติตามขอบเขตของสังคมที่กำหนดร่วมกัน จะทำให้เกิดความสงบสุขแก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ตลอดทั้งความร่มเย็นของโลก ถ้ามีวินัยก็สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน

กระบวนการที่ช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์ก็คือ การศึกษา การวิจัยชีวิตอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา ทุกๆ ลมหายใจเข้าออก ทั้งนี้ ต้องทำให้ครบกระบวนการทั้ง ๓ ช่วง คือ ดูว่า คนที่มีปัญหานั้นเขาเป็นอย่างไร เขามีท่าทีต่อประสบการณ์เข้ามาในชีวิตอย่างไร และปฏิบัติตอบสนองต่อสิ่งนั้นเป็นไปเพื่อการเกื้อกูลคุณภาพชีวิตที่ดีงามหรือไม่ ช่วงที่ ๒ มีการแสดงออกอย่างไร มีการนำเอาข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามหรือไม่ เป็นวิธีการตรวจสอบได้อีกวิธีการหนึ่ง

หัวใจของการแนะนำเชิงพุทธ “การคิดเป็น” คือ วิธีการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ รู้เหตุ รู้ผล แก้ตามแนวเหตุและผล เป็นการใช้อยุญยานำมาใช้ใช้ค้นหาคือความยากเป็นตัวนำชีวิต (ปัญญา คือ ความรอบรู้ทั่วถึง) ในขณะที่เราพัฒนาปัญญาอยู่นั้น หากจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอ ก็อาจจะเปิดช่องให้อวิชชา ความไม่รู้เข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาตนเองได้ ซึ่งกระบวนการที่ป้องกันอวิชชาก็คือ **การฝึกสมาธิให้เกิดสติให้เข้มแข็ง** เพื่อเป็นฐานสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาอย่างยั่งยืน ซึ่งคนเราจะสามารถพัฒนาตนเองได้นั้นจะต้องพัฒนาปัญญาให้อยู่เหนืออิทธิพลของตัณหาที่เข้ามา ในชีวิต (ถ้าตัณหาเข้ามาอวิชชาจะมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์) ทำให้บุคคลหลงผิดคิดผิด กระทำผิด อันเป็นผลจากตัณหาและอวิชชา ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ตัณหาและอวิชชามีความเข้มแข็งมากขึ้น ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาชีวิต ที่ไม่ถูกต้อง เช่น อาศัยอำนาจดลบันดาลจากภายนอก อ้อนวอนขอจากเทพเจ้า หรือใช้ไสยศาสตร์มาเป็นที่พึ่ง หากเราพึ่งพียงจากข้างนอก เราก็จะเสียโอกาสในการพัฒนาตนเองให้เจริญงอกงามต่อไป

ฉะนั้น หลักการแนะนำแนวทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องมุ่งให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง ตามหลักเหตุและผล ตามหลักอริยสัจ กล่าวคือ **ทุกข์** เมื่อเกิดปัญหาต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาพิจารณาถึงสาเหตุ ที่เรียกว่า **สมุทัย** ว่า เหตุแห่งปัญหานั้นอยู่ที่ไหน เมื่อเราพบแล้วก็ทำการกำจัดเหตุนั้นได้ (กำจัดจุดอ่อนของปัญหา) เรียกว่า **นิโรธ** ขณะเดียวกันก็พิจารณาว่าความต้องการของเรา คืออะไรกำหนดจุดมุ่งหมายแล้ววางวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ วิธีการปฏิบัตินี้เรียกว่า **“มรรค”** เมื่อรู้แนวทางแล้วก็ลงมือปฏิบัติ หากบุคคลได้ดำเนินการตามกระบวนการเช่นนี้ ก็จะสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหอย่างยั่งยืนได้ ปัญหาคืออะไร? (ทุกข์) มีสาเหตุเกิดจากอะไร (สมุทัย) วิธีการแก้ปัญหาเป็นแบบไหน (นิโรธ) ลงมือปฏิบัติ (มรรค)

คุณสมบัติของครูแนะแนวเชิงพุทธ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของครูแนะแนวที่ดี ควรมีลักษณะ ดังนี้

๑. น่ารัก คำว่าน่ารักในที่นี้หมายความว่า เป็นบุคลิกภาพที่ชวนให้เข้าหา ผู้แนะแนวควรต้องมีลักษณะที่ว่า เมื่อเด็กมีปัญหาเกิดความทุกข์ ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษา เพราะว่าผู้ที่มีปัญหาเกิดคิดหาที่ปรึกษา เมื่อเห็นผู้แนะแนวที่มีคุณสมบัติดีแล้วก็อยากจะเข้าไปปรึกษาด้วย คำว่าน่ารักในภาษาบาลีเรียกว่า “ปิโย”

๒. น่าวางใจ ครูแนะแนวต้องมีลักษณะที่น่าไว้วางใจได้ หนักแน่น น่าเคารพนับถือ น่าเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่าจะไม่มีภัยอันตราย อบอุ่นมั่นคงปลอดภัย ควรเข้าไปขอคำปรึกษาได้ ถ้ามีลักษณะท่าทางไม่น่าไว้วางใจ ก็ไม่ไหว ลักษณะที่น่าเคารพน่าไว้วางใจนี้ภาษาบาลีเรียกว่า “ครู”

๓. น่าเจริญใจ คือ บุคลิกภาพท่าทางต่างๆ ที่แสดงออกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นผู้มีภูมิรู้ มีภูมิธรรมภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษาพัฒนาตนดีแล้ว ซึ่งผู้เข้าหานั้นรู้สึกภูมิใจที่ได้เข้าไปใกล้ชิดและเห็นว่าน่าเอาอย่าง คือชวนให้อยากปฏิบัติตามในทางภาษาบาลีเรียกว่า “ภาวนีโย”

๔. รู้จักพูดหรือพูดเป็น ข้อนี้เป็นลักษณะสำคัญมาก สามข้อแรกนั้นเป็นบุคลิกภาพที่จะทำให้เกิดการปรึกษาและการแนะแนวขึ้น โดยนำมาซึ่งการพบปะและการทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อไป แต่ข้อ ๔ และข้อต่อจากนี้เป็นส่วนประกอบต่างๆ ในการทำหน้าที่

การเป็นนักพูดที่ดีไม่ใช่หมายความว่า จะต้องพูดเองไปหมด ผู้ที่มีความทุกข์ หรือต้องการคำปรึกษา เขาก็จะพูดไปตามทางของเขา ชัดเจนบ้าง สับสนบ้าง บางทีก็ไม่กล้าพูด หรือพูดแล้วพูดไม่ถูก พูดไม่แจ่มกระจ่าง ผู้แนะแนวต้องรู้จักพูดให้เขากล้าที่จะแสดงออกมา กล่าวระบายความทุกข์ออกมา หรือสามารถที่จะแสดงออกซึ่งปัญหาอย่างชัดเจน โดยผู้แนะแนวจะต้องช่วยให้เขารู้จักและเข้าใจปัญหาของเขาเองไปที่ละด้านสองด้าน ตามลำดับ ตัวอย่าง เช่น เมื่อมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาหาพระพุทธรูปเจ้า จะมาถามหาคำตอบจากพระองค์ บางที พระองค์ก็ทรงช่วยให้เขาตอบปัญหาของเขาเอง โดยที่พระองค์ทรงใช้วิธี เป็นผู้ถาม บุคคลนั้นก็พบคำตอบได้ด้วยตนเอง นักแนะแนวควรนำวิธีนี้ไปใช้ในการเป็นนักพูด โดยเป็นผู้ช่วยให้เขาพูด จนกระทั่งทำให้เขาตอบปัญหาของตนเองได้ หากเขาคำตอบไม่ได้จริงๆ เราก็มีวิธีการที่จะเสนอแนะให้เขาพบคำตอบได้ ให้เห็นทางออกในการแก้ปัญหา ลักษณะที่เป็นนักพูดอย่างได้ผลนี้ ภาษาบาลีเรียกว่า “วตฺตา”

๕. รู้จักฟัง หรือ ฟังเก่ง หมายถึง ความเก่งในการฟัง นอกจากหมายถึงจับเรื่องได้ไวและชัดเจนแล้ว ก็รวมถึงการมีความอดทนในการฟังด้วย อดทนต่อการรับฟังปัญหา อดทนต่อการระบายความทุกข์ เพื่อจะได้รู้เหตุปัจจัย และคิดค้นวิธีการแก้ปัญหา โดยเฉพาะการรู้จักตัวเขาและปัญหาของเขาอย่างแท้จริง เช่น รู้ว่าเขาทำอะไร บกพร่องอย่างไร จุดที่จะแก้ไขอยู่ตรงไหน เรียกในภาษาบาลีว่า “วจนกฺขโม”

๖. แกล้งเรื่องเล็กซึ่งได้ คือ เมื่อมีปัญหาที่ยากหรือเล็กซึ่งก็สามารถคลี่คลายให้เข้าใจได้ ในการศึกษาและ ในการแก้ปัญหาจะต้องพบกับปม และเรื่องที่ยากหรือเล็กซึ่งอยู่เรื่อยๆ ผู้ที่ทำหน้าที่แนะแนวต้องสามารถอธิบายเนื้อหาเรื่องราวและคลี่คลายปมประเด็นต่างๆ ให้เห็นชัดเจนและเข้าใจได้ง่าย อะไรที่ซับซ้อนก็ต้องจับเอามาหรือหยิบออกมาพูดให้เห็นและอธิบายให้กระจ่าง อันนี้เป็นความสามารถในการปฏิบัติที่เรียกว่า “คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา”

๗. ไม่ซ้กจุงไปในทางที่ผิดหรือนอกเรื่อง คือ จะต้องมืทศทางที่ซ้ดเจนในการแนแแนว โดยมีเป้าหมายและนำปสู่จุดหมายซ้จะแก้ปัญหาค้ ด้วยวิธีที่ถูกต้อง หากผู้แนแแนวปฏิบัติไม่ถูกต้องออกนอกเรื่องราว หรือซ้กจุงไปในทางเสยหาย โดยแนแแนวผิดๆ หรือแนแแนววิธีการที่ไม่ถูกต้อง แนแแนวไปแทนที่เขาคจะแก้ปัญหาค้ ก้กลับกลายเป้นสร้างปัญหา อันนี้เรียกว้า “โน จฎฐานะ นโยชเย”

รวมเป้น ๗ ประการ เรียกว้า คุณธรรมหรือองค์คุณของกัลยาณมิตร ซ้เราใช้เป็นคุณสมบัตืของครูโดยทั่วไป ซ้ผู้ทำหน้าที่แนแแนวควรมืคุณสมบัตืซ้เป็นพิเศ ขณะเดียวกันผู้ที่จะสามารถพัฒนาตนเองหรือฟ้งพาดตนเองได้นั้น จำเป้นต้องมืความพร้อมด้านแรงจุงใจอันเป้นป้จจ้ยภายในตน (ฉันทะ) ลักษณะของบุคคลที่ฟ้งตนเองได้ จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาค้ด้วยตนเองได้

จุดมุ่งหมายของชีวิตมืความสำคัญต่อการแนแแนว

ผู้ทำหน้าที่แนแแนวต้องมืความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และจุดมุ่งหมายของชีวิตถึงจะสามารถด้าเนินการการแนแแนวค้ดีและมีประสิทธิภาพ การแนแแนวเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต เป้นสิ่งทีสำคัญต่อการพัฒนาตนเองของบุคคล คนที่จะพัฒนาตนเองได้ มืปัญญามืชีวิตค้ดี ควรรู้จุดหมายของชีวิต การรู้จักจุดหมายของชีวิตค้เพื่อ

๑. เพื่อจะได้มืแนวทางในการด้าเนินชีวิตค้ดีงาม

๒. เพื่อใช้สำรวจตนด้วยตนเอง และเพื่อจะได้มืความม้นใจในตนเอง ในการที่จะพัฒนาตนให้ย้งซ้ขึ้นไป

พุทธศาสนาสอนว้า “ชีวิตค้ดีงามจะต้องด้าเนินให้บรรลุถึงจุดหมาย ๓ ซ้้น คือ

๑. **ประโยชน์ปัจจุบัน** หรือ จุดมุ่งหมายทีมองเห็นของชีวิตนี้ คือ ประโยชน์ทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น มืทรัพย์สินทีจะฟ้งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ทางสังคมก็มีเพื่อนฝูง รักใคร่ มืบริวาร มีสถานะเป้นทียอมรับของคนท้งหลาย เหล่านี้เรียกว้า เป้นประโยชน์เบ้องตัน

๒. **ประโยชน์เบ้องหน้า** คือ มืชีวิตค้ดีงาม มืคุณค่า มืคุณธรรมความดี เป้นประโยชน์ ทำให้มืความม้นใจในคุณค่าของชีวิตของตนเอง เริ่มตั้งแตเป้นผู้มืความประพฤค้ดีงาม มืปัญญารู้เข้าใจโลกและชีวิตพอสมควร ค้ทำความดีงามบ้าเพ็ญประโยชน์ไว้ เป้นความม้นใจในคุณค่าของชีวิตของตนเอง ซ้เชื่อมโยงไปถึงโลกหน้าด้วย คือทำให้มืความม้นใจในชีวิตเบ้องหน้า ไม่ต้องกลัวปรโลก จึงเป้นประโยชน์ระยะยาว ต่างจากข้อแรกทีเป้นประโยชน์เฉพาะหน้าระยะสั้น

๓. **ประโยชน์สูงสุค** คือ การมืจิตใจเป้นอิสระ ด้วยปัญญาทีรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต หลุดพ้นจากความครอบงำของกิเลส และความทุกข์ สามารถทำจิตให้ปลอดโปร่ง ผ่องใสได้ตลอดเวลา แม้จะมีอารมณ์เข้ามากระทบค้ไม่หวั่นไหว ไม่ซุ้นมัว ไม่เศร้าหมอง แต่โปร่งโล่ง ปราศจากทุกข์ เป้นประโยชน์สูงสุค เรียกว้า ปรมัตถะ

รวมเป้นประโยชน์หรือจุดมุ่งหมาย ๓ ซ้้น คือ

๑. อดตัตถะ ประโยชน์ตน

๒. ปรตถะ ประโยชน์ผู้อื่น

๓. อุภยัตถะ ประโยชน์ร่วมนกันท้งสองฝ้าย

อย่างไรก็ตาม ประโยชน์ตนเองก็ต้องทำให้ครบ ๓ ชั้น คือ ปัจจุบัน เบื้องหน้า และสูงสุด ส่วนประโยชน์ผู้อื่นก็ต้องช่วยให้เขาบรรลุได้ทั้ง ๓ ชั้น ขณะเดียวกันประโยชน์ส่วนรวมก็ต้องเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมทั้งรูปธรรม และนามธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาทั้งตนและผู้อื่น ส่งผลให้เกิดการพัฒนา เช่น กิจกรรมที่ดั่งาม และวัฒนธรรมประเพณี ที่ส่งเสริมสติปัญญาและกุศลของชุมชน ทั้งหมด สรุปลงจุดหมายของชีวิต ช่วยให้บุคคลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาตนเอง เกิดความมั่นใจในแนวทางและจุดหมาย ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการแนะแนว

กระบวนการช่วยเหลือให้บุคคลสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ด้วยการพัฒนาปัญญา สามารถนำปัญญามาใช้ในการแก้ไขปัญญาชีวิตของตนเองได้ด้วยตนเอง ซึ่งจุดเริ่มต้นของการแนะแนว เกิดจากบุคคลที่ขาดปัญญา ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาตน ขาดความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง ไม่เชื่อมั่นในตนเอง ไม่มองเห็นตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่ฝึกได้ ขาดแรงจูงใจที่ต้องต่อการพัฒนาตนเอง ขาดความรู้จักคิด “คิดไม่เป็น” และมีท่าทีที่ไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาในชีวิต ซึ่งลักษณะเช่นนี้ หากเกิดขึ้นกับบุคคลแล้วย่อมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างแน่นอน

ด้วยเหตุนี้บุคคลจำเป็นต้องมีกัลยาณมิตร ที่ทำหน้าที่กระตุ้นเตือนและแนะแนววิธีการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมที่นำไปสู่การลด หรือแก้ไขปัญหานั้นด้วยการพัฒนาตนเอง เข้าใจจุดหมายของชีวิตเพื่อเอาชนะปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ขณะเดียวกันผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้แนะแนวจะต้องเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ความต้องการของมนุษย์ และลักษณะของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาตนเองหรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้ เพื่อจะได้นำมาสำรวจ และวิเคราะห์ตัวตนของผู้ที่เกิดปัญหา (ผู้รับคำแนะนำ) ผู้ให้การแนะแนว จะต้องมีคุณลักษณะพิเศษ จึงจะสามารถใช้กระบวนการแนะแนวให้เกิดประสิทธิภาพได้ คือ เป็นผู้นำรักมีบุคลิกภาพที่ชวนให้เข้าหา เมื่อเด็กมีปัญหาเกิดความทุกข์ ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษา “ปิโย” เป็นผู้นำวางใจ หนักแน่น นำเคารพนับถือ นำเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่ามีภัยอันตราย อบอุ่นมั่นคงปลอดภัย “ครุ” เป็นผู้นำเจริญใจ เป็นผู้มีภูมิรู้ มีภูมิธรรมภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษาพัฒนาตนดีแล้ว “ภาวนีโย” เป็นผู้รู้จักพูดหรือพูดเป็น “วตตะ” เป็นผู้รู้จักฟัง หรือ ฟังเก่งมีความอดทนในการฟัง อดทนต่อการรับฟังปัญหา อดทนต่อการระบายความทุกข์ “วจนกุชโหม” เป็นผู้ที่สามารถอธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจได้ “คัมภีรณจ กถิ กตตะตา” และ เป็นผู้ที่ไม่ชักจูงบุคคลไปในทางที่ผิดหรือนอกเรื่อง คือ ขณะเดียวกันต้องมีทิศทางที่ชัดเจนในการแนะแนว โดยมีเป้าหมายและนำไปสู่จุดหมายซึ่งจะแก้ปัญหานั้นได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง “โน จฏฐาเน นิโยชเย” รวมเป็น ๗ ประการ เรียกว่า คุณธรรมหรือองค์คุณของกัลยาณมิตร ซึ่งเราใช้เป็นคุณสมบัติของครูโดยทั่วไป ซึ่งผู้ทำหน้าที่แนะแนวควรมีคุณสมบัติเช่นนี้เป็นพิเศษ

“การพัฒนาตนเองโดยแนวทางและหลักการนี้ (ตามแนวพุทธศาสตร์) เป็นสาระสำคัญของการที่จะช่วยให้บุคคลที่ประสบปัญหา มีความทุกข์ได้พัฒนาตนจนพึ่งตนเองได้ การพึ่งตนเองได้ก็คือ การปฏิบัติตามหลักที่ว่าปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต ไม่มีวิชาหรือตำหนาคือเครื่องดำเนินชีวิต เมื่อถึงขั้นนี้จะเป็นการบรรลุจุดหมายของการดำเนินชีวิตที่ดี” ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา เรากล่าวว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ”

๑๑

เกณฑ์การประเมินตัวชี้วัดโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ๓ ระดับ

ก. คุณสมบัติและตัวชี้วัดโรงเรียนวิสุทธิพุทธทั่วไป

ได้แก่ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

การศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิสุทธิพุทธที่ได้ดำเนินมาจนได้มีขั้นตอนที่ผ่านมาดังนี้

๑. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษา เพื่อให้การศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิสุทธิพุทธครอบคลุมและเป็นตัวแทนที่ดีของโรงเรียนของประเทศไทย ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับการรับสมัครโรงเรียนทั่วไปประเทศทั้งที่เป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธและไม่เป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตด้วยเว็บไซต์ <http://www.vitheebuddha.com> เพื่อให้โรงเรียนที่มีความพร้อมและสนใจได้ลงทะเบียนสมัคร โดยโรงเรียนจะต้องส่งข้อมูลเพื่อใช้ประกอบในการพิจารณาโรงเรียนวิสุทธิพุทธประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน และข้อมูลการดำเนินงานตามแนวทาง ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธ แล้วทำการคัดเลือกตัวแทนโรงเรียนทั้งหมดจำนวน ๑๐๐ โรงเรียน เพื่อนำมาศึกษาต่อไป

๒. จัดทำสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยนำโรงเรียนทั้งหมด จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน ที่เป็นตัวแทนของโรงเรียนวิสุทธิพุทธทั่วประเทศมาประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รับฟังปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะการดำเนินงานตามแนวทาง ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธเพื่อสังเคราะห์หาข้อสรุป แนวปฏิบัติของการพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิสุทธิพุทธ

ในขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยการแบ่งกลุ่มออกเป็น ๕ กลุ่มๆละ ๒๐ คน แบ่งตามประเด็นพิจารณาได้แก่ ภูมิภาคที่ตั้ง ขนาดโรงเรียน ในเมืองกับชนบท โรงเรียนแกนนำกับไม่เป็นโรงเรียนแกนนำ และโรงเรียนที่มีระดับมากที่สุดกับน้อยที่สุด

๓. ทดลองใช้ในสภาพจริง นำแนวปฏิบัติของการพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิสุทธิพุทธ ไปทดลองใช้ในสภาพจริงกับโรงเรียนที่ได้สมัครใจเพื่อทดลองใช้จำนวน ๒๐ โรงเรียน จากตัวแทนโรงเรียนจำนวน ๑๐๐ โรงเรียน ใช้ระยะเวลาทดลอง ๓ เดือน

๔. ประเมินผลโดยคณะทำงานประเมินผล เพื่อตรวจสอบผลสำเร็จของการดำเนินงานโดยใช้กรอบแนวคิด CIPP model ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ได้แก่ การประเมินสภาพแวดล้อม การประเมินปัจจัยนำเข้า การประเมินกระบวนการ และการประเมินผลผลิตที่ได้ จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ บุคลากรในโรงเรียน นักเรียน ส านักงานเขตพื้นที่

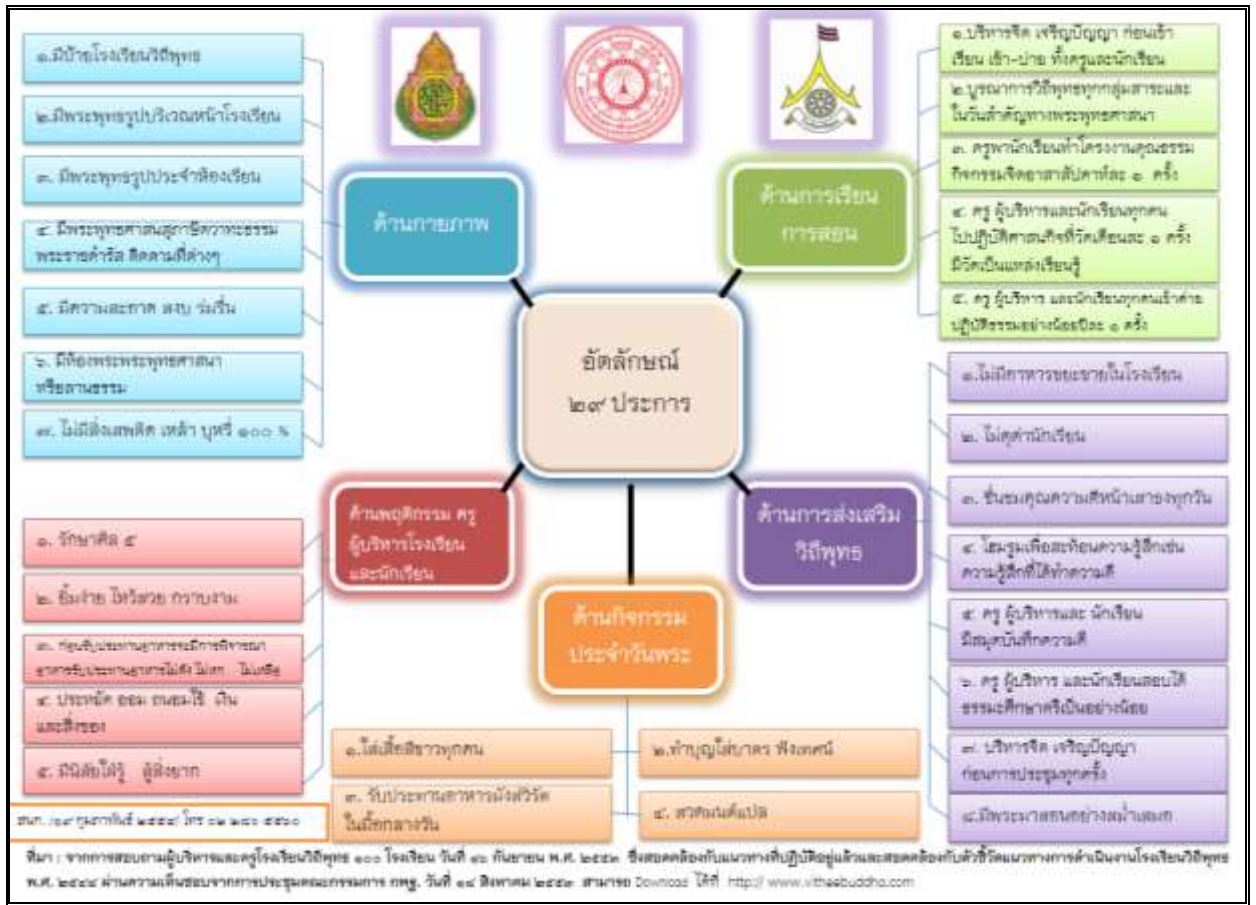
๕. สรุปผลการดำเนินงานและรายงาน สรุปผลและรายงานอัตลักษณ์โรงเรียนวิสุทธิพุทธ การประเมินผลความสำเร็จของโครงการต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทาง ในการนำไปปฏิบัติ ซึ่งจากแนวทางการดำเนินการที่รับทราบร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้น คณะผู้บริหาร ครู และพระอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ร่วมกันวิเคราะห์สังเคราะห์ แนวทางการดำเนินการเดิมยกร่างเป็นแนวทางการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมอีกครั้งสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิสุทธิพุทธ พ.ศ. ๒๕๔๘ แบ่งเป็น ๕ ด้าน รวม ๒๙ ประการ และคณะกรรมาธิการศึกษาระดับพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๓ จึงประกาศให้โรงเรียนวิสุทธิพุทธทราบและเป็นแนวทางในการประเมินตนเองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นมา

แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถิพุทธทำให้โรงเรียนมีแนวทางการพัฒนาโรงเรียนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกันนำอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ ไปเป็นตัวชี้วัดในการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำอย่างต่อเนื่อง เพื่อรับใบประกาศเกียรติคุณยกย่องจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเพื่อให้การคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธ ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นอย่างเรียบร้อย ได้โรงเรียนวิถิพุทธที่มีคุณภาพจำนวน ๑๐๐ โรงเรียนจากโรงเรียนวิถิพุทธทั้งหมด ๑๒,๑๖๒ โรงเรียนให้เป็นตัวอย่างแก่โรงเรียนอื่นๆ ได้จึงเห็นควรจัดโครงการดังกล่าวและพัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถิพุทธซึ่งอัตลักษณ์ทั้ง ๒๙ ประการมี ดังนี้

ตารางที่ ๑.๑ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่การเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ

ด้านกายภาพ	ด้านกิจกรรมประจำวันพระ	ด้านการเรียนการสอน	ด้านพฤติกรรมนักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน	ด้านการส่งเสริมวิถิพุทธ
๑) มีป้ายโรงเรียนวิถิพุทธ	๑) ใส่เสื้อขาวทุกคน	๑) บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้า-ป่วย ทั้งครู และ นักเรียน	๑) รักษาศีล ๕	๑) ไม่มีอาหารขยะภายในโรงเรียน
๒) มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน	๒) ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์	๒) บูรณาการวิถิพุทธ ทุกกลุ่มสาระ และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒) ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม	๒) ไม่ดูด่า นักเรียน
๓) มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน	๓) รับประทานอาหารมังสวิรัตินมื่อกลางวัน	๓) ครู พานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง	๓) ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหารรับประทานอาหารไม่ตัง ไม่หก ไม่เหลือ	๓) บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง
๔) มีพุทธศาสนสุภาษิต วาจาธรรมพระราชดำรัสติดตามที่ต่างๆ	๔) สวดมนต์แปล	๔) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้	๔) ประหยัด ออม ถนอม ใช้เงิน และสิ่งของ	๔) ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน
๕) มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น		๕) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง	๕) มีนิสัยใฝ่รู้ ผู้สั่งยาก	๕) โสมรุมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี
๖) มีห้องพระพุทธรูปหรือลานธรรม				๖) ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี
๗) ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ในโรงเรียน ๑๐๐%				๗) ครู ผู้บริหาร และนักเรียน สอบได้ธรรมะศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย
				๘) มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถสรุปได้เป็นแผนภูมิเพื่อให้เป็นการจดจำได้ง่ายและนำไปติดไว้ในสถานศึกษาให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและนักเรียนได้เข้าใจในแนวทางการไปสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธต่อไป ดังนี้

แผนภูมิ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

ที่มา: <http://www.vitheeбудdha.com>

จึงเห็นสมควรที่จะมีการได้พัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นอัตลักษณ์ ๒๙ ประการของความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธ และเพื่อให้เป็นแนวทางการในพัฒนาให้เป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธที่สมบูรณ์แบบ และเป็นแนวทางต่อไป ได้กำหนดให้ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธ เป็นแนวทางของการประเมินถึงความเป็นไปได้ในแต่ละด้าน

แนวทางการดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิสุทธิพุทธ ประกอบด้วย

๑. ด้านกายภาพ ๗ ประการ

- ๑.๑ มีป้ายโรงเรียนวิสุทธิพุทธ
- ๑.๒ มีพระพุทธรูปหน้าโรงเรียน
- ๑.๓ มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน
- ๑.๔ มีพระพุทธรูปศาสนสุภาชีวิต วาฑะธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่างๆ
- ๑.๕ มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น
- ๑.๖ มีห้องพระพุทธรูปศาสนาหรือลานธรรม
- ๑.๗ ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐ %

๒. ด้านการเรียนการสอน ๕ ประการ

- ๒.๑ บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้า บ่าย ทั้งครู และ นักเรียน
- ๒.๒ บูรณาการวิถีพุทธ ทุกกลุ่มสาระ และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ ครู พานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง
- ๒.๔ ครู ผู้บริหาร และ นักเรียน ทุกคน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้
- ๒.๕ ครู ผู้บริหาร และ นักเรียนทุกคน เข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

๓. ด้านพฤติกรรม ครู ผู้บริหารโรงเรียน และนักเรียน ๕ ประการ

- ๓.๑ รักษาศีล ๕
- ๓.๒ ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม
- ๓.๓ ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหารรับประทานอาหาร ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
- ๓.๔ ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และ สิ่งของ
- ๓.๕ มีนิสัยใฝ่รู้ สู้งาน

๔. ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ ๘ ประการ

- ๔.๑ ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน
- ๔.๒ ไม่ดู ค่า นักเรียน
- ๔.๓ ชื่นชมคุณความดี หน้าเสาธงทุกวัน
- ๔.๔ โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี
- ๔.๕ ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี
- ๔.๖ ครู ผู้บริหาร และนักเรียน สอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย
- ๔.๗ บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง
- ๔.๘ มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

๕. ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔ ประการ

- ๕.๑ ใส่เสื้อขาวทุกคน
- ๕.๒ ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์
- ๕.๓ รับประทานอาหารมังสวิรัตินมื่อกลางวัน
- ๕.๔ สวดมนต์แปล

แนวปฏิบัติที่ดี

๑.มาตรฐานด้านกายภาพ	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
<p>๑. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ</p> <p>คำนิยาม: ป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะดังนี้</p> <p>ขนาด ๑.๕ ม. x ๘๐ ซม.</p>	<p>๑.มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้ภายในห้องใดห้องหนึ่ง</p> <p>๒.มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าอาคารใดอาคารหนึ่ง</p> <p>๓.มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าบริเวณโรงเรียน</p> <p>๔. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าบริเวณโรงเรียน เห็นเด่นชัด</p> <p>* ป้ายโรงเรียนวิถีพุทธมีรายละเอียดในครบบัณฑิต ดังตัวอย่าง</p>
<p>๒. มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน</p>	<p>๑.มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน</p> <p>๒.มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียน</p> <p>๓.มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียนและเครื่องบูชา</p> <p>๔. มี พระ พุ ท รุ ป อยู่ใน ซุ้ม บริเวณ หน้า โรงเรียน มี เครื่อง บูชา และ ให้นักเรียนไหว้ทุกวัน</p>
<p>๓. มี พระ พุ ท รุ ป ประจำห้องเรียน</p>	<p>๑.มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน</p> <p>๒.มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ตั้งสมควร</p> <p>๓.มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ตั้งสมควร และมีการทำความสะอาด</p> <p>๔. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ตั้งสมควร มีการทำความสะอาดและมีการเคารพพระพุทธรูปเป็นประจำ</p>
<p>๔. มีพระพุทธรูปศาสนสุภาชิตวาทะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่างๆ</p>	<p>๑.มีพุทศาสนาสุภาชิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ</p> <p>๒.มีพุทศาสนาสุภาชิต วาทะธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆและมีการปรับปรุงอยู่เสมอ</p> <p>๓.มีพุทศาสนาสุภาชิต วาทะธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆและมีการปรับปรุง อยู่เสมอโดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำ</p> <p>๔.มีพุทศาสนาสุภาชิต วาทะธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆและมีการปรับปรุง อยู่เสมอโดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำอย่างต่อเนื่อง</p>
<p>๕. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น</p>	<p>๑.มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียนและบริเวณโรงเรียน</p> <p>๒.มี ความ สะอาด สงบ ร่มรื่น ใน ห้องเรียน บริเวณ โรงเรียน โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๓.มี ความ สะอาด สงบ ร่มรื่น ใน ห้องเรียน บริเวณ โรงเรียน โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและนักเรียนมีส่วนร่วม</p> <p>๔.มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียน โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและนักเรียนมีส่วนร่วมทุกคน</p>

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๖. มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรม	๑.มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรม ๒.มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรมและมีตารางการใช้ ๓.มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรมมีตารางการใช้ มีการใช้จริง ๔.มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรมมีตารางการใช้ มีการใช้จริง และนักเรียนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา
๗. ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐%	๑.มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๔๐ -๕๐ % ๒.มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๒๐ -๓๙ % ๓.มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๑๐ -๑๙ % ๔.ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียน ๑๐๐ %
๒.มาตรฐานด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๘.รักษาศีล ๕	๑.ผู้บริหาร ครู นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติได้ ครบ๕ ข้อ ๒.ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติได้ ครบ๕ ข้อ ๓.ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติได้ ครบ๕ ข้อ ๔.ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติได้ ครบ๕ ข้อ
๙.ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม	๑.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๑๐. ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ	๑.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๑๑. ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และสิ่งของ	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๑๒. มีนิสัยใฝ่รู้ สู้งาน	๑.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ

๓.มาตรฐานด้านกิจกรรมประจำวันพระ	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๑. ใส่เสื้อสีขาวทุกคน	๑.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๒. ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์	๑.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. รับประทานอาหารมังสวิรัตในมื้อกลางวัน	๑.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๔. สวดมนต์แปล	๑.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๔.มาตรฐานด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๑. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน	๑. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนเป็นบางวัน ๒. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน ๓. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน แต่นักเรียนนำมาเอง ๔. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน และ ปลุกฝังให้นักเรียนไม่ซื้ออาหารขยะนอกโรงเรียน
๒. ไม่ดูค่านักเรียน	๑. ครู ผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน	๑. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ๔. ปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ เห็นคุณค่า และโน้มน้าวให้นักเรียนทำความดี

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๔. โหมมรุมเพื่อสะท้อนความรู้สึกเช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี	๑. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ปฏิบัติโดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ๔. ปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ เห็นคุณค่า และโน้มน้าวให้นักเรียนดี
๕. ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๖. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอไปได้ธรรมะศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๗. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง	๑. ครูและปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ครูและปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ครูและปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ ๔. ครูและปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจและเห็นคุณค่า
๘. มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ	๑. นักเรียนได้เรียนกับพระ ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ๒. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๕.มาตรฐานการเรียนการสอน	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๑. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียนเช้า - บ่าย ทั้งครู และนักเรียน	๑. นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๒. บูรณาการวิสุทธิพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา	๑. มีครู ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. มีครู ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. มีครู ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีครู ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรมหรือกิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง	๑. มีครู ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. มีครู ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. มีครู ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีครู ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๔. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๕. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ

ข.คุณสมบัติและตัวชี้วัดโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

ประกาศการดำเนินการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) จะได้ดำเนินการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้ได้รับรางวัลโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน โดยมีคุณสมบัติ และ ปฏิทินดำเนินการ ดังนี้

คุณสมบัติของโรงเรียนที่มีสิทธิ์สมัครรับการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ (ต้องมีทุกข้อ)

๑. สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ และได้ลงทะเบียนใน เว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com ก่อนวันที่ ๑ พฤษภาคม
๒. มีผลการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ในเว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com ก่อนวันที่ ๑ พฤษภาคมได้ผลการประเมินโดยรวมระดับดี ขึ้นไป
๓. ผู้บริหาร และคณะครู อาจารย์ มีความใส่ใจในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ
๔. ไม่เคยได้รับประกาศยกย่องเป็นโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำมาก่อน

เอกสารที่โรงเรียนต้องส่งประกอบการสมัคร

- ๑.เขียนรายงาน กิจกรรม/ผลงานดีเด่น ของสถานศึกษาด้านที่เกี่ยวกับโรงเรียนวิถิพุทธ ปีการศึกษา
- ๒.เขียนอธิบายโดยรวม ไม่ควรเกิน ๕ กิจกรรม/โครงการ พร้อมภาพ เอกสารประกอบอื่นๆ จำนวน ๔ - ๘ หน้ากระดาษ เอ ๔ ไม่ต้องมีภาคผนวก
- ๓.ตัวอย่างแผนการสอน ๑ คาบ ของสาระพระพุทธศาสนา ระดับชั้นใด สาระย่อยเรื่องใดก็ได้ (ไม่เกิน ๓ หน้า) ที่แสดงให้เห็นวิธีจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะศตวรรษที่ ๒๑ (หากโรงเรียนผ่านการพิจารณาแรก จะมีคณะไปเยี่ยมและขอชมการจัดการเรียนรู้แผนนี้)
- ๔.แนบรายงานผลการประเมินตนเองของโรงเรียน จากเว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com (ให้สั่ง print จากเว็บได้)

ค.คุณสมบัติและตัวชี้วัดโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน

กระบวนการคัดเลือก

๑. คุณสมบัติของโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน (ต้องมีครบทุกข้อ)

- ๑.๑ เป็นโรงเรียนวิถืพุทธชั้นนำ
- ๑.๒ มีการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถืพุทธ ๒๙ ประการผ่านเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ
- ๑.๓ มีการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน ๕๔ ตัวชี้วัด
- ๑.๔ มีการบูรณาการวิถืพุทธสู่แผนการสอนลงสู่สาระการเรียนรู้เป็นที่ประจักษ์
- ๑.๕ มีการดำเนินการอบรมครูในการดำเนินการโรงเรียนวิถืพุทธอยู่เสมอ
- ๑.๖ บุคลากรภายในโรงเรียนทั้งโรงเรียนสามารถปฏิบัติธรรมได้
- ๑.๗ นักเรียนมีการอบรมตามแนวทางวิถืพุทธ

๒. ขั้นตอนการสมัคร

- ๒.๑ ดาวน์โหลดใบสมัครที่เว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ www.vitheeбудdha.com ในหัวข้อ “โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน” แล้วกรอกใบสมัครตามแบบฟอร์มที่กำหนด
 - ๒.๒ แนบเอกสารหลักฐานมาพร้อมใบสมัครโดยดาวน์โหลดจากเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ www.vitheeбудdha.com ในหัวข้อ “โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้
 - ๒.๒.๑ แบบรายงานผลการประเมินโรงเรียนตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถืพุทธ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถืพุทธที่ได้ประเมินตนเองแล้วในช่วงปี โดยปรั้นท์จากเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธพร้อมรับรองสำเนาถูกต้อง
 - ๒.๒.๒ แบบรายงานผลการประเมินโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน ๕๔ ตัวชี้วัด ตามแบบฟอร์มที่กำหนด(ดาวน์โหลดจากเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ)
 - ๒.๒.๓ ตัวอย่างแผนการสอน สาระการเรียนรู้ต่างๆ ที่บูรณาการวิถืพุทธสู่สาระการเรียนรู้ที่สามารถใช้จริง และประเมินได้ มา ๒ แผนการสอน (โรงเรียนใดผ่านการคัดเลือกรอบแรก ทางผู้ตรวจเยี่ยมจะไปดูแผนการสอนที่ส่งมานี้ ๑ แผน)
 - ๒.๒.๔ รายงาน นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นวิถืพุทธเป็นที่ประจักษ์
- การจัดทำรูปเล่มรายงานนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตาม **ข้อบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน** จำนวน ๒ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม (ความยาวรวมไม่เกิน ๓๐ หน้ากระดาษ A๔ {รวมรูปภาพ, เอกสารหลักฐานประกอบ}) โดยดาวน์โหลดเอกสารรายละเอียดรายงานนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ทางเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธในหัวข้อ “โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน” เรื่องโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน ดังนี้
- (๑) นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรมมีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input) จำนวน ๑ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม
 - (๒) นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม มีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process) จำนวน ๑ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม

ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

มาตรฐานที่ ๑ ด้านปัจจัยนำเข้า(Input)

- องค์ประกอบหลักที่ ๑.๑ บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๑.๑ ผู้บริหาร
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๑.๒ ครู
- องค์ประกอบหลักที่ ๑.๒ การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๑ ระบบบริหาร
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๒ ระบบหลักสูตรสถานศึกษา
- องค์ประกอบหลักที่ ๑.๓ กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๓.๑ สภาพแวดล้อม

มาตรฐานที่ ๒ ด้านกระบวนการ (Process)

- องค์ประกอบหลักที่ ๒.๑ การเรียน การสอนที่บูรณาการไตรสิกขา
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๒ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๓ การวัดประเมินผล
- องค์ประกอบหลักที่ ๒.๒ บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๒.๑ บรรยากาศ ปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น
- องค์ประกอบหลักที่ ๒.๓ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๑ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตประจำวัน
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๒ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

มาตรฐานที่ ๓ ด้านผลผลิต (Output)

- องค์ประกอบหลักที่ ๓.๑ พัฒนา กาย ศิล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๑ กาย (กายภาพ)
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๒ ศิล
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๓ จิต
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๔ ปัญญา

มาตรฐานที่ ๔ ด้านผลกระทบ (Outcome/Impact)

- องค์ประกอบหลักที่ ๔.๑. บ ว ร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๑ บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน)
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๒ วัด
 - องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๓ โรงเรียน

คู่มือมาตรฐานการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธพระราชทาน พ.ศ.๒๕๕๘ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการได้สนับสนุนให้สถานศึกษามีการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างองค์รวม โดยมีการส่งเสริมโครงการโรงเรียนวิถิปุทธ พร้อมทั้งจัดทำเอกสารแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ เพื่อเป็นเครื่องมือในการนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ โดยกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธไว้อย่างชัดเจน ซึ่งได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคณะแล้ว ตัวชี้วัด จะประกอบด้วย ๔ มาตรฐาน คือ

๑. มาตรฐานด้านปัจจัยนำเข้า
๒. มาตรฐานด้านกระบวนการ
๓. มาตรฐานด้านผลผลิต
๔. มาตรฐานด้านผลกระทบ

เอกสารตัวชี้วัดฉบับนี้จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริหารโรงเรียนและครู สามารถตรวจสอบ ทบทวนและประเมินผลการดำเนินงานการพัฒนาโรงเรียนวิถิปุทธได้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

มาตรฐานที่ ๑ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)					
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	ระดับคุณภาพ			
		๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบหลักที่ ๑.๑ บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี องค์ประกอบย่อย ๑.๑.๑ ผู้บริหาร ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๑.๑ มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถ้อยศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี	๔ หมายถึง ผู้บริหารมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วนทุกข้อ อย่างสม่ำเสมอตลอดปี ลด ละ เลิก อบายมุข มีจิตใจที่ตั้งงาม สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นได้ ๓ หมายถึง ผู้บริหารมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ข้อ ติดต่อกันอย่างน้อย ๓ เดือน และมีจิตใจที่ตั้งงาม ๒ หมายถึง ผู้บริหารมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วนในโอกาสต่างๆ เช่น ทุกๆวันพระ หรือ ทุกๆวันหรือเดือนเกิดของตนเอง ๑ หมายถึง ผู้บริหารมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วนเป็นบางครั้ง บางโอกาสแล้วแต่ความพอใจ				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๑.๓ มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน	<p>๔ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจในการทำงานทุกกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ในการพัฒนางานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจทำงานทุกกิจกรรม ตามขอบข่ายหน้าที่ กำหนดเป้าหมายในการพัฒนางานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจในการทำงานทุกกิจกรรม มีเป้าหมายในการพัฒนางาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจในการทำงานทุกกิจกรรม มีเป้าหมายในการพัฒนางาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>				
ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๑.๔. มีความเข้าใจ ที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือ และศรัทธาในพระพุทธศาสนา	<p>๔ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของคุณงาม ความดี ความเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดี ให้กับครู นักเรียน ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชน ได้อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๓ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของ คุณงาม ความดี ความเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดี ให้กับครู นักเรียน ผู้ปกครอง อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๒ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของ คุณงาม ความดี ความเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดี ให้กับครู นักเรียน อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของ คุณงาม</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๑.๒ ครู ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๒.๑ มีวิถีชีวิตที่ สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรม และ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี	๔ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วนทุกข้อ อย่างสม่ำเสมอตลอดปี ลด ละ เลิก อบายมุข มีจิตใจที่ตั้งงาม สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นได้ ๓ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ข้อติดต่อกันอย่างน้อย ๓ เดือนและมีจิตใจที่ตั้งงาม ๒ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วน ในโอกาสต่างๆ เช่น ทุกๆวันพระ หรือ ทุกๆวันหรือเดือนเกิดของตนเอง ๑ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วน เป็นบางครั้ง บางโอกาสแล้วแต่ ความพอใจ				
ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๒.๒ มีพรหมวิหาร ธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตรมุ่ง พัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญ อกงามตามหลักไตรสิกขา	๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ มีพรหมวิหารธรรม เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือ ผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และ มีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบครัวทุก ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างสม่ำเสมอ ๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐ - ๘๙ มีพรหมวิหารธรรม เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือ ผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และ มีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบครัวทุก ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ ๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐ - ๗๙ มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อ หรือผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และมีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบครัวทุก ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ				
ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๒.๓ รู้ เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลัก ไตรสิกขา	๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง ๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐ - ๘๙ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง ๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐ - ๗๙ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง ๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐ - ๖๙ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>องค์ประกอบหลักที่ ๑.๒ การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ</p> <p>องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๑ ระบบบริหาร</p> <p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๑ มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นใน การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุมอย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>				
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๒ แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธและบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนรวม</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินงานอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินงานอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินงานอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๓ ปลุกฝังศรัทธา สร้างเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ มากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>				
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๔ ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัดและชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างต่อเนื่อง มากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัดและชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชน มาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัด และชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัด และชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๕ มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศ และจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศและจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียน วิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศและจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศและจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียน วิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง ๑ ปีการศึกษา</p>				
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๖ มีระบบ ตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็น กัลยาณมิตร เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๒ ระบบหลักสูตรสถานศึกษา ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๒.๑ มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผน การจัดการเรียนรู้ ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้	๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของโรงเรียน มีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุม ชัดเจนต่อเนื่องทุกปีการศึกษา ๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ ของโรงเรียนมีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุม ชัดเจน ต่อเนื่องทุกปีการศึกษา ๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ ของโรงเรียน มีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุม ชัดเจน ต่อเนื่องทุกปีการศึกษา ๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ ของโรงเรียน มีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุม ชัดเจน เนื่องทุกปีการศึกษา				
องค์ประกอบหลักที่ ๑.๓ กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๓.๑ สภาพแวดล้อม ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๑ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนเหมาะสม	๔ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย ๓ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๘๐-๘๙ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย ๒ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๗๙ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย ๑ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๖๐ - ๖๙ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย				
ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๒ มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรมโดยทั่วไป ในบริเวณโรงเรียน	๔ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายคติธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำและสามารถอ่านและเรียนรู้ได้ อย่างต่อเนื่อง ๓ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายข้อธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำ ๒ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายข้อธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ ๑ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายข้อธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๓ สภาพ โรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติ</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง นักเรียนมีส่วนร่วม</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย</p>				
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๔. บริเวณ โรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยมี วัด ชุมชน ผู้ปกครอง ร่วมกันดำเนินงาน อย่างต่อเนื่องทุกปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยมีวัด ผู้ปกครอง ร่วมกันดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุก ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยผู้ปกครอง ร่วมกันดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุก ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุก ปีการศึกษา</p>				

มาตรฐานที่ ๒ ด้านกระบวนการ (Process)					
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบหลักที่ ๒.๑ การเรียน การสอนที่บูรณาการไตรสิกขา องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๑ จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน	๔ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๓ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา ๕-๗ กลุ่มสาระ การเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๒ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา ๓-๔กลุ่มสาระ การเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๑ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา ๑-๒กลุ่มสาระ การเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน				
ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๒ ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา	๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ จัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ จัดการเรียนการสอน ที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดในกาดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐ -๖๙ จัดการเรียนการสอน ที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง				
ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๓ จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง	๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ๑หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้</p> <p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๔ จัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ทั้งผู้เรียนรู้และผู้จัดการเรียนรู้</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดบรรยากาศการเรียนรู้โดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐- ๘๙ จัดบรรยากาศการเรียนรู้โดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐- ๗๙ จัดบรรยากาศการเรียนรู้โดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐- ๖๙ จัดบรรยากาศการเรียนรู้โดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p>				
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๕ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญา ทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๑๐๐ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆและส่งเสริมให้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนการสอนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆและส่งเสริมให้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนการสอนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆและส่งเสริมให้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนการสอนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆและส่งเสริมให้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๒ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้</p> <p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๒.๑. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริม การใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรมการเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรมการเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรมการเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรมการเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p>				
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๒.๒. นิมนต์พระสงฆ์ หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา สอนนักเรียนสม่ำเสมอ</p>	<p>๔ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้แก่ นักเรียนตามตารางสอนทุกสัปดาห์ หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้เดือนละอย่างน้อย ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้แก่ นักเรียนตามตารางสอนอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๒ ครั้ง หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างน้อย ๒ เดือนต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้แก่ นักเรียนตามตารางสอนอย่างน้อย ๓ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างน้อย ๓ เดือนต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้แก่ นักเรียนตามตารางสอนอย่างน้อย ๔ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๒.๓. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือที่ศาสนสถานที่ใช้แหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียน และมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือ ศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียน และมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือ ศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียน และมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้บ่อย ๓ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือ ศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียนแต่ไม่ได้มีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้บ่อย ๔ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p>				
<p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๓ การวัดประเมินผล</p> <p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๓.๑. มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภาวา ๔ (กาย ศิล จิต ปัญญา) โดยมีจุดประสงค์เน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง โดยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายสามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง โดยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายสามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายสามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายสามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>องค์ประกอบหลักที่ ๒.๒ บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร</p> <p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๒.๑ บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น</p> <p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๑. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันยิ้มแย้มมีเมตตาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครอง มีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียนครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อย ๒ เดือนต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครองหรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อยปีการศึกษาละ ๑ ครั้ง</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๒. ส่งเสริมบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่ง ใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่ง ใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่ง ใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่ง ใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>				
ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๓. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย เช่น กิจกรรมต้นแบบความดี กิจกรรมกระตุ้นที่เป็นแบบอย่างแก่น้อง ๆ อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย อย่างน้อย ๓ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย อย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๔. ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำ ดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศ แนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ ทุกวัน</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างน้อย สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างน้อย เดือนละ ๑ ครั้ง</p>				
<p>องค์ประกอบหลักที่ ๒.๓ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต</p> <p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๑ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตประจำวัน</p> <p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๑.๑ ฝึกฝนอบรมให้เกิด การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา)</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝน อบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) ทุกวัน</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝนอบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝนอบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝนอบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๑.๒ ส่งเสริมกิจกรรม การ รับผิดชอบดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และ สิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย</p>	<p>๔ หมายถึงโรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบ ดูแลรักษา หรือพัฒนา อาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยทุกวัน</p> <p>๓ หมายถึงโรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบ ดูแลรักษา หรือพัฒนา อาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึงโรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบ ดูแลรักษา หรือพัฒนา อาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึงโรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบ ดูแลรักษา หรือพัฒนา อาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p>				
<p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๒ กิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๒.๑. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรม พระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๑ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผลความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไป อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๑ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผลความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไป อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๑ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผลความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไป อย่างน้อย เดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๑ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผลความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไป อย่างน้อย ภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๒.๒. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึก และศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ ทุกวัน</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p>				
ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๒.๓. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างน้อย เดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างน้อย ภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>				

มาตรฐานที่ ๓ ด้านผลผลิต (Output)					
องค์ประกอบ ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบหลักที่ ๓.๑ พัฒนา กาย ศิล จิต และปัญญา อย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔) องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๑ กาย (กายภาพ) ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๑.๑ บริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p>				

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๑.๒ การดูแลร่างกาย และการแต่งกาย สะอาดเรียบร้อย	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ) ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ) ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ) ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ)				
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๑.๓ ดำรงชีวิตอย่าง เกื้อกูล สิ่งแวดล้อม	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน				
องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๒ ศีล ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๒.๑ มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศีล ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศีล ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศีล ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศีล ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ				

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๒.๒ มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีวินัยหรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริงใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีวินัย หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริงใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีวินัย หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริงใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p> <p>๑ หมายถึง นักเรียน ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน มีวินัย หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริงใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p>				
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๒.๓ สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริต ตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้</p>				

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบ ย่อยที่ ๓.๑.๓ จิต ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๓.๑ มีความ กตัญญูรู้คุณ ตอบ แทนคุณ	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p>				
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๓.๒ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน)	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p>				

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๓.๓ ทำงาน และเรียนรู้อย่างตั้งใจ อุดหนุน ขยันหมั่นเพียร	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จ มีผลของงานชัดเจน</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จ มีผลของงานชัดเจน</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จ มีผลของงานชัดเจน</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จผลของการทำงาน มีผลของงานชัดเจน</p>				
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๓.๔ มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน มีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน มีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ</p>				
องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๔ ปัญหา	<p>ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๔.๑ มีศรัทธา และความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย</p> <p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้</p>				

องค์ประกอบ ตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบ ย่อยที่ ๓.๑.๔ ปัญญา ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๔.๒ รัฐบาล- บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ ประโยชน์	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ				
ตัวชี้วัดที่ ๓.๑.๔.๓ ใฝ่รู้ ใฝ่ ศึกษาแสวงหา ความจริง และใฝ่ สร้างสรรค์พัฒนา งานอยู่เสมอ	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น				
ตัวชี้วัดที่๓.๑.๔.๔ รู้เท่ากัน แก้ไข ปัญหาชีวิตและ การทำงานได้ด้วย สติปัญญา	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ				

มาตรฐานที่ ๔ ด้านผลกระทบ (Outcome/Impact)					
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบหลักที่ ๔.๑ บวร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธ องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๑ บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน) ตัวชี้วัดที่ ๔.๑.๑.๑ บ้านและ ชุมชนมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่ง เกี่ยวกับอบายมุขเพิ่มขึ้น	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น				
ตัวชี้วัดที่ ๔.๑.๑.๒ ชุมชนมีผู้ ช่วยเหลือใน การพัฒนาชุมชน มากยิ่งขึ้น	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น				

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ	๔	๓	๒	๑
องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๒ วัด ตัวชี้วัดที่ ๔.๑.๒.๑ วัดได้ศานา ทายาทและกำลังช่วยงานส่งเสริม พระพุทธศาสนามากขึ้น	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น ผู้ร่วมงานศานาประเพณี หรือกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น ผู้ร่วมงานศานาประเพณี หรือกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น มีผู้ร่วมงานศานาประเพณี หรือกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น ผู้ร่วมงานศานาประเพณี หรือกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น				
องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๓ โรงเรียน ตัวชี้วัดที่ ๔.๑.๓.๑ โรงเรียน ได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจาก ผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่น ๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๙-๙๐ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่นๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๙-๘๐ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่นๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่นๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น				

ปฏิทินและกระบวนการ

การดำเนินการสมัครรับการคัดเลือกโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๒

วันที่	กิจกรรมการคัดเลือกโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน
ตั้งแต่บัดนี้ - ๒๒ ก.ค. ๕๙	รับสมัคร
ก.ย. ๕๙	ประกาศรายชื่อโรงเรียนที่ผ่านการประเมินรอบที่ ๑
๑๐ - ๑๑ ต.ค. ๕๙	พิจารณาคุณภาพรายงาน นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามข้อบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน
๑๖ - ๑๘ ก.พ. ๖๐	อบรมพัฒนาผู้บริหารโรงเรียนและคณะ
ก.พ. - พ.ค. ๖๐	ตรวจเยี่ยมเชิงประจักษ์
มิ.ย. ๖๐	ประกาศรายชื่อโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน

กระบวนการคัดเลือกโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน โดยจะประกาศรายชื่อเป็นรอบๆ และประเมินรอบต่อไปจากรายชื่อที่ประกาศในรอบก่อนหน้า

พิจารณาจากการประเมิน ๓ รอบ ดังนี้

รอบที่ ๑

๑. พิจารณาแบบประเมินตนเองตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ๓ ปีต่อเนื่อง

รอบที่ ๒

๑. พิจารณาคุณภาพรายงาน นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามข้อบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน

๒. พิจารณาจากการอบรมพัฒนาผู้บริหารโรงเรียนและคณะ

๓. พิจารณาจากการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

รอบสุดท้าย (โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน)

๑. พิจารณาจากผลการตรวจเยี่ยมเชิงประจักษ์

๒. พิจารณาจากการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

การประกาศผล

ประกาศผลการคัดเลือกเดือนมิถุนายน ๒๕๖๐ ทางเว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com

ขั้นตอน

การตรวจเยี่ยมประเมินเชิงประจักษ์
เพื่อคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๒
โครงการศึกษาและพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธสู่อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ

ขั้นตอน	กิจกรรม	หมายเหตุ
๑.	- คณะกรรมการตรวจเยี่ยมเชิงประจักษ์ โทรแจ้งกำหนดวันตรวจเยี่ยมกับทางโรงเรียน พร้อมส่งจดหมายแจ้งการตรวจเยี่ยมถึงโรงเรียน	
๒	- คณะนิเทศเดินทางถึงโรงเรียน - ดูกิจกรรมหน้าเสาธง/กิจกรรมก่อนเข้าห้องเรียน	
๓	คณะผู้บริหารโรงเรียน ครู อาจารย์ กรรมการสถานศึกษา พระสอนศีลธรรมประจำโรงเรียน พร้อมกัน ณ ห้องประชุม - จุด ธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย เจริญภาวนาร่วมกัน ๕ นาที - ผู้อำนวยการโรงเรียนกล่าวต้อนรับ - ประธาน คณะกรรมการแนะนำ คณะนิเทศและแจ้งวัตถุประสงค์การมาตรวจเยี่ยม - ผู้อำนวยการนำเสนอการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ ไม่เกิน ๓๐ นาที - คณะนิเทศตรวจเอกสารหลักฐาน/พระนิเทศวิถิพุทธ พบนักเรียน - คณะนิเทศเยี่ยมชมบริเวณโรงเรียน/ชุมชน/ศึกษาเอกสารเพิ่มเติม	
๔	- คณะนิเทศสรุปการตรวจเยี่ยม นำเสนอ บทสรุปเพื่อการพัฒนา - ปิดการตรวจเยี่ยม	
๕	- รอฟังผลตรวจเยี่ยมจากทางประกาศ	

หมายเหตุ

- ๑.เตรียมภัตตาหารเพลถวายพระนิเทศและอาหารกลางวันแก่กรรมการด้วย
- ๒.การเยี่ยมเยือนโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๒ ใช้เวลาไม่น้อยกว่า ๓ ชั่วโมง
- ๓.ไม่ต้องถวายปัจจัยหรือของขำร่วยแก่พระนิเทศและคณะกรรมการผู้ประเมิน
- ๔.ขอให้โรงเรียนได้รับรองเอกสารการตรวจเยี่ยมและประทับตราโรงเรียนให้ด้วย

รายชื่อโรงเรียนที่ผ่านการประเมินรอบที่ ๑
เพื่อรับการพัฒนาเป็นโรงเรียนวิถึพุทธพระราชทานรุ่นที่ ๒

ที่	โรงเรียน	สพท.	ภาค สงฆ์	รุ่น
๑	ชุมชนวัดราษฎร์บำรุง	สพป.สมุทรปราการ เขต ๑	๑	๓
๒	อนุบาลสุขสวัสดิ์	สพป.สมุทรปราการ เขต ๑	๑	๓
๓	อนุบาลชุมชนบางบ่อ (ศุภพิพัฒน์รังสรรค์)	สพป.สมุทรปราการ เขต ๒	๑	๕
๔	วัดพิจารณาโสภณ	สพป.อ่างทอง	๒	๒
๕	สิงห์ฤกษ์ประสิทธิ์	สพป.ลพบุรี เขต ๑	๓	๕
๖	เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ ลพบุรี	สพม.เขต ๕	๓	๔
๗	บ้านบึงอ้ายเจียม	สพป.อุทัยธานี เขต ๒	๓	๕
๘	บ้านหนองจิกยาว	สพป.อุทัยธานี เขต ๒	๓	๕
๙	บ้านคลองสมบูรณ์	สพป.นครสวรรค์ เขต ๒	๔	๔
๑๐	วัดหนองกอไผ่	สพป.พิจิตร เขต ๒	๔	๕
๑๑	บ้านหนองบัว	สพป.ตาก เขต ๒	๕	๕
๑๒	บ้านคลองเตย	สพป.พิษณุโลก เขต ๑	๕	๕
๑๓	อนุบาลเทพสุนทรินทร์	สพป.แพร่ เขต ๑	๖	๒
๑๔	ชุมชนบ้านใหม่	สพป.ลำปาง เขต ๓	๖	๔
๑๕	ฝางพิทยาคม	สพม.เขต ๒๑	๘	๕
๑๖	บ้านแสนสุขสามัคคี	สพป.สกลนคร เขต ๓	๘	๔
๑๗	อนุบาลเจริญศิลป์	สพป.สกลนคร เขต ๒	๘	๒
๑๘	บ้านนาโคก	สพป.เลย เขต ๑	๘	๒
๑๙	บ้านทุ่งทอง	สพป.อุดรธานี เขต ๔	๘	๔
๒๐	บ้านเชียงตึกุดเชื่อม	สพป.อุดรธานี เขต ๔	๘	๕
๒๑	ปรารักษ์คู่	สพม.เขต ๒๘	๑๐	๔
๒๒	บ้านฝั่งแดง (พระเทพวรมณีอุปถัมภ์)	สพป.นครพนม เขต ๑	๑๐	๔
๒๓	โคกสว่างประชาสรรค์	สพม.เขต ๒๒	๑๐	๔
๒๔	เมืองอำนาจเจริญ	สพป.อำนาจเจริญ	๑๐	๔

๒๕	บ้านอ้อประชาสามัคคี	สพป.นครราชสีมา เขต ๗	๑๑	๕
๒๖	บ้านหนองการะโก	สพป.บุรีรัมย์ เขต ๔	๑๑	๔
๒๗	บ้านกระถินหนองเครือชูด	สพป.นครราชสีมา เขต ๑	๑๑	๓
๒๘	บ้านขุขวิทยุ	สพป.นครราชสีมา เขต ๗	๑๑	๔
๒๙	วัดศิริวิหาร (สมเด็จพระวันรัตอุปถัมภ์)	สพป.ตราด	๑๓	๑
๓๐	วัดสุขไพโรวัน	สพป.ระยอง เขต ๒	๑๓	๔
๓๑	บางเลนวิทยา	สพม. เขต ๙	๑๔	๑
๓๒	วัดพุทธธรรมรังสี	สพป.นครปฐม เขต ๒	๑๔	๔
๓๓	ภ.ป.ร.ราชวิทยาลัย	สพม.เขต ๙	๑๔	๑
๓๔	กำแพงแสนวิทยา	สพม.เขต ๙	๑๔	๕
๓๕	บ้านสามยอด	สพป.กาญจนบุรี เขต ๔	๑๔	๔
๓๖	วัดดอนกระเบื้อง	สพป.ราชบุรี เขต ๒	๑๕	๕

กิจกรรมการพัฒนาวัตกรรมการพัฒนาสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน รุ่น ๒
ระหว่างวันที่ ๑๖ - ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๐
ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ / เวลา	๑๖.๓๐ น. - ๑๗.๓๐ น.	๑๘.๓๐ น. - ๑๙.๓๐ น.	๑๙.๓๐ น. - ๒๐.๐๐ น.	๒๐.๐๐ น. - ๒๑.๐๐ น.	๒๑.๐๐ น. - ๒๒.๐๐ น.
๑๖ ก.พ.	ลงทะเบียนและรับเอกสาร		๑๙.๓๐ - ๒๐.๐๐ น. พิธีเปิดโดย พระราชสังฆราช	๒๐.๐๐ - ๒๑.๐๐ น. แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ คณะผู้บริหารโรงเรียน และ มหาวิทยาลัย	๒๑.๐๐ น. - ๒๒.๐๐ น. พิธีปิดโดย พระศรีธรรมภาณี
๑๗ ก.พ.	๑๘.๓๐ น. - ๑๙.๓๐ น. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทฤษฎีระบบ กับวิถีพุทธ โดย พระมหาวิชาญ สุวิชาโน และ ดร.บรรณเจตพร สุแสนสุข	๑๙.๓๐-๒๐.๓๐ น. แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ โรงเรียนวิถีพุทธ พระราชทาน โดย มช. โรงเรียน สระกษายโสมวิทยา	รับประทานอาหารกลางวัน	๒๐.๓๐-๒๑.๓๐ น. สร้างแรงบันดาลใจเพื่อการจัดการศึกษา ตามแนวทางวิถีพุทธไปกับ ดร.ประภสร์ เก่งจันทร์	๒๑.๓๐-๒๒.๓๐ น. แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน โดย สม. ฐิติวันทองอภิบาลศาสตร์ ๒๒ ไร่บ้านภา (เชิงวิทยาศาสตร์)
๑๘ ก.พ.	๑๘.๓๐ น. - ๑๙.๓๐ น. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน	๑๙.๓๐ น. - ๒๐.๓๐ น. นำเสนอโรงเรียนและ ๑๐ - ๑๕ นาที		๒๐.๓๐ น. - ๒๑.๓๐ น. การเตรียมความพร้อมสำหรับการยกระดับสู่โรงเรียนวิถีพุทธ พระราชทาน โดย พระศรีธรรมภาณี	๒๑.๓๐ น. - ๒๒.๐๐ น. พิธีปิดโดย พระศรีธรรมภาณี

หมายเหตุ : - ปิดเสียงโทรศัพท์มือถือขณะร่วมกิจกรรม

- ฟังการตรงต่อเวลา
- สงบสำรวม กาย วาจา ใจ